

দৃষ্টি

সাহিত্য আলোচনী : তৃতীয় সংখ্যা

কে. চি. দাস কমাৰ্চ কলেজ লিটাৰেৰি ফ'ৰাম
গুৱাহাটী

কে. চি. দাস কমাৰ্চ কলেজ লিটাৰেৰি ফ'ৰামৰ
বাৰ্ষিক সাহিত্য আলোচনী

দ্রষ্টা

তৃতীয় সংখ্যা

DRAṢṬĀ

THIRD ISSUE

Annual Literary Magazine of
K. C. Das Commerce College Literary Forum

সম্পাদিকা :
প্রার্থনা বৰুৱা

DRAṢṬĀ : An annual literary magazine published by K. C. Das
Commerce College Literary Forum, Chatribari, Guwahati-781008.

প্রকাশিকা : শ্রাবণী ভদ্র

সম্পাদিকা, কে. চি. দাস কমাৰ্চ কলেজ লিটাৰেৰি ফ'ৰাম

সম্পাদনা সমিতি :

উপদেষ্টা : ডঃ হিতেশ ডেকা, অধ্যক্ষ
কে. চি. দাস কমাৰ্চ কলেজ

সম্পাদিকা : প্রার্থনা বৰুৱা
মুৰব্বী অধ্যাপিকা, ইংৰাজী বিভাগ

সদস্যবৃন্দ : দীপক বৰ্মন, মুৰব্বী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ
স্বপ্না স্মৃতি মহন্ত, প্রবক্তা, অসমীয়া বিভাগ
অঞ্জিতা বৰা, প্রবক্তা, ইংৰাজী বিভাগ
অৰ্চনা বৰা, প্রবক্তা, ইংৰাজী বিভাগ
সমৰ ভট্টাচাৰ্য্য, প্রবক্তা, ইংৰাজী বিভাগ
ড° ৰাধে শ্যাম তিৱাৰী, মুৰব্বী অধ্যাপক, হিন্দী বিভাগ
পূৰ্ণিমা সিং, প্রবক্তা, হিন্দী বিভাগ
কল্পনা দত্ত ধৰ, প্রবক্তা, বাংলা বিভাগ

মূল্য : ৫০ (পঞ্চাশ) টকা মাত্ৰ

মুদ্রণ :

শৰাইঘাট প্ৰিণ্টাৰ্ছ

এম. চি. ৰোড

গুৱাহাটী - ৭৮১০০৩

অধ্যক্ষৰ কলম

আমাৰ দেশত ১৫০০ খন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চিন্তা

আমাৰ দেশৰ উচ্চ শিক্ষাৰ ব্যৱস্থাটো প্ৰায় ১৫০ বছৰীয়া পুৰণি। ১৮৫৭ চনত কলিকতা, মাদ্ৰাজ আৰু বোম্বাইত বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন হৈছিল। ১৯৪৭ চনত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সংখ্যা আছিল ২০ খন; বৰ্তমান ইয়াৰ সংখ্যা ৩৫০ খন। তেনেদৰে ১৯৪৭ চনত মহাবিদ্যালয় আছিল ২৪২ খন; বৰ্তমান প্ৰায় ১৩ হেজাৰ খন। এই দিশৰ পৰা চালে আমাৰ দেশৰ উচ্চ শিক্ষাৰ উত্তৰণ সম্ভাষণজনক যেন লাগে।

কিন্তু প্ৰকৃত ছবিখন কি? স্বাধীনতাই ৬টা দশক স্পৰ্শ কৰাৰ পিছতো আমাৰ দেশৰ প্ৰায় ৭ শতাংশ লোকেহে উচ্চ শিক্ষাৰ বৃত্তৰ পৰিধি চুব পাৰিছে। এই পৰিসংখ্যা এছিয়া মহাদেশৰ তুলনাত প্ৰায় অৰ্ধেক। আমেৰিকা, ইংলেণ্ড, কানাডা আদি দেশৰ কথা নকলোৱে যেনিবা!

সুখৰ কথা—অলপতে National Knowledge Commission (NKC)এ প্ৰধানমন্ত্ৰীৰ হাতত আয়োগৰ প্ৰতিবেদন দাখিল কৰিছে। NKC ৰ অনুমোদনাৱলীৰ ভিতৰত আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ পৰামৰ্শটো হ'ল—আমাৰ দেশৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সংখ্যা ১৫০০ খনলৈ বৃদ্ধি কৰিব লাগে। অৰ্থাৎ আৰু প্ৰায় ১১৫০ খন নতুন বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন কৰিব লাগে। NKC য়ে বিশ্ববিদ্যালয় পৰ্যায়ৰ শিক্ষানুষ্ঠানৰ ব্যাপক সম্প্ৰসাৰণৰ অনুকূলে অনেকবোৰ অকাট্য যুক্তি আগবঢ়াইছে।

প্ৰধানমন্ত্ৰী ডঃ মনমোহন সিঙে ক'বৰ দৰে NKCৰ পৰামৰ্শৱলীৰ সন্দৰ্ভত এক ৰাষ্ট্ৰীয় বিতৰ্ক আৰু সহমতৰ প্ৰয়োজন আছে। কিন্তু এই কথাত কাৰো দ্বিমত থাকিব নোৱাৰে যে আমাৰ ৰাষ্ট্ৰপতি ডঃ কালামে বান্ধি দিয়া সময় সীমা—২০২০ চনৰ ভিতৰত ভাৰত 'চুপাৰ পাৱাৰ' হ'ব লাগিলে উচ্চ শিক্ষাৰ ব্যাপক সম্প্ৰসাৰণ অপৰিহাৰ্য। কিন্তু স্থাপনৰ পূৰ্বে এই বিশ্ববিদ্যালয়বোৰৰ ধৰণ-কৰণ সম্পৰ্কে গভীৰ চিন্তা-চৰ্চাৰ প্ৰয়োজন আছে। কেৱল মাত্ৰ উচ্চ শিক্ষিতৰ সংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবেই বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপনৰ যুক্তি মানি ল'ব নোৱাৰি। কাৰণ এখন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা ৰসায়ন বিজ্ঞান, পদাৰ্থবিজ্ঞানৰ প্ৰথম শ্ৰেণীৰ স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰীধাৰী ব্যক্তি এগৰাকীয়ে বেংকৰ 'কেচিয়াৰ'ৰ চাকৰি কৰিব লগা অথবা ৰাজনীতি বিজ্ঞান, দৰ্শনৰ স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰীধাৰী ব্যক্তি এগৰাকীয়ে গেলামালৰ দোকান দিবলগীয়া পৰিস্থিতি কাৰো কাম্য নহয়!

ডঃ হিতেশ ডেকা

Editorial

K. C. Das Commerce College Literary Forum is privileged to present herein, the third issue of DRAṢṬĀ—a multilingual journal, with utmost sincerity a few petals of articles offered by the students, teachers of the college and our esteemed guests.

It is indeed an attempt at understanding and disseminating the thoughts and emotions of those whose creativity finds absolute expression through the medium of writing in their own regional languages.

Though this is our third issue but still it has been a learning experience for all of us. K. C. Das Commerce College Literary Forum is trying their level best to bring out the literary creativity of the writers. I on behalf of K. C. Das Commerce College Literary Forum is highly indebted to all the contributors of this journal, for contributing their valuable writings in time and without whose co-operation it would not have been possible for us to publish this journal as promptly and elegantly.

Parthana Barua

পৃষ্ঠা লুটিয়ালে

অসমীয়া বিভাগ

এটি গীত	॥ 1 ॥	শ্ৰী দীপক বৰ্মন
সেন্দূৰীয়া পদুলিৰ দুৰাৰদলিত	॥ 2 ॥	শ্ৰী স্বপ্না স্মৃতি মহন্ত
এটি গানৰ কথা	॥ 3 ॥	শ্ৰী বাপন কলিতা
কৰমৰ্দন	॥ 4 ॥	শ্ৰী প্ৰদীপ দাস
লিমাৰিক	॥ 5 ॥	শ্ৰী দেৱজিৎ দাস
সম্ভাসবাদ : আধুনিক বিশ্বৰ দুঃস্বপ্ন	॥ 7 ॥	শ্ৰী সমৰ ভট্টাচাৰ্য
শিল্পী জয় হৰি দাসৰ সৈতে এক সাক্ষাৎকাৰ	॥ 10 ॥	শ্ৰী ধন গোবিন্দ বৰুৱা
প্ৰেম আহে এনেদৰে	॥ 18 ॥	শ্ৰী দেৱজিৎ দাস
জীৱনৰ অৰ্থ বিচাৰি	॥ 23 ॥	শ্ৰী মোহাম্মদ হাচমত আলী
ছুনামী	॥ 27 ॥	শ্ৰী ইন্দ্ৰজিত চৌহান

ইংৰাজী বিভাগ

Harry potter and the reading public	॥ 29 ॥	শ্ৰী Bibhash Choudhury
Atanu Jar Xima	॥ 33 ॥	শ্ৰী Diba Borooah
Arundhati Roy's Concern for 'Small things'	॥ 49 ॥	শ্ৰী Parthana Barua
Dr. A.P.J. Abdul Kalam —A Leader with a Vision	॥ 53 ॥	শ্ৰী Vivek Sharma
Miss Kalpana Chawla —My Admiration	॥ 58 ॥	শ্ৰী Ritumoni Talukdar
Dr. S. Radhakrishnan —A Man of Distinction	॥ 62 ॥	শ্ৰী Shikha Poddar
Rabindranath Tagore as I know	॥ 69 ॥	শ্ৰী Daisy Baruah
The Evolution of David Backham	॥ 72 ॥	শ্ৰী Jyoti Singhvi

বাংলা বিভাগ

প্রবন্ধ :

নলিনীকান্ত গুপ্ত ও কবিদের		
একটি সূত্র	॥ 75 ॥	শ্রী ড° অমলেন্দু চক্রবর্তী
রবীন্দ্রোপন্যাস—একটি পর্যালোচনা	॥ 82 ॥	শ্রী শ্রাবণী ভদ্র
বঙ্কিম চন্দ্রের প্রবন্ধ বৈচিত্র্য	॥ 89 ॥	শ্রী কল্পনা দত্ত ধর
অহিংসা হিংসার অস্ত্রপাত		
থেকে শক্তিশালী	॥ 92 ॥	শ্রী দেবাশিস দেব

গল্প :

টিয়া পাখীর বুদ্ধি	॥ 95 ॥	শ্রী রিংকী শর্মা
আকবরের স্বপ্ন	॥ 96 ॥	শ্রী রাহুল দাস
সবচেয়ে বড় মূর্খ	॥ 97 ॥	শ্রী বিশ্বজিৎ দাস
সেই রাত	॥ 98 ॥	শ্রী রিণ্টু দাস
একটি ছোট জীবন কাহিনী	॥ 100 ॥	শ্রী অসীম পাল

কবিতা :

বর্ষার একদিন	॥ 103 ॥	শ্রী শম্পা রয়
মনের পাখি	॥ 104 ॥	শ্রী চম্পা রয়
রঙের বর্ণনা	॥ 105 ॥	শ্রী সর্বানী মণ্ডল
পড়া	॥ 106 ॥	শ্রী সঞ্চিতা দাস
ছাত্রলিপি	॥ 107 ॥	শ্রী কঙ্কনা আচার্য
পরীক্ষা	॥ 108 ॥	শ্রী পিণকি ব্রহ্ম
নারী	॥ 109 ॥	শ্রী যোগীতা দাস
মা	॥ 110 ॥	শ্রী রাহুল দাস
শিক্ষক	॥ 111 ॥	শ্রী রিমি দাস
শিশুর মন	॥ 112 ॥	শ্রী রাণু দাস

हिन्दी विभाग

- असमीया-काव्य में प्रकृति चित्रण ॥ 113 ॥ ✍ छाया भट्टाचार्य
उर्वशी ॥ 124 ॥ ✍ प्रभुदयाल सीवोटिया
तुम कौन हो ॥ 125 ॥ ✍ प्रभुदयाल सोवोटिया
मित ॥ 127 ॥ ✍ डॉ राधेश्याम तिवारी
स्वाभिमान ॥ 132 ॥ ✍ पूर्णिमा सिंह
स्वीकार करो नमन ॥ 135 ॥ ✍ सुभाष कुमार झा
“नन्हे सैनिक” ॥ 136 ॥ ✍ रवि गोयल
प्यारे तारे ॥ 137 ॥ ✍ रितु यादव
माँ तुम्हें मेरी कसम है ॥ 138 ॥ ✍ अजय शर्मा
दहेज प्रथा ॥ 139 ॥ ✍ रंजु साह
मधुर वाणी ॥ 142 ॥ ✍ श्वेता भारती
शिक्षा ॥ 143 ॥ ✍ रंजु कुमारी साह

বৰ দুঃসময় চলিছে। ৰঙা সময়। ইমান অপ্ৰেম
আৰু বিষাদৰ মাজত জীয়াই আছে মানুহবোৰ
হৃদয়ৰ দুৱাৰে দুৱাৰে কেৱল তেজৰঙী ফেণ্টুন।
কিয়ে মৰ্মস্তদ এই অসুখ সময়ৰ। প্ৰতিটো দিনৰ
শেহত বাঢ়ি আহে হত্যাৰ কলৰৱ। কলমে তেজ
বতিয়ায়। মৃত্যু এতিয়া জীৱনৰ প্ৰাত্যাহিক
শিৰোনামা।

এটি গীত

শ্ৰী দীপক বৰ্মন

মূৰব্বী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ

হে নৱাগত, হে আমাৰ নতুন পুৰুষ
অ' আমাৰ নতুন পুৰুষ।
আদৰো আজি তোমাংক নৱ আলোকেৰে
অ' আমাৰ নতুন পুৰুষ
বাণিজ্য শিক্ষা-শিক্ষণৰ তন্ত্ৰা ভাঙি।
আগবঢ়া তুমি সাহসেৰে বাহু দাঙি।।
অ' আমাৰ নতুন পুৰুষ।।
আজি নাছি উঠে কে. চি. দাস মহাবিদ্যালয়
নাচি উঠে কে. চি. দাস মহাবিদ্যালয়।।
পত্ৰে-পুষ্পে গঁঠা।
হাতেধৰি জ্ঞান বঠা।
আগবাঢ়ো প্ৰগতিৰ পথত।
আলোকিত কৰো নৱৰূপত।।
আলোকিত কৰো নৱ ৰূপত।।
ৰাইজৰ অৱসাদ অৱহেলা আঁতৰাই থৈ।
জিলিকাও আমি লুইতৰ পাৰ গৈ।।
ৰচো আমি আহা মহান জীৱন।
গাওঁ আমি মানৱৰ জয়গান।।
গাওঁ আমি মানৱৰ জয়গান।।

□□□

সেন্দূৰীয়া পদুলিৰ দুৰাৰদলিত

শ্ৰী স্বপ্না স্মৃতি মহন্ত
প্ৰবক্তা, অসমীয়া বিভাগ

চিলমিল টোপনিৰ সপোন ভাঙি
আয়ে জগালে, 'উঠ আইজনী
দৈয়ন দিবৰ হ'ল',
চোৰ পানী তুলি
থৰ থৰ কঁপনিৰে
আইজনীৰ শৰীৰত
মাঘমহীয়া জাৰ।
দিনটো পদুলিটোৱে
বহুতক আদৰিলে
অনভ্যস্ত ভাবে,
আইজনীৰ পদুলি
সেন্দূৰীয়া কৰি
কলপুলিৰ ডোলনাত
হাত মেলি বৈ আছে
সমগ্ৰ বাতিটো,
ৰভাতলীৰ উৰুলি বেদধ্বনিত
আশীৰ্বাদৰ জোলোকা
'আইজনীৰ যুগ্ম জীৱন সুখৰ হওক।'

□□□

এটি গানৰ কথা

শ্ৰী বাপন কলিতা

প্ৰবন্ধা,

গণিত আৰু পৰিসংখ্যা বিজ্ঞান বিভাগ

আজি মই গানৰ কথা ক'ম
নাহাঁহিবা
ভাটিৰ সাউদ আজি নাই,
পালতৰা নাও, পচোৱা বতাহ
পুৰণি কথা।
গানৰ মাজত মই যেতিয়া তোমাক পাওঁ
ভাল লাগি যায়,
আজৰি পৰত তাকেই পাণ্ডুলি থাকো।
বনলতা, এই যে গান, কবিতা
তোমাৰ বাৰু কেনে লাগে?
তুমি বাৰু জানানে
কাঁইটীয়া গছত কপৌৱে বাঁহ নাসাজে
আন্ধাৰত উৰুওৱা নিচানৰ দাম যে নাই
কেতিয়াবা উপলব্ধি কৰানে
গানৰ মাজত তোমাৰ দাম
মাটিৰ মাজত তোমাৰ কাম
ক'ত আমেৰিকা, ক'ত ভাৰত
ক'ত দালান, ক'ত পথাৰ
একেই সজাত বেলেগ পখীৰ বেলেগ মাত
হয়তো আজি গধূলি আকাশত তৰা নোলাবও পাৰে
তাৰ বাবে তুমি একো নাভাবিবা
বা ভাবিলেও একো লাভ নহ'ব
তোমাক তাতকৈ এটি গানৰ কথা কোৱাই ভাল হ'ব
গতিকে
তোমাক মই আজি গানৰ কথা ক'ম
নাহাঁহিবা দেই। □□□

কৰমৰ্দন

শ্ৰী প্ৰদীপ দাস

প্ৰবক্তা, বিত্ত বিভাগ

প্ৰতি মাহৰ আৰম্ভণিতে

তোমাৰ সৈতে কৰা কৰমৰ্দনে

মোলৈ কঢ়িয়াই আনে,

ক্ষম্তেকীয়া সুখ, সন্তুষ্টি আৰু এবুকু শীতল জিৰণি

তোমাৰ ছত্ৰ-ছায়াতে থাকিব বিচাৰি

ঢালি দিওঁ মোৰ জীৱনৰ সমস্ত যাতনা,

ভাবো, আমাৰ সংস্পৰ্শ অনিমেষ

পিছে

যেতিয়াই জীৱনৰ প্ৰয়োজনীয়তাক টাপলি মাৰিব খোজো,

তেতিয়াই তুমি চোন হেৰাই যোৱা!

তেতিয়াই মনত পৰে আই-পিতাইৰ কথাষাৰ

“কষ্ট কৰিছ যেতিয়া ফল পাবি”

আজি পণ কৰিছো

মোৰ উদিত আকাঙ্ক্ষাক

কালৰ সোঁতত জাহ যাব নিদিওঁ

মাৰিম কমৰত টান গাঁঠি

মই বিচাৰিম,

শিকিম এক অনন্ত জীৱনৰ আদৰ-কায়দা

পৰাজয় বৰণ নকৰো,

মোৰ সেউজী মনে বাৰে বাৰে সোঁৱৰাই দিয়ে,

তোমাৰ এখিলা পাত সাঁচি ৰখাৰ কথা

যিয়ে মোক দিয়ে অদম্য প্ৰেৰণা আৰু

ভৱিষ্যতৰ সপোন ৰচাৰ প্ৰৱল উৎসাহ।

□□□

লিমাৰিক

শ্ৰী দেৱজিৎ দাস

স্নাতক প্ৰথম বৰ্ষ, ক-শাখা

(১)

আজিকালিৰ ছোৱালীবোৰে
টাইট ফিটিং জিন্চ পেণ্ট পিন্ধে,
ভৰিত পিন্ধে হাই হিল
কথাকোৱাৰ কি চাবা ষ্টাইল।

(২)

কলেজত পঢ়া ছাত্ৰী
মুখত ওলমি থাকে এমোকোৰা হাঁহি,
বয়স্ফ্ৰেণ্ডৰ বাইকত উঠি
ক্লাছ কৰিম বুলি কলেজলৈ আহি
দিনৰ দিনটো থাকে ঘূৰি।

(৩)

ল'ৰাবোৰৰ কথা আকৌ কিনো কবা
ক'লেই তুমি জগৰীয়া হ'বা,
মোবাইলে কৰে কিৰিং কিৰিং
হাঁহি উঠে ফাচাক-ফিচিক
গাৰ্লফ্ৰেণ্ডক কয় মই গৈ আছো ব'বা।

(৪)

ছোৱালীবোৰে ভাৱি থাকে
কেনেকৈনো ঐশ্বৰ্য্যৰায় হ'ব পাৰে
সুন্দৰীক দেখি সেয়ে বান্দৰীয়েও
এখন কাণত পাঁচ পাতকৈ কাণফুলি পিন্ধে।

(৫)

SBI ৰ পৰা লোন লয়
বাইক মোবাইলেৰে ঘৰ ভৰাই থয়
ইন্স্টলমেণ্টৰ দিন পৰে
বপুৰাই ভয়তে চকুলো টোকে।

(৬)

বাকী কথা বাদ দিলো
প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ কথাৰে আহো
চিঠি লিখিবলৈ বাদ দিলে
মোবাইলত SMS কৰে,
Hello, Hi বাঢ়ি গ'ল
হৃদয়ৰ ভাষাবোৰ হেৰাই গ'ল।

সম্ভাসবাদ : আধুনিক বিশ্বৰ দুঃস্বপ্ন

শ্ৰী সমৰ ভট্টাচাৰ্য্য

প্ৰবক্তা, ইংৰাজী বিভাগ

সম্ভাসবাদ সামাজিক অৱস্থাৰ এক প্ৰতিফলন। সমাজৰ ক্ষয়িষ্ণু উপাদানসমূহৰ স্থিতিয়ে যি এক সামাজিক হতাশাৰ সৃষ্টি কৰে, সেই হতাশাই সম্ভাসবাদক সাৰ-পানীৰ যোগান ধৰে। পুঞ্জীভূত ক্ষোভৰ অনিয়ন্ত্ৰিত প্ৰকাশৰে এটা ৰূপ সম্ভাসবাদ।

যিকোনো এখন সমাজত ন্যায়সংগত সুখম বিকাশৰ অভাৱ হ'লে ই ক্ষোভৰ সৃষ্টি কৰে। এটা সময়ত সাধাৰণ খাটি-খোৱা মানুহখিনিৰ ধৈৰ্য্যচ্যুতি ঘটিলে তেওঁলোকে চলিত ব্যৱস্থাটোৰ প্ৰতিবাদ কৰে। সংঘবদ্ধ প্ৰতিবাদে বিপ্লৱৰ ৰূপ লয়। মানৱ সমাজে আজিৰ দিনটোত ভৰি দিয়ালৈ এনেকুৱা বহু নামী-অনামী বিপ্লৱৰ অভিজ্ঞতা লাভ কৰিছে। সাধাৰণতে ন্যায্যপ্ৰাপ্তিৰ বাবেই বিপ্লৱৰ সৃষ্টি যদিও ইতিহাসৰ পাত লুটিয়ালে দেখা যায় যে বিপ্লৱীসকলেও আৱেগৰ বশৱৰ্তী হৈ বহুসময়ত অন্যায় পথত ভৰি দিয়ে। এইখিনিয়ে সম্ভাসবাদৰ উৎস। অত্যধিক জাতিপ্ৰেম, জাত্যাভিমান, দেশপ্ৰেম আদিও সম্ভাসবাদৰ উৰ্বৰভূমি। হিটলাৰৰ জাতিৰ প্ৰতি থকা প্ৰয়োজনাত্মক ভাল পোৱাই দ্বিতীয় মহাসমৰৰ সৃষ্টি কৰিছিল। জাৰ্মানসকলৰ বাবে যদি হিটলাৰ এজন বিপ্লৱী আছিল, ইহুদীসকলৰ বাবে সদায় এজন ঘৃণিত সম্ভাসবাদী হৈয়ে ৰৱ। ঠিক তেনেদৰে ইছলামিক সম্ভাসবাদৰ ক্ষয়ংকৰী ৰূপটোৰ কথাও উনুকিয়াব পৰা যায়।

বৰ্তমান যুগৰ বিপ্লৱ বা বিদ্ৰোহৰ ধাৰণাটো সুকীয়া। মাজে মাজে জেহাদ শব্দটিও ব্যৱহাৰ কৰা হয়। চলিত ব্যৱস্থাটোৰ প্ৰতি আস্থাহীন হোৱাৰ লগে লগেই তথাকথিত বিপ্লৱীসকলে বা জেহাদীসকলে ভুকুতে কলটো পকিব নে নপকে তাৰ বাচ-বিচাৰ নকৰাকৈ তৎক্ষণাত্ সমগ্ৰ ব্যৱস্থাটোকে মৰিমূৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যে সাধাৰণ মানুহখিনিৰ মাজত সম্ভাস বিয়পাই দিয়া সহজলভ্য পথটিয়ে উত্তম বুলি গন্য কৰে। এইদৰে সম্ভাসবাদৰ বৃক্ষডাল দিনে দিনে বৃদ্ধি হৈ গৈ আছে। চিনেটৰ ডেণ্টনে কোৱাৰ দৰে—‘সম্ভাসবাদ হ’ল আধুনিক যুদ্ধৰ সদাব্যৱহৃত ৰূপ।’

বৰ্তমান সন্ত্ৰাসবাদ এক বিশ্বজোৰা সমস্যা। পৃথিৱীৰ প্ৰতিটো প্ৰান্তৰ পৰাই বিমান অপহৰণৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বোমা বিস্ফোৰণলৈকে অজস্ৰ বেয়া খবৰেৰে পুৱাৰ কাকতখন হাতত পৰেহি। এইটো প্ৰায়ে দেখা যায় যে প্ৰতিখন দেশেৰে সন্ত্ৰাসবাদী সংগঠনবোৰে টকা-পইচা, অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ, প্ৰশিক্ষণ আদিৰ ক্ষেত্ৰত আন দেশৰ পৰা যথেষ্ট সাহায্য লাভ কৰে। ই এক জটিল বিষয় আৰু আন্তৰ্জাতিক মঞ্চসমূহে এই ক্ষেত্ৰত সময়োচিত পদক্ষেপ ল'ব নোৱাৰিলে এটা সময়ত সন্ত্ৰাসবাদী শক্তিবোৰ মানৱজাতিৰ পতনৰ মূল কাৰণ হ'ব। ইতিমধ্যে বহু আন্তৰ্জাতিক সন্ত্ৰাসবাদী গোটৰ সৃষ্টি হৈছে যাৰ কৰ্মৰাজি সমগ্ৰ বিশ্বত বিয়পি পৰিছে। লণ্ডন, মাদ্ৰিদ, কলম্বো, মুম্বাই, দিল্লী আদিত হোৱা বিস্ফোৰণবিলাকে সন্ত্ৰাসবাদী গোটবোৰে যে অনায়াসে বিশ্বৰ ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈ গতি কৰিব পাৰে তাকে সুচাইছে। সেয়েহে সন্ত্ৰাসবাদী গোটসমূহৰ উত্থানত সহায় কৰা সংশ্লিষ্ট দেশসমূহেও নিজক সংযত কৰা উচিত আৰু লগতে সততে দেখা ঘটনাপ্ৰৱাহৰ পৰা শিক্ষা লোৱা উচিত। প্ৰায়ে এইটো অভিযোগ উঠা দেখা যায় যে ১১ চেপ্তেম্বৰত আমেৰিকাই যি নিৰ্মোহ আক্ৰমণ সহিব লগা হ'ল তাৰবাবে আমেৰিকা নিজে দায়ী। গাখীৰ খুৱাই সাপ পোহা কামটো আমেৰিকাই নিজে কৰিছিল। ছোভিয়েট বাহিনীক শলঠেকত পেলাবলৈ আফগানিস্থানত মুছলিম সন্ত্ৰাসবাদী সৃষ্টিত আমেৰিকাই প্ৰথম অৰিহণা যোগাইছিল। আমেৰিকা আৰু ছোভি আৰবৰ ধনেৰে গঢ়ি উঠা হেজাৰ-বিজাৰ মাদ্ৰাছাত ইছলামী উগ্ৰবাদৰ জন্ম দিয়া হৈছিল আৰু প্ৰসাৰ ঘটোৱা হৈছিল। বিন্ লাডেন আমেৰিকাৰ মানস পুত্ৰ বুলিয়ে জনাজাত। সেয়েহে সকলো ৰাষ্ট্ৰই নিজৰ ক্ষুদ্ৰ স্বাৰ্থ পৰিহাৰ কৰি সন্ত্ৰাসবাদৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ ঘোষণা কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আহি পৰিছে। ইতিমধ্যে আমেৰিকাৰ নেতৃত্বত সন্ত্ৰাসবাদ বিৰোধী জেট গঠন কৰা হৈছে। অৱশ্যে আমেৰিকাই নিজৰ ভূমিকা অধিক স্পষ্ট কৰিব লাগিব যাতে আন দেশবোৰে আমেৰিকাক বিশ্বাসত ল'ব পাৰে। জৈৱিক, ৰাসায়নিক আৰু পাৰমাণৱিক অস্ত্ৰ থকাৰ গইনা লৈ তেলৰ স্বাৰ্থ সুৰক্ষিত কৰিবলৈ ইৰাক আক্ৰমণৰ পৰা ছাদ্দাম হুছেইনৰ ফাঁচী লৈ যি এক অমানৱীয় অধ্যায়ৰ পথ দেখুৱালে, তেনেকুৱা কাৰ্যৰ পৰা ই নিজকে বিৰত ৰাখিব নোৱাৰিলে এদিন সন্ত্ৰাসবাদী গোটবোৰে লাখ লাখ নিৰ্যাতিত, বঞ্চিতৰ অনুকম্পাৰে নিজক অধিক শক্তিশালী কৰি গঢ়ি তুলিব। ইপিনে পাৰমাণৱিক যুদ্ধ এখনৰ আশংকা ঘনীভূত হৈ থকা সময়ছোৱাতে যিকোনো এটি সন্ত্ৰাসবাদী সংগঠন পাৰমাণৱিক অস্ত্ৰৰে বলীয়ান হৈ পৰে তেওঁ মানৱ সমাজলৈ অমানিশাৰ আন্ধাৰ নামি আহিব।

সেয়েহে প্রতিটো দায়বদ্ধ অনুষ্ঠানে সন্ত্রাসবাদৰ বিৰুদ্ধে এক বাস্তৱ পৰিকল্পনা হাতত লোৱা উচিত।

সন্ত্রাসবাদ ৰোধৰ পদক্ষেপ হিচাপে প্ৰতিখন ৰাষ্ট্ৰই এক সুসংহত উন্নয়ন আঁচনি গঢ়ি তুলিব লাগিব। নিৰ্যাতিত আৰু বঞ্চিতৰ অপ্ৰকাশিত ক্ষোভৰ মাজতেই যিহেতু সন্ত্রাসবাদৰ ঘাই শিপাডালৰ অৱস্থান সেয়েহে ইয়াক উভালিবলৈ ৰাষ্ট্ৰই নিজৰ সদৃষ্টি দেখুৱাব লাগিব। জাতি-ধৰ্ম-অঞ্চল নিৰ্বিশেষে সুখম সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক বিকাশে একতাৰ বীজ তৰাশ্বিত কৰিব। মানুহৰ মাজত সন্ত্ৰাস-সম্প্ৰীতিৰ বান্ধোন অধিক কটকটীয়া হৈ পৰিব। সীমাহীন দুৰ্নীতিত নিমজ্জিত সমাজ এখনত সন্ত্রাসবাদে খোপনি পোতাট সুবিধা হয় যিহেতু শোষিতৰ সংখ্যাটি ইয়াত বেছি হয়। দুৰ্নীতি ৰোধ কৰাৰ বাবে চৰকাৰৰ তৰফৰ পৰা কঠোৰ পদক্ষেপ হাতত লোৱা উচিত। তাৰবাবে চৰকাৰখন নিজে দুৰ্নীতি মুক্ত হ'ব লাগিব। লগতে নাগৰিকসকলো সচেতন হ'ব লাগিব। দুৰ্নীতিৰ আজিৰ এই পয়োভৰৰ বাবে আমাৰ সকলোৰে উদাসীনতাত যথেষ্ট পৰিমাণে দায়ী। আমি নিজেই আমাৰ স্বাৰ্থ সিদ্ধিৰ হেতু দুৰ্নীতিত হাত উজান দিও। বৈধ কামটো আয়াসতে কৰিবলৈ বা অবৈধ কামটো বৈধ কৰিবলৈ দুৰ্নীতিপ্ৰস্তুতজনৰ সহযোগিতা বিচাৰো। এই ক্ষয়িষ্ণু মনোবৃত্তিৰ বাবে আজি দুৰ্নীতিয়েই নীতিত পৰিণত হৈছে। ইয়াৰোপৰি নতুন প্ৰজন্মৰ শ্ৰমবিমুখিতায়ো এপিনে দুৰ্নীতিৰ মহীৰুহডালক সুৰক্ষা দি আছে, আনহাতে ন ন সন্ত্রাসবাদীৰ সৃষ্টিত অৰিহণা যোগাইছে। ইংৰাজীৰ আশু বাক্যমাৰি— “An idle mind is devil's workshop” উঠি অহা চামৰ এটা অংশৰ লগত এয়াই হৈছে। ‘কৰ্মই ধৰ্ম’—এই বাণী পাহৰণিৰ গৰ্ভত। সকলোৰে কম কষ্টত অধিক ধন ঘটাব প্ৰৱণতা। সামাজিক স্বলন হৈছে। ভোগবাদৰ প্ৰসাৰ ঘটিছে। মানৱ সমাজে ভাগৰ মূল্য পাহৰি গৈছে। সকলোকে ভোগ কৰিবলৈ লাগে। ফলত বৃদ্ধি হৈছে নোপোৱাৰ হা-হতাশ। জনসংখ্যাৰ বিশ্লেষণ, নিবনুৱা সমস্যাৰ ভয়াবহতা, অৰ্থনৈতিক শোষণ বিশেষকৈ গোলকীয়কৰণৰ চেলু লৈ বহুজাতিক কোম্পানীবোৰৰ দৌৰাত্ম্য আৰু এই সকলোবোৰ দূৰ কৰিবলৈ অপাৰগ চৰকাৰৰ পালমৰা নীতিয়ে সমগ্ৰ বিশ্বত সন্ত্রাসবাদৰ সৃষ্টিত অৰিহণা যোগাইছে।

এই সকলোবিলাক ৰোধ কৰিবলৈ প্ৰতিখন দেশৰ চৰকাৰে কাৰ্যকৰী ব্যৱস্থা ল'ব লাগিব। আধুনিক ফলপ্ৰসূ শিক্ষাৰ প্ৰৱৰ্তন তথা সুনিশ্চিত সুখম বিকাশৰ যোগেদিহে সন্ত্রাসবাদ ৰোধ কৰিব পৰা যাব। □

শিল্পী জয় হৰি দাসৰ সৈতে এক সাক্ষাৎকাৰ

সংগ্ৰাহক : খন গৌৰিন্দ বৰুৱা
মাতক, দ্বিতীয় বৰ্ষ (বাণিজ্য)

অসমৰ যশস্বী বাঁহীবাদক হিচাপে খ্যাতি লাভ কৰা অসমৰ প্ৰতিভাবান শিল্পী শ্ৰীজয় হৰি দাসৰ জন্ম হয় ১৯৪৪ চনত নলবাৰী জিলাৰ শলমৰা গাৱঁৰ এটি অনুসূচিত জাতিৰ লোকৰ ঘৰত। এইজনা প্ৰতিভাবান ব্যক্তিৰ পৰিচয় একে আধাৰে ব্যক্ত কৰাটো দুঃসাধ্য। কিয়নো তেওঁ আছিল একেধাৰে এজন নৃত্য শিল্পী, ভাওবীয়া, সংগীতৰ নিব্বৰ সাধক, সংগীত পৰিচালক আৰু বাদ্যবাদক। কেওদিশৰ প্ৰতিভাসম্পন্ন এইজনা শিল্পীয়ে আৰম্ভণিতে যাত্ৰা পাৰ্টীত নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰাৰে পৰা আৰম্ভ কৰি ক্ৰমে অভিনয়, সঙ্গীত ৰচনা-পৰিচালনা, বাদ্য বজাই সমগ্ৰ অসমবাসীৰে সমাদৰ লাভ কৰিছিল। ইয়াৰোপৰি তেওঁ যেতিয়া নিজ প্ৰচেষ্টাৰে অসমৰ লোক সংগীতৰ সুৰেৰে সুৰাৰোপিত থলুৱা বাদ্যযন্ত্ৰৰ এটি অনুষ্ঠান 'পাঞ্চজন্ম'ৰ জন্ম দিয়ে, সেই ক্ষেত্ৰত ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া, ড° ভূপেন হাজৰিকা আদি ব্যক্তিসকলৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হৈছিল। আকৌ কলাগুৰু বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা নটসূৰ্য্য ফণী শৰ্মা, মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ আদি ব্যক্তিসকলৰ উৎসাহ-উদ্দীপনাত শিল্পী গৰাকীয়ে কেইবাখনো নাটৰ সংগীত পৰিচালনা কৰে আৰু বহুতো বোলছবিত বাদ্যও বজায়। ইয়াৰ উপৰিও

গুৱাহাটী আকাশবাণীত চাকৰি কৰি থকা কালছোৱাত বিভিন্ন ব্যস্ততাৰ মাজতে বহুতো গীত ৰচনা-পৰিচালনা কৰি অডিঅ'-ভিডিঅ' কেছেট নিৰ্মাণ কৰি উলিয়ায়। এই গৰাকী প্ৰথিতযশা শিল্পীৰ এটি সাক্ষাৎকাৰ গ্ৰহণ কৰি যুগুতোৱা হ'ল।

☞ নমস্কাৰ। পোনতেই আপোনাৰ বৰ্ণাঢ্য সাংস্কৃতিক জীৱনলৈ শ্ৰদ্ধাভৰা আন্তৰিক অভিনন্দন জনাইছোঁ।

☞ ধন্যবাদ।

☞ আপুনি এগৰাকী বিশিষ্ট বাঁহীবাদক হোৱাৰ উপৰিও বহু বছৰ ধৰি অসমীয়া লোক-সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন দিশত জড়িত হৈ আছে। ইয়াৰ উপৰিও ভালেমান দিন ধৰি অসমৰ পেছাদাৰী নাট্যধাৰাৰ সৈতেও এক নিবিড় সম্বন্ধ অটুট ৰাখিছিল। এই ক্ষেত্ৰত আপুনি নাট্যধাৰাৰ লগত জড়িত হৈ থকা কালছোৱাত লাভ কৰা অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে দুআষাৰ ক'বনে?

☞ সেই সময়ছোৱাৰ অভিজ্ঞতা বুলি ক'বলৈ গ'লে তেতিয়াৰ নাট প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ যাওঁতে সন্মুখীন হ'বলগীয়া পৰিস্থিতিৰ কথাই ক'ব লাগিব। সেই সময়ত আজিকালিৰ 'থিয়েটাৰ' শব্দটোৰ প্ৰচলন নাছিল। তেতিয়াৰ দিনত নাটকক 'যাত্ৰা' বুলিহে কোৱা হৈছিল। তাত আকৌ নাৰীয়ে অভিনয় নকৰিছিল। সেয়ে পুৰুষেই বা ল'ৰায়েই নাৰীৰ চৰিত্ৰতো অভিনয় কৰিব লগা হৈছিল। সেই সময়ত গাওঁ অঞ্চলত গাড়ী-মটৰ নাছিল, সেয়ে আমি নিশা এঠাইত নাট প্ৰদৰ্শন কৰি পিছদিনা যি ঠাইত নাট প্ৰদৰ্শন কৰিবলগীয়া থাকে সেই ঠাইলৈ যাবলৈ আমি নাটকৰ দলটোৱে নাটকৰ সা-সৰঞ্জাম, যোগাৰ-পাতি, ভাৰ বান্ধি লৈ ৰাতিপুৱাৰ পৰা দুপৰীয়ালৈকে গোটেই বাটতো খোজকাটি যাবলগীয়া হৈছিল। আবেলি খাই বৈ জিৰণি লৈ ৰাতি আকৌ নাটক কৰিছিলো। তেতিয়া তেনেকুৱা এটা পৰিস্থিতিৰ মাজেৰে নাট কৰিব লগা হৈছিল।

☞ আপুনি যিটো সময়ত নাট্যধাৰাৰ লগত জড়িত আছিল সেই সময়ৰ নাট্যৰস্থা আৰু বৰ্তমানৰ নাট্যৰস্থাৰ মাজত আপুনি কেনেধৰণৰ পাৰ্থক্য দেখিবলৈ পাইছে?

☞ সেই সময়ৰ আৰু আজিৰ নাট্যধাৰা বা নাট্যৰস্থাৰ মাজত যথেষ্ট পাৰ্থক্য থকা দেখা যায়। সেই সময়ত প্ৰযুক্তিবিদ্যা সিমান এটা উন্নত নাছিল। আমি যেতিয়া নাটক কৰিছিলো তাত বিজুলী চাকিৰ সুবিধা নাছিল। তাৰ ঠাইত হেচাক লাইট বুলি কেৰাচিনত জুলোৱা লেম্প

এবিধে মঞ্চ পোহৰাই ৰাখিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। তাৰোপৰি আজি-কালিৰ দৰে তেতিয়াৰ দিনত মাইকৰ ব্যৱস্থা নথকাত ভাৱবীয়াসকলে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ সকলোৱে শুনাকৈ সংলাপ ক'বলগীয়া হৈছিল। নাট উপস্থাপন কৰা মঞ্চখন আজিকালিৰ মঞ্চৰ দৰে কাঠ বা লোহাৰ খুটা আদিৰে সঁজা নহৈছিল, তাৰ পৰিৱৰ্তে আঠীয়াকলৰ গছেৰে খুটা, কলপাতেৰে ৰভা আদি দি বাঁহ বান্ধি মঞ্চ সজা হৈছিল। এই মঞ্চখন চাইমনা বুলি কোৱা হৈছিল। বৰ্তমান থিয়েটাৰৰ দৰে সেইদিনত নাট তিনি, চাৰিদিন হোৱা নাছিল, এনিশাই হৈছিল আৰু গোটেই নিশা নাট প্ৰদৰ্শন কৰা হৈছিল। দৰ্শকেও ৰাতিপুৱালৈকে বহি নাট উপভোগ কৰিছিল। নাটকৰ প্ৰতি দৰ্শকৰ এক বিশেষ আকৰ্ষণ আছিল বাবেই গাঁৱৰ দৰ্শকসকলে নিজৰ নিজৰ ঘৰৰ পৰা বহিবলৈ আসন আদি লৈ গৈ হ'লেও নাট উপভোগ কৰিছিল। আনহাতে আজিকালি যান্ত্ৰিক যুগত মানুহৰ ব্যস্ততাৰ পৰিসৰৰ বাবেই নাটকৰ প্ৰতি ৰাপটো কমিছে।

৩ আপুনি সাংস্কৃতিক ক্ষেত্ৰখনলৈ কি পৰিস্থিতিত কেনেদৰে আহিল?

৪ মোৰ ২ বছৰ বয়সত যেতিয়া মোৰ পিতৃ (স্বৰ্গীয় দাসোৰাম দাস) বিয়োগ হয়, তেতিয়া তিনি ভাই, এজনী বাইদেউ আৰু মা (স্বৰ্গীয়া বাতিপ্ৰিয়া দাস)ৰ সৈতে পৰিয়ালটো প্ৰচুৰ অৰ্থসংকটত পৰিল আৰু মই তৃতীয় শ্ৰেণীলৈ শিক্ষা গ্ৰহণ কৰি স্কুলীয়া সমাপ্ত কৰিবলগীয়া হ'ল আৰু তেনে পৰিস্থিতিত মই ৯ বছৰমান বয়স হোৱাত ওচৰৰ কৈহাটী গাৱঁত ঢুলীয়া চাৰ্কাচত যোগদান কৰো। তাৰ এবছৰ পাছত বেলবাৰী যাত্ৰা পাৰ্টীৰ মেনেজাৰ গিৰিশ লহকৰৰ আমন্ত্ৰণ মৰ্মে যাত্ৰা পাৰ্টীৰ চকৰা হিচাপে বছৰ ৩৫ টকা বেতনত যোগদান কৰো। এইদৰেই ক্ৰমে যাত্ৰাৰ পাছত থিয়েটাৰত অভিনয় কৰি, বাঁহী, ক্লা'ৰিঅ'নেট, চেঞ্চোফোন আদি বজাই সাংস্কৃতিক জগতখনত জড়িত হৈ পৰো।

৩ আপোনাৰ প্ৰতিভাময় কৰ্মজীৱনটো নৃত্য, নাট আৰু সঙ্গীতৰ মাজেৰে কেনেদৰে অতিবাহিত কৰিলে সেই বিষয়ে কিছু কথা জানিবলৈ মন গৈছে, এই বিষয়ে কিছু কথা জনাবনে?

৪ প্ৰথমে যাত্ৰা পাৰ্টীৰ চকৰা হিচাপে নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰি ক্ৰমে কেইবাখনো যাত্ৰা পাৰ্টীত নৃত্য আৰু অভিনয় কৰো। মই যোগদান কৰা যাত্ৰা পাৰ্টীসমূহ হ'ল—

১। বেলবাৰী যাত্ৰা পাৰ্টী	মেনেজাৰ	: গিৰিশ লহকৰ।
২। টিহুৰ বজাৰ পাৰ্টী	মেনেজাৰ	: নবীন পাটগিৰি।
৩। মৰোৱা যাত্ৰা পাৰ্টী	মেনেজাৰ	: উৰো বায়ন
৪। বনগাওঁ যাত্ৰা পাৰ্টী	মেনেজাৰ	: কলা মেনেজাৰ।
৫। মালিপাৰা যাত্ৰা পাৰ্টী	মেনেজাৰ	: বঘু মালাকাৰ।
৬। বিলপাৰ যাত্ৰা পাৰ্টী	মেনেজাৰ	: জয় চৌধুৰী (মৌজাদাৰ)।
৭। মুগকুছি যাত্ৰা পাৰ্টী	মেনেজাৰ	: গোৱিন্দ হালৈ (২বছৰ)
৮। নটৰাজ অপেৰা	মেনেজাৰ	: সদা লহকৰ।

ইয়াৰ পিছত মই থিয়েটাৰত যোগদান কৰো। সেয়া হ'ল—

১। প্ৰয়োজক : অচ্যুত লহকৰৰ 'নটৰাজ থিয়েটাৰ আৰু

২। প্ৰয়োজক : ধৰণী বৰ্মনৰ 'সুৰদেৱী থিয়েটাৰ'।

তাৰ পিছত ভাৰত চৰকাৰৰ 'গীত-নাট' (Songs and Drama) বিভাগত ৮ বছৰ কাল ১৯৬৭ চনৰ পৰা ১৯৭৫ চনলৈ বাঁহী বাদক হিচাপে কাম কৰো।

১৯৭৫ চনৰ পৰা ২০০৪ চনলৈ গুৱাহাটী অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰত চাকৰি কৰি অৱসৰ গ্ৰহণ কৰো। তাত বাঁহী বজোৱাৰ উপৰিও কম্পোজিঙৰ কাম আৰু ৰেকৰ্ডিষ্ট হিচাপে কাম কৰো। এই সময়ছোৱাৰ ভিতৰত বহুতো অডিঅ' আৰু ভিডিঅ' কেছেটত সংগীত পৰিচালনা কৰো। ইয়াৰ মাজতে আকাশবাণীত যোগদান কৰাৰ আগতে কিছুদিন আন কাম যেনে— দোকান দিয়া, ঠিকা কৰা আদিও কৰিছিলো। চাকৰি কালছোৱাত আন ব্যস্ততাৰ মাজতে কেইবাখনো নাটৰ সংগীত পৰিচালনা কৰো। মোৰ সংগীত পৰিচালনাত জড়িত থকা নাট পৰিচালকসকল হ'ল—১। কলাগুৰু বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা (এমুঠি চাউল), ২। নটসূৰ্য ফণী শৰ্মা (জয়মতী), ৩। লক্ষ্যধৰ চৌধুৰী (অনাতাঁৰ নাট), ৪। ধৰণী বৰ্মন (ভ্ৰাম্যমান নাট), ৫। চন্দ্ৰ চৌধুৰী (ভ্ৰাম্যমান নাট), ৬। নীলু চক্ৰৱৰ্তী (অনাতাঁৰ নাট), ৭। বীণা দাস মান্না (অনাতাঁৰ নাট), ৮। মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ (অনাতাঁৰ নাট), ৯। দুৰ্গেশ্বৰ বৰঠাকুৰ (অনাতাঁৰ নাট), ১০। যোগেশ শৰ্মা (যাত্ৰাৰ নাট), ১১। দুলাল ৰয় (ৰবীন্দ্ৰভৱনৰ নাট)।

ইয়াৰোপৰি পৰিচালক ড° ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াৰ কথাছবি 'সন্ধ্যাৰাগ', 'অনিৰ্বান', অগ্নিমান আৰু বহুতো ধাৰাবাহিক নাট তথা বোলছবিত মই বাদ্যত অংশ গ্ৰহণ কৰিছো।

• আপুনি অসমৰ সাংস্কৃতিক জগতখনলৈ তথা সংস্কৃতিপ্ৰেমীসকললৈ সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত কি মহৎ দান আগবঢ়োৱা বুলি ভাবে আৰু এই সমাজখনত আপোনাৰ কৃতি কেনেদৰে যুগমীয়া কৰিব বিচাৰে?

• অসমৰ সাংস্কৃতিক জগতখনলৈ মই কি দান দিব পাৰিছো, শ্ৰোতাক মনোৰঞ্জন দিয়াত কিমানখিনি সাৰ্থক হ'ব পাৰিছো বা পৰা নাই সেয়া শ্ৰোতা, দৰ্শকেহে ক'ব পাৰিব। মই পৰাখিনি চেষ্টা কৰি গৈছো। মোৰ নিজৰ ঘৰতে 'পাঞ্চজন্য সঙ্গীত বিদ্যালয়' নামেৰে সঙ্গীত বিদ্যালয় এখনৰ জন্ম দিওঁ আৰু ইয়াৰ যোগেদি শিষ্যসকলে যাতে সংস্কৃতিখিনি জীয়াই ৰখাৰ মাজেৰে নিজেও সুপ্ৰতিস্থিতি হ'ব পাৰে। তাৰ কাৰণে শিক্ষা দিবলৈ যত্ন কৰি আহিছো। মোৰ ছাত্ৰ প্ৰসন্ন বৰুৱা, দীপক শৰ্মা, নিকুঞ্জ পাঠক আৰু তেওঁলোকৰ দৰে বহুতো শিষ্যই মোৰ এই বিদ্যালয়ত ভাটখাণ্ডেৰ সংগীতৰ বিশাৰদ পৰীক্ষাত (বাঁহী) সুখ্যাতিৰে উত্তীৰ্ণ হৈ তেওঁলোকৰ কিছুমানে গুৱাহাটী দূৰদৰ্শন, আকাশবাণী গুৱাহাটী কেন্দ্ৰত আৰু আন কিছুমানে ৰাজ্যিক সংগীত মহাবিদ্যালয়, ভ্ৰাম্যমান থিয়েটাৰ আদিত আত্মনিয়োগ হৈ জীৱিকা অৰ্জন কৰি আছে।

ইয়াৰোপৰি কালৰ বুকুৰ হেৰাই যাবলৈ ধৰা অসমীয়া থলুৱা বাদ্য যন্ত্ৰসমূহৰ কিছুমান গাওঁ-ভূঞাৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰি আনি সেই বাদ্য যন্ত্ৰসমূহৰ দ্বাৰা ১৯৭৫ চনত অসমৰ লোক সংগীতৰ সুৰেৰে সুৰাৰোপিত কৰি থলুৱা বাদ্য যন্ত্ৰৰ অনুষ্ঠান 'পাঞ্চজন্য'ৰ জন্ম দিও। এই অনুষ্ঠানত বাঁহী, বিহুঢোল, জয়ঢোল, বৰ-নাগাৰা, সৰু নাগাৰা, কালি, পেপা গগনা, বৰশিঙা, শঙ্খ, ঘণ্টা, সাৰ, পাতিতাল, ভোৰ তাল, কৰতাল, খোল, বেণু, সুতুলি ইত্যাদি বাদ্যৰ সংযোগেৰে বিহুনাম, বিয়ানাম, ওজাপালি, নাম, মিচিং বিহু, বড়োগীত, বাগৰুখা, গোৱালপৰীয়া লোকগীত, কামৰূপী লোকগীত, জিকিৰ, নাও খেলৰ গীত আদি গীতৰ সুৰ একত্ৰিত কৰা হৈছে। ১৯৭৫ চনৰে পৰা অসমকে ধৰি উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ বিভিন্ন স্থানত বৰ্তমানলৈও পৰিবেশন কৰি ৰাইজৰ দ্বাৰা বিপুলভাৱে সমাদৃত থলুৱা বাদ্যযন্ত্ৰৰ এই অনুষ্ঠানৰ যোগেদি সম্প্ৰতি আধুনিক পাশ্চাত্য সংগীতৰ প্ৰত্যাহানকো নেওচি, থলুৱা কৃষ্টিক জীয়াই ৰখাৰ মানসেৰে মোৰ শিষ্যসকলক প্ৰশিক্ষণ দি তেওঁলোকৰ দ্বাৰা পাঞ্চজন্য অনুষ্ঠানটো পৰিবেশন কৰি যাবলৈ মই প্ৰয়াস কৰি আহিছো আৰু মোৰ

উপস্থিতি অবিহনেও যেন তেওঁলোকে এই অনুষ্ঠানৰ যোগেদি
অসমৰ থলুৱা বাদ্য আৰু সুবসমূহ জীয়াই ৰাখে তাৰেই আশা কৰো।

☞ আপুনি অভিনয় কৰাৰ উপৰিও বাঁহী আৰু আন বহুতো বাদ্যও
বজাইছিল। এই ক্ষেত্ৰত আপুনি ক'ত বা কাৰ ওচৰত সঙ্গীত বা নৃত্যৰ
প্ৰশিক্ষণ লৈছিল?

☞ মই এইবোৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰশিক্ষণ লোৱা গুৰু কেইজন হ'ল—

১। শ্ৰীযুত প্ৰভাত শৰ্মা (বাঁহী আৰু নাগাৰা, গুৱাহাটী), ২। শ্ৰীযুত
প্ৰভাত শৰ্মা (বাঁহী, গুৱাহাটী) ৩। স্বৰ্গীয় অমূল্য চৰকাৰ (বাঁহী,
গুৱাহাটী) ৪। স্বৰ্গীয় গৌৰ গোস্বামী (বাঁহী—কলিকতা), (৫) স্বৰ্গীয়
গজেন দাস (ক্ল'বিওনেট—চিনাদী, কামৰূপ), ৬। স্বৰ্গীয় লাচিত
ভলেণ্টাৰ (চকচো ফোন, কৰনে—নলবাৰী), ৭। শ্ৰীভূইকোৱা বৰ্মন
(জয়টোল, চাৰ্কাছ—কৈহাটী) ৮। শ্ৰীহলো পাঠক (বৰ নাগাৰা,
বৰতাল, নৃত্য—কৈহাটী), ৯। স্বৰ্গীয় লাৱণ্য বড়ো (দোতৌৰা—
গুৱাহাটী), ১০। শ্ৰীমতী বৰুৱা (খোল, বিহুটোল, নৃত্য—গুৱাহাটী)
মোৰ নৃত্য শিকাৰ গুৰুসকল হ'ল—

১। স্বৰ্গীয় সূৰ্য্য ভূঞা (মৰোৱা—নলবাৰী), ২। গুৰু কালাবন্ত সিং
(কথক, মণিপুৰী নৃত্য—গুৱাহাটী), ৩। ৰঞ্জিত সিং (মঞ্জুৰী নৃত্য—
গুৱাহাটী), ৪। গজেন বৰুৱা (সত্ৰীয়া নৃত্য—তেজপুৰ), ৫। ৰবীন
দাস (নৃত্য-নাটিকাৰ নৃত্য—নগাওঁ)।

☞ আপোনাৰ জীৱনৰ এটা ৰসাল স্মৃতিৰ বিষয়ে জানিবলৈ মন গৈছে।
আপোনাৰ তেনে কিবা স্মৰণীয় মুহূৰ্ত আছেন যিটো মনত পৰিলে
আজিও আপোনাৰ মন পুলকিত হৈ উঠে?

☞ মই ভাৰত চৰকাৰৰ 'গীত-নাট' (Songs and Drama) বিভাগত
বিভাগত কাম কৰি থকা সময়ত এবাৰ গীত-নাট বিভাগৰ
কতৃপক্ষই দিল্লীত অনুষ্ঠিত হৈ থকা 'Light and Sound' নামৰ
এটা সংস্কৃতিক অনুষ্ঠানলৈ মোক বাঁহীবাদক হিচাপে পঠিয়াইছিল।
তাত গৈ দেখিলো কেইজনমান শিল্পীয়ে কোৰাচ এটা পৰিৱেশন কৰি
আছিল। এজনে ক্ল'বিওনেট বজাই আছিল। মই গৈ তেওঁৰ
পিছফালে বহি মোৰ বেগৰ পৰা ক্ল'বিওনেট উলিয়াই তেওঁৰ লগতে
একে সুৰতে বজাব ধৰিলো। দুটা ক্ল'বিওনেটৰ শব্দ শুনি দৰ্শক
সকলে ইফালে-সিফালে ঘূৰি-ফুৰি চালে। কোৰাচটো শেষ হোৱাৰ

পাছত মানুহবোৰে মোৰ পৰিচয় ল'বলৈ গ্ৰীণৰুমলৈ আহি যেতিয়া মোৰ বাঁহীবোৰ দেখিলে, সেইবোৰ আকৌ বাঁহী বজোৱাৰ পালত পৰিলো। বাঁহীও বজাই শুনোৱাত তেওঁলোকৰ খুব আনন্দ লাগিল আৰু সকলো মোক 'গুৰুজী' সম্বোধন কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁলোকৰ মাজত মই অসমৰ পৰা গৈ তেনে আদৰ-মৰম পোৱাত মই নিজে সঁচাকৈয়ে আপ্লুত হৈছিলো।

☞ আপুনি অনুষ্ঠান পৰিৱেশন কৰিবলৈ অসমৰ বাহিৰৰ কোন ঠাইলৈ যাবলগীয়া হৈছিল?

☞ অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত মই অনুষ্ঠান পৰিৱেশন কৰাৰ উপৰিও অসমৰ বাহিৰলৈ মুম্বাই, মাদ্ৰাজ, দিল্লী, আন্দামান আদি ঠাইলৈ বাঁহী বজাবলৈ গৈছিলো। আন্দামানলৈ যাওঁতে তাত তিনিমাহ কাল আছিলো।

☞ জ্যেষ্ঠ বাঁহীবাদক প্ৰভাত শৰ্মাৰ লগত আপোনাৰ কেতিয়াবা কেনেকৈ পৰিচয় হয় আৰু তেখেতৰ লগত আপোনাৰ সম্পৰ্ক কেনেধৰণৰ আছিল?

☞ প্ৰথম অৱস্থাত তেওঁৰ আৰু মোৰ সম্বন্ধ আছিল গুৰু-শিষ্যৰ সম্বন্ধ, পিছত অৱশ্যে সেই সম্পৰ্কই দুয়োজনৰ মাজত বন্ধুত্বৰ ৰূপ লৈছিল। নটৰাজ থিয়েটাৰত যোগদান কৰোঁতে তেখেতক প্ৰথম লগ পাইছিলো। তাত তেওঁ মিউজিক ডাইৰেক্টৰ আছিল। তেওঁৰ ওচৰত মই সংগীতৰ বাঁহীৰ প্ৰাৰম্ভিক শিক্ষা লৈছিলো, অৰ্থাৎ সা, ৰে, গা-মা যিনি শিকিছিলো। তাৰ পিছতে গুৱাহাটীতো কিছুদিন তেওঁৰ লগতে একোটা ভাড়া ঘৰতে আছিলো। শিকিবলৈ অদম্য হেপাহ থকা বাবে তেওঁৰ আলপৈচান ধৰি দি হ'লেও তেওঁৰ ওচৰত বাঁহীৰ প্ৰশিক্ষণ লৈছিলো। কিছুদিন পিছত আকৌ মই অধিক শিকাৰ আশাত অমূল্য চৰকাৰৰ ওচৰত প্ৰশিক্ষণ ল'বলৈ গ'লো। আগতে গুৱাহাটীত নাট-সমৰ অনুষ্ঠিত হৈছিল, তাত দুয়োজনে বাঁহী বজাইছিলো। আনহাতে আকৌ মোৰ স্ব-পৰিকল্পিত তথা পৰিচালিত অনুষ্ঠান 'পাঞ্চজন্য'ত দুয়োজনে একেলগে বাঁহী আৰু অন্যান্য বাদ্য বজাইছিলো।

☞ আপোনাৰ সাংসাৰিক জীৱনৰ বিষয়ে অলপ জনাবনে? আপোনাৰ বাঁহীবাদন কেতিয়াৰ পৰা স্তব্ধ কৰিবলগীয়া হ'ল?

☞ ১৯৭১ চনত শ্ৰীঅঞ্জলী দাসৰ সৈতে মোৰ বিবাহ সম্পন্ন হয়। তিনিটা ল'ৰা আৰু এজনী ছোৱালীৰে সৈতে মোৰ ছয়জনীয়া

পৰিয়ালটো হাতীগড় চাৰিআলি ৰোডৰ অস্থিকাগিৰী নগৰত নিৰ্মিত
এই বাসগৃহটিত বসবাস কৰি আছে।

এইটো কেইবছৰমানৰ আগৰ কথা। ১৯৮৫ চনত মই 'আৰ্থাৰইটি'
ৰোগত আক্ৰান্ত হোৱাত মই বাঁহী বজাবলৈ এৰিবলগীয়া হ'ল আৰু
তেতিয়াৰ পৰা পাঞ্চজন্যত আন কেইবিধমান বাদ্যতেই মাত্ৰ
অংশগ্ৰহণ কৰি ক্ষান্ত থাকিবলগীয়া হ'ল।

☞ প্ৰত্যেক মানুহৰে সফলতাৰ আঁৰত একোজন আদৰ্শ ব্যক্তি থাকে।
আপোনাৰ ক্ষেত্ৰত সেই আদৰ্শ ব্যক্তিজননো কোন?

☞ মোৰ সংগীতৰ গুৰুসকলেই মোৰ আদৰ্শ ব্যক্তি স্বৰূপ।

☞ আপোনাৰ প্ৰিয় সংগীত পৰিচালক, গায়ক বুলি ক'লে আপুনি কাৰ কথা
ক'ব?

☞ প্ৰিয় সংগীত পৰিচালক ৰমেন বৰুৱা, প্ৰিয় গায়ক কেশৱ মহন্ত।

☞ সঙ্গীতৰ জগতত নতুনকৈ খোজ পেলাবলৈ ধৰা নতুন চামলৈ আপুনি
কেনেধৰণৰ পৰামৰ্শ দিব বিচাৰে?

☞ সাংস্কৃতিক জগতখনত খোজ পেলাবলৈ লোৱা নৱ প্ৰজন্মৰ
শিল্পীসকলে সংগীত কি তাক বুজিবলৈ চেষ্টা কৰা উচিত। তাৰ
লগতে তেওঁলোকে পুৰণি সমাজত থকা আদৰ্শক গ্ৰহণ কৰিবলৈ
ইচ্ছুক হোৱাটো প্ৰয়োজন। নতুন-পুৰণি গীতবোৰৰ বৈশিষ্ট্যৰ পাৰ্থক্য
বিশ্লেষণ কৰি চোৱা উচিত। নিখুঁতভাৱে সাধনা কৰি তেওঁলোকে
অগ্ৰসৰ হোৱাটোৱেই কাম্য।

এইজনা শিল্পীয়েই পাহৰণিৰ গৰ্ভত লুকাই পৰিবলৈ ধৰা তাহানিৰ
আহোম যুদ্ধৰ সময়ত ব্যৱহৃত 'শিঙা'ক অন্য আলোকবাদ্যৰ সৈতে
একেলগে সাধাৰণ পৰিৱেশত বজাব পৰাকৈ কিছু নতুন ৰূপত
ৰাইজৰ মাজলৈ লৈ আহিছে। নৱ-প্ৰজন্মৰ মাজত লোকবাদ্যক
জনপ্ৰিয়তাৰ প্ৰচেষ্টা অব্যাহত ৰখা দাসে বৃহৎ আকাৰৰ 'বৰশিঙা'ৰ
ঘাটবোৰ শিল্পীজনে বিচৰা ধৰণে সজাই সাধাৰণ পৰিৱেশত বজাব
পৰা কৰি তুলিছে। ইয়াৰ উপৰিও তেখেতৰ আন এক সৃষ্টি বাঁহেৰে
নিৰ্মিত 'সুতুলি'। বিহুৰ সময়ত বজোৱা মাটিৰে নিৰ্মিত 'সুতুলি'
শিল্পীজনে বাঁহেৰে নিৰ্মাণ কৰি উলিয়াইছে। তেখেতৰ অভিমত
'বাঁহৰ সুতুলি' বেছিদিন টিকে। শেষত শিল্পী গৰাকীৰ সু-স্বাস্থ্য তথা
দীৰ্ঘায়ু কামনা কৰিলোঁ। □

প্ৰেম আহে এনেদৰে

শ্ৰী দেৱজিৎ দাস

স্নাতক প্ৰথম বৰ্ষ, ক শাখা

[মানুহে কয়, 'আত্মহত্যা মহাপাপ'। কিন্তু বীমাই যে আত্মহত্যা কৰিলে, তাৰ বাবে জানো তাইৰ মহাপাপ হ'ল? ইয়াৰ বাবে জানো তাইয়ে দায়ী???]

দৈনিক ষটিনখনে নিজৰ কাৰ্য সমাপনৰ কাৰণে উঠিপৰি লাগিছে। মইও শুই উঠিয়েই হাতত টুথ ব্ৰাছডাল লৈ পদুলিলে ওলাই আহিছো। এনেয়েও মোৰ পুৱা সোনকালে শুই উঠা অভ্যাস। পুৱাৰ কোমল বতাহ এচাটিয়ে আলফুলে মোৰ শৰীৰৰ প্ৰতিটো অংগ স্পৰ্শ কৰি গৈছে। কিয় জানো মনটো ভাল লাগি গ'ল। হঠাৎ।

ঠিক তেনেতে দেখিলো, আমাৰ গাৱঁৰ এমুৰে থকা বত্ন খুৰাহতঁৰ ঘৰৰ ফালে মানুহবিলাকে দৌৰি দৌৰি গৈ আছে। হাৰে, মানুহ বিলাকৰ আকৌ কি হ'ল। সিহঁতৰ চোন বিয়ালৈ আৰু দুদিন বাকী। আমাৰ ঘৰৰ ওচৰৰে প্ৰকাশক দৌৰি যোৱা দেখি সুধিলো।

: এ প্ৰকাশ, ব' চোন ব', তহঁত চবে কিয় বাক ইমান দৌৰা-ঢপলা কৰি আছে। ক'লে যাবনো এই পুৱাই?

: এ দেবু, নুসুধিবি আৰু। কথা সৰ্বনাশ। সেই যে বীমা, আজি যে জোৰন, তাই যোৱাৰাতি চুইচাইড কৰিলে নহয়! —প্ৰকাশে বৈ নোযোৱাকৈয়ে দৌৰি দৌৰি কৈ গ'ল।

: কি??—এক আৰ্তনাদ ভাহি আহিল মোৰ মুখেৰে।

লগে লগে মই ঘৰলৈ উভতি গৈ মুখখন ধুই চাৰ্টটো পিন্ধি ল'লো আৰু বত্নখুৰা হঁতৰ ঘৰলৈ বেগাই খোজ দিলো। মনৰ আকাশখনত কিছুমান টুকুৰা-টুকুৰ কথাই জাৰববোৰৰ নিচিনা উটি-ভাহি ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

মানুহৰ ভিৰ ফালি মই সেই নিৰ্দিষ্ট ঠাইখিনিলৈ অগ্ৰসৰ হ'লো। হয় এয়া মোৰ সন্মুখত বীমা। এযোৰ শুভ্ৰ বগা চুৰিদাৰ পিন্ধি থকা বীমা। নিজৰ চূৰ্ণীখনক মৰণাত্ন হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছে। মুখত ক্লান্তিৰ চাপ স্পষ্ট। সৰু সৰু চকুযুৰিৰে কাৰোবাৰ ফালে চাই যেন তাই সহায় ভিক্ষা কৰি আছে। মোৰ চকুৰে দুখাৰি চকুলো বৈ আহিল।

বান্ধোনত থকা বিহংগৰ দৰে মই স্মৃতিৰ মণি-কোঠত ইফালৰ পৰা সিফালে বিচৰণ কৰি ফুৰিলো।

হয় দীপক, মই আৰু বীমা সৰুৰে পৰা একেলগে পঢ়িছিলো। তিনিওৰে মাজত গভীৰ বন্ধুত্ব স্থাপন হৈছিল। পুৱা শুই উঠাৰে পৰা ৰাতি শুৱালৈকে প্ৰতিটো কথাই আমি আলোচনা কৰিছিলো। সেয়ে চাগে আমাৰ তিনিওটোৰে বন্ধুত্বৰ শিকলি ডাল ক্ৰমে টান হৈ আহিছিল।

এখুজি-দুখুজি কৰি আমি তিনিওজনেই যৌৱনৰ দুৱাৰডলিত উপস্থিত হৈছিলো। যৌৱনৰ পছোৱাই তিনিওৰে অন্তৰক কপাই গৈছিল। আৰু.....।

ঃ বীমা.....। তোক এটা কথা কওঁ?—কওঁ-নকওঁকৈ দীপকে আৰম্ভ কৰিছিল।

ঃ নকৰ কি?—বীমাই দীপকৰ কাণখনত চেপি ধৰি কৈছিল।

ঃ ব' চোন ব'। তই ইমান সহজভাৱে নকবিচোন মানে মই.....।

ঃ ঐ কি 'মানে মই', 'মানে মই' কৰি আছ? নকৰ কিয়নো? ঐ দেবু, তই তোৰ কাণ দুখনত অলপ কপাহ সোমাই ৰাখচোন। সিনো কি ক'ব খুজিছে কওঁক।—বীমাই মোৰ ফালে চাই কৈছিল।

ঃ বীমা, তই অকণমান 'চিৰিয়াছ' হচোন। দেবু তইও থাক।—দীপকে কৈছিল।

ঃ OK, ক এতিয়া। —বীমাই ক'লে।

ঃ বীমা, মই তোক ভাল পাওঁ। তই?

ঃ অ' এইটো আকৌ ক'ব লগা কথা নেকি? তহঁত দুয়োৱে মোক ভাল পাৱ, মইও তহঁত দুয়োকৈ ভাল পাওঁ। —বীমাই হাঁহি হাঁহি ক'লে।

ঃ নহয় অ' বীমা, তই এবাৰ বুজিবলৈ চেষ্টা কৰচোন। মানে তোক মই মোৰ হিয়াখন দিব খুজিছো।

ঃ অ' হয় নেকি? তেনেহ'লে লবিদে বাৰু মোৰ হিয়াখনো। মইও তোৰ হিয়াখন লৈ ল'ম।

ঃ তেনেহ'লে হিয়া-দিয়া-নিয়া?—তিনিওৰে সমস্বৰে হাঁহি উঠিছিলো।

লাহে লাহে দীপক আৰু বীমাৰ প্ৰেমে স্বৰ্গীয় প্ৰেমৰ দৰবাৰত উপস্থিত হৈছিল। গঙ্গাৰ পানীৰ দৰে সিহঁতৰ প্ৰেম আছিল পৱিত্ৰ। স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰী লৈ মই ওচৰৰে কলেজখনত Professor হিচাপে join কৰিছো। দীপকে স্নাতক ডিগ্ৰী লৈয়ে আৰু নপঢ়াকৈয়ে নিজাকৈ এখন Poultry firm খোলে। আৰু বীমা, বেচেৰিয়েও স্নাতক ডিগ্ৰীটো লৈয়ে অনিচ্ছাসত্ত্বেও তাইক বিয়াৰ বাবে চাবলৈ অহা দৰাৰ আগত 'ইন্টাৰভিউ' দিবলগীয়া হৈছিল।

যদিও প্ৰেম হৈছিল বীমা আৰু দীপকৰ মাজত তথাপি সিহঁত দুয়োৰে প্ৰতিটো কথা আলোচনা কৰোঁতে মোক আগত ৰাখিছিল। সিহঁতৰ কাৰণে মই হৈছিলো এজন অভিজ্ঞ ন্যায়াধীশ।

নন্দখুৰা হ'ল এজন ইঞ্জিনিয়াৰ, সেয়ে খুৰা আৰু খুৰীৰ ইচ্ছা হ'ল নিজৰ একমাত্ৰ দুহিতাক এজন সুদৰ্শন ইঞ্জিনিয়াৰ ওচৰত সমৰ্পণ কৰা। কথা মতেই কাম। খুৰা-খুৰী উঠি-পৰি লাগিছিল ইঞ্জিনিয়াৰ দৰা বিচৰাত। অৱশেষত কাৰ্য সিদ্ধি হৈছিল তেখেতসকলৰ। ৰুবুল ৰঞ্জন বৰাক তেখেতসকলে বিচাৰি পাইছিল। এজন এক্সিকিউটিভ ইঞ্জিনিয়াৰ। ৰুবুল দেখাই শুনাই খুবেই ভাল ল'ৰা। কিন্তু বীমাৰ প্ৰথম দৃষ্টিতে ৰুবুলক ভাল নালাগিল। দীপকৰ চকুত যি স্বৰ্গীয় প্ৰেম বিচাৰি পাইছিল, তাৰে লেখ মাত্ৰ ৰুবুলৰ চকুত বিচাৰি পোৱা নাছিল।

বীমাৰ হাজাৰ বাধাক নেওচি খুৰা-খুৰীহঁতে তাইৰ বিয়া ৰুবুলৰ লগত ঠিক কৰিছিল। পিছদিনা যেতিয়া দীপক, মই আৰু তাই একেলগে নৈৰ পাৰত লগ হৈছিলো, তেতিয়া দেখিছিলো বীমাৰ চকুত আগদিনা উজাগৰি নিশা বীমাৰ চকুত আগদিনা উজাগৰি নিশা কটোৱাৰ চিন স্পষ্ট। তাইক কিবা সোধাৰ আগতে তাই দীপকৰ গাত খামুচি ধৰি হুক হুক কান্দি পেলাইছিল। তাই সকলো কথা আমাৰ আগত বিৱৰি কৈছিল আৰু এইটো স্পষ্টকৈ জনাই দিছিল যে তাই দীপকৰ বাহিৰে আন কাৰো লগতে বিয়াত নব'হে। বিনামেয়ে বজ্ৰপাত পৰাৰ দৰে অৱস্থা হৈছিল যে আমাৰ।

: দীপক, তই বাক কিবা এটা কৰিবিনে? চাচোন, তোৰ অবিহনে বাক মই জীয়াই থাকিব পাৰিমনে? —বীমাই কান্দি কান্দি সুধিছিল।

:। —দীপক নিমাত।

: দীপক তই নিমাত কিয়? —বীমাই ক'লে।

: বীমা, পিতৃ-মাতৃয়ে সন্তানৰ প্ৰতি জানো কেতিয়াবা বেয়া চিন্তা কৰে? নিশ্চয় তোৰ ভালৰ কাৰণে.....!

: কিন্তু মই যে.....। —বীমাই অসহায় ভাৱে ক'লে।

: বীমা তই এতিয়া ঘৰলৈ যা। মই অলপ পিছতে তহঁতৰ ঘৰলৈ গৈ আছো। খুৰা-খুৰীক চাগে অলপ কিবা বুজাবই পাৰো।

সাঁচাকৈয়ে সেইদিনা ৰাতি মই নন্দ খুৰাহঁতৰ ঘৰত উপস্থিত হৈছিলো। বিভিন্ন কথাৰ পিছত মই কৈছিলো—

: খুৰা, বীমাৰ বোলে বিয়া ঠিক হ'ল?

ঃ অ' হয়। অহা মাহৰ ১৬ তাৰিখে। ল'ৰা মৰিগাওঁৰ। এক্সিকিউটিভ ইঞ্জিনিয়াৰ। ৰুবুল ৰঞ্জন বৰা তেওঁৰ নাম।

ঃ কিন্তু খুৰা.....! মই অলপ অস্বস্তি অনুভৱ কৰি ক'লো।

ঃ কি কিন্তু? খুৰাই মোৰ ফালে পোন্দোৱাকৈ চাই সুধিছিল।

ঃ নহয়, মানে আপোনালোকে বীমাৰ মতামতো লোৱা ভাল আছিল নেকি?

ঃ দেবু, তোমাৰ কথা মই বুজিছো, তুমি নিশ্চয় বীমা আৰু দীপকৰ সম্পৰ্কটোৰ কথা ক'বলৈ বিচাৰিছা?

ঃ হয় খুৰা, কাৰণ বীমা আৰু দীপকে দুয়ো-দুয়োকৈ ভাল পায়।

ঃ শুনা দেবু, চোৱা তোমাক মই নিজৰ ল'ৰা বুলি ভাৱিয়েই কৈছো। চোৱা মোৰোটা এটা ষ্টেণ্ডাৰ্ডৰ কথা আছে। দীপকৰ আছে এখন মাত্ৰ Poultry firm. আন কি আছে?

ঃ শুনক খুৰা। —মই অলপ উত্তেজিত হৈ ক'লো—ধনৰ দুখীয়া হ'লেও দীপক কেতিয়াও মনৰ দুখীয়া নহয়। তাৰ আছে এখন পৱিত্ৰ হৃদয়, স্বচ্ছ, নিৰ্মল এটা মন। মোৰ বিশ্বাস সি সেই গুণেৰেই বীমাক চিৰদিন সুখেৰে ৰাখিব পাৰিব। তাৰোপৰি দীপক অবিহনে বীমাৰ কি অৱস্থা হ'ব এবাৰ ভাবি চাইচেনে?

ঃ শুনা দেবু, মই মোৰ সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছো। গতিকে মোৰ সিদ্ধান্তৰ ওপৰত অন্য মানুহৰ মতামত মই পছন্দ নকৰো। —ৰক্ষ ভাৱে খুৰাই কৈছিল।

তলমূৰ কৰি মই বীমাহঁতৰ ঘৰৰ পৰা ওলাই আহিছিলো। গেটৰ মুখৰ পৰা ঘূৰি চাওঁতে দেখিলো লাইটৰ পোহৰত বাহিৰত ৰৈ থকা বীমাৰ চকুযোৰ চিকমিকনি।

পিছদিনা মই দীপকক লগ ধৰিলো। সঁচাকৈ দীপক এটুকুৰা শুকান কাঠৰ দৰে থিয় হৈ আছিল। মই দীপকক ক'লো—

ঃ দীপক, মই নন্দখুৰাক বহুত ক'লো। কিন্তু.....মই হাৰি গ'লো অ'। এতিয়া তই কি কৰিম বুলি ভাবিছ?

ঃ কৰিবলৈ মোৰ কিটো আছে?

ঃ কিয়, তই এনেদৰে কিয় কৈছ? দীপক মই বীমাৰ চকুলো সহ্য কৰিব নোৱাৰো অ'। তই এটা কাম কৰ, তই বীমাক পলুৱাই লৈ যা।

ঃ দেবু, ভাবোতে মইয়ো সেই কথাটো ভাবিছো। কিন্তু বীমাক পলুৱাই নিলে মাক-দেউতাকে অন্তৰত যিমানখিনি আঘাত পাব, সেই আঘাত দিওতাজনে জানো জীৱনত শান্তি পাব?

: নিশ্চয় নাপায়। —হঠাৎ ক'ৰবাৰ পৰা আহি পিছফালৰ পৰা বীমাক ক'লে।

: চা বীমা, মাক-দেউতাকে সন্তানৰ ভালৰ বাবেই চিন্তা কৰে। গতিকে তোৰ মা-দেউতাও তাৰে বিপৰীত নহয় চাগে?

: শুন দীপক, মই তোৰ লগত বিয়া নহওঁ সঁচা, কিন্তু ৰুবুলৰ লগত জানো মই সুখী হ'ব পাৰিম?

: অসম্ভৱক সম্ভৱ কৰিব লাগিব অ' বীমা।

—মই দুখ মনেৰে কৈছিলো।

অসম্ভৱত গভীৰ দুখ লৈ এসময়ত সেই ঠাইৰ পৰা আমি আঁতৰি আহিছিলো। এয়াই আছিল বীমাৰ লগত আমাৰ শেষ দেখা। কাৰণ বীমাক মাক-দেউতাকে আৰু বেছি ওলোৱা-সোমোৱা কৰিবলৈ দিয়া নাছিল। আৰু আজি বীমাই নিজেই প্ৰতিশোধ ল'লে। কিন্তু এই প্ৰতিশোধ কাৰ ওপৰত??—মাক-দেউতাক, ৰুবুল নে দীপকৰ ওপৰত?

বলিয়াৰ দৰে দৌৰি দৌৰি দীপক আহিছে। আহিয়েই সি বীমাৰ ভৰি দুখন সাৰটি ধৰিলে। দীপকে কান্দিব পৰা নাই। তাৰ চকুলো বিলাক যেন গোট মাৰ বৰফ হৈ গৈছে আৰু ওলাবৰ কাৰণে হেতা-ওপৰা কৰি আছে। কিন্তু ওলাব পৰা নাই। তাৰ কণ্ঠটোও যেন কোনোবাই কাঢ়ি লৈ গৈছে।

লাহে লাহে মই দীপকক বীমাৰ ভৰিৰ পৰা এৰুৱাই মোৰ বাহু বন্ধনত সুমোৱাই ল'লো আৰু এখুজি-দুখুজিকৈ দীপকক লৈ মই এসোপা বেদনা কঢ়িয়াই মোৰ ঘৰৰ ফালে খোজ ল'লো। দুৱৈৰ পৰা ভাবি আহিল এটি মৃদু সুৰ—

“আৰু নবজাবি বীণ.....।” □

জীৱনৰ অৰ্থ বিচাৰি

শ্ৰী মোহাম্মদ হাচমত আলী
স্নাতক, দ্বিতীয় বৰ্ষ

A useless life is an early death. —Goehe

জীৱনক বাদ দি সৃষ্টিৰ কিবা অৰ্থ আছে জানো? জীৱনটো মানুহৰ বাবে এটা পৰীক্ষাগাৰ (Laboratory) য'ত আৱিষ্কাৰ হয় তাৰ প্ৰকৃত বহস্য, প্ৰকৃত অৰ্থ। মানুহ এজন তাৰ জীৱনটো সাৰ্থক কৰিবলৈ হ'লে বহুত সাধনাৰ প্ৰয়োজন হয়। এই সাধনাৰ মাজেদিয়েই বাস্তৱতা হয় জীৱনৰ পূৰ্ণতা। অৰ্থাৎ সাৰ্থক জীৱনৰ মূল ভেটি হ'ল সাধনা। এটা কাহিনী মনত পৰিছে—কোনোবা এটা আশ্ৰমত গুৰু-শিষ্যৰ আলোচনা বহু ৰাতিলৈকে চলিল। শিষ্যই বিদায় পৰত বাহিৰত যোগমৰা অন্ধকাৰ। শিষ্যই গুৰুক বাট দেখুৱাবলৈ খাটনি ধৰিলে। গুৰুৱে তেতিয়া মম এডাল জ্বলাই পদূলিলৈকে শিষ্যক আগবঢ়াই থ'লে। শিষ্য আগবাঢ়িল, গুৰুৱে মম ডাল নুমাই দিলে। তেতিয়া আন্ধাৰত আগবাঢ়িব নোৱাৰি শিষ্যই চিঞৰিলে, “গুৰুদেৱ এয়া আপুনি কি কৰিলে?” গুৰুৱে উত্তৰত ক'লে, “নিজৰ আলোকৰে বাট পোহৰাই লোৱা।” গতিকে আমি ‘বিদ্যা’ সাধনাৰে মন পোহৰাই নল'লে সংসাৰত কৰ্ম কৰিবলৈ সুচল (সহজ) নহয়।

ঃ সততাৰ মূল্য অসীম। আমি জীৱনত প্ৰকৃত পক্ষে সবল হ'বলৈ হ'লে সততা হ'ব তাৰ প্ৰাথমিক চৰ্ত। এইখিনিতে ৰজাৰ কাহিনী এটা পৰিছে—এজন ৰজা বুঢ়া হৈ অহাৰ লগে লগে এজন উপযুক্ত উত্তৰাধিকাৰীৰ সন্ধান কৰিলে। ৰজাই নিজ পুত্ৰক ৰাজভাৰ দিয়াৰ সলনি তেওঁ দেশৰ যুৱক মাতি আনি একোটাকৈ বীজ (গছৰ গুটি) হাতত তুলি দি ক'লে, “এবছৰ পিছত আজিৰ দিনত এই বীজৰ পৰা একোডাল গছপুলি লৈ আহিবা।”

যথা সময়ত আটাইবোৰ যুৱক টাবত গছপুলিৰে সৈতে ৰাজসভাত উপস্থিত হ'ল। লি নামৰ ল'ৰাজন খালী টাব এটাৰে সৈতে ৰাজ সভাত প্ৰৱেশ কৰিলে। তাকে দেখি আটায়ে হাঁহিবলৈ ধৰিলে আৰু লাজতে লিয়ে দৰ্জাৰ আঁৰত লুকাই থাকিল। ৰজা আহি আটাইবোৰে টাব পৰীক্ষা কৰিলে আৰু লিক ৰাজদৰবাৰলৈ মাতি নি ঘোষণা কৰিলে, লি হ'ব দেশৰ পৰৱৰ্তী সম্প্ৰাট।”

সকলো অবাৰ। তেতিয়া বজাই বহস্যৰ ভেদ ভাঙিলে, “আচলতে আটাইবোৰ বীজ সিজোৱা আছিল। ই নগজে। লিৰ সততাক আমি মূল্য দিয়া উচিত।” সৎ চৰিত্ৰ আৰু সততাৰ বলত উন্নতিৰ শিখৰত আৰোহণ কৰা ব্যক্তিৰ এনেকুৱা অনেক উদাহৰণ আছে।

ঃ বন্ধুত্বই জীৱন মহীয়ান কৰে ঃ

Friendship consists of forgetting what one gives and remembering what one receives.

প্ৰথম বিশ্বযুদ্ধৰ সময়। যুদ্ধ তুংগত হৈ উঠিছে। শত্ৰু পক্ষৰ গুলীত হঠাতে ধৰাশায়ী হ'ল বিক্ৰমৰ বন্ধু। তেওঁলোক পিছ হুকি আছিল। কিন্তু বিক্ৰমৰ বন্ধুয়ে এটা নৰ্দমাত পৰি থাকিল। বিক্ৰমে বন্ধুৰ শেষ দৰ্শনৰ বাবে লেফটেনেণ্টৰ অনুমতি বিচাৰিলে। লেফটেনেণ্টে ক'লে যে তেওঁৰ মৃত্যু হৈছে, গতিকে গৈ একো লাভ নহ'ব আৰু শত্ৰুপক্ষ এতিয়াও সপ্তম। নিজৰ জীৱন সংকটাপন্ন জানিও বিক্ৰম বন্ধুৰ ওচৰ পালেগৈ আৰু নৰ্দমাৰ পৰা উঠাই কান্ধত তুলি নিজ শিবিৰলৈ লৈ আহিল। তেতিয়া লেফটেনেণ্টে হাঁহি হাঁহি ক'লে, মই নকৈছিলোঁ নে যে.....।” বিক্ৰম তেতিয়া গৰ্বেৰে উত্তৰ দিলে, “চাৰ, মই বন্ধুৰ শেষ মাত পাইছোঁ। মোৰ বাবেই যেন তেওঁ অপেক্ষা কৰি আছিল আৰু কৈছিল, “মই জানো তুমি আহিবা বিক্ৰম।” এয়াই মোৰ বাবে ‘লাভ’ নহয় জানো? বিপদৰ সময়ত বন্ধুৰ পোৱা এযাৰি মাতেইটো জীৱন ধন্য কৰিব পাৰে।

ঃ প্ৰেম মাথো প্ৰেম ঃ

*“O happy race man,
it love which rules Heaven,
rules your mind.”*

—Boethis

প্ৰেমৰ সংজ্ঞা অনেক। কিন্তু মানৱ প্ৰেমৰ সংজ্ঞা বিশ্বজনীন। এটা সুন্দৰ জীৱন আৰু এখন সুন্দৰ ঘৰ তাৰ বাবে পৰস্পৰৰ প্ৰেম, সৌহাৰ্দ অপৰিহাৰ্য। শ্ৰীমতীয়ে এদিন বজাৰলৈ বুলি ওলাই আহি জপনা মুখত তিনিজন বৃদ্ধক দেখিলে। তেওঁলোকৰ অৱস্থা বুজি মালিকনীয়ে আহাৰ গ্ৰহণৰ বাবে নিমন্ত্ৰণ

কৰিলে। কিন্তু ঘৰৰ গৰাকীৰ অনুপস্থিতিত তেওঁলোক আহিবলৈ অনিচ্ছুক। গধূলি মালিক অহাত শ্ৰীমতীয়ে কথাটো জনালে। ঘৰৰ গৰাকীয়ে ততালিকে তেওঁলোকক মাতিবলৈ ক'লে। শ্ৰীমতীয়ে গৈ মাতিলত তিনি বৃদ্ধই নিজৰ পৰিচয় দিলে যে তেওঁলোকৰ এজন প্ৰেম, এজন সফলতা আৰু আনজন সম্পদ। তিনিও একেলগে যাব নোৱাৰে। সেয়েহে কোনোজনক লাগে সুধি আহিবলৈ ক'লে। শ্ৰীমতীয়ে আপত্তি কৰি সফলতাৰ কথাহে ক'লে। কথা শুনি বোৱাৰী দৌৰি আহিল আৰু প্ৰেমক মাতিবলৈ ক'লে। সেই সিদ্ধান্ত লৈ শ্ৰীমতীয়ে তিনি বৃদ্ধক ক'লেগৈ— “আপোনালোকৰ প্ৰেম আমাৰ অতিথি হওকহি।” কথা শুনি প্ৰেম আগবাঢ়িল আৰু সফলতা আৰু সম্পদো পিছে পিছে আহিল। শ্ৰীমতীয়ে কাৰণ সোধাত এজনে ক'লে, প্ৰেমৰ বাহিৰে আনক মাতিলে আমি বাকী দুজন বাহিৰত থাকিব লাগিব। কিন্তু প্ৰেম গ'লে আমি পিছে যাবই লাগিব।” পবিত্ৰ প্ৰেমৰ অভাৱত ধ্বংস হয় এখন ঘৰ, এখন সমাজ।

ঃ স্বার্থপৰতা কেলৈ ? :

*A cynic is a man who knows the price of
everything and the value of nothing.*

—Wilde

স্বার্থপৰতাইতো য'ত অনর্থৰ মূল। জীৱন মাধুৰ্য হেৰাই যায় স্বার্থ পৰতাৰ গহুৰত। বিজু আৰু আন্ধাছৰ সীমাক লৈ অলপ গণ্ডগোল। বিজুৰ মিঠা আম গছৰ এটা ডাল আন্ধাছৰ সদায় আপত্তি শুকান পাত সৰি চোতাল লেতেৰা কৰে গতিকে ডালটো কাটি দিব লাগে। কিন্তু আমাৰ বতৰত সেইফালৰ আমবোৰ পাৰি খায়।

উত্তৰত কয়, “এইটো ডাল আমাৰ ফালেহে আছে।” হয়! স্বার্থপৰতা নহ'লে জীৱন আৰু পৃথিৱীখন কিমান যে সুন্দৰ হ'লহেঁতেন।

ঃ আৰ্জনাৰোৰ ত্যাগ কৰকচোন :

এদিনাখন কাউৰী এজনীয়ে এটা এন্দুৰ ধৰিলে। গছৰ ডালত পৰিবলৈ লওঁতে ইয়াৰ পিছ ল'লে এজনী চিলনীয়ে। কাউৰী য'লে, চিলনী তালৈ। অৱশেষত কাউৰী উপায়হীন হৈ পালেগৈ সন্যাসীৰ ওচৰ কিবা উপায় বিচাৰি।

“হে প্রভু দুষ্ট চিলনীৰ পৰা মুক্তিৰ উপায় এটা দিয়ক। কাউৰীৰ কথা শুনি সন্যাসীয়ে ক’লে, “মুখ চিলনীয়ে তোৰ পিছ লোৱা নাই। পিছ লৈছে এন্দুৰৰ। এন্দুৰটো পেলাইছে; দেখিবি তই মুক্তি পাইছ।” কাউৰীয়ে এন্দুৰটো পেলাই দিয়াত চিলনীয়ে এন্দুৰলৈ গুচি গ’ল। জীৱনত হিংসা, দ্বেষ, অহংকাৰ, লোভ আদি আৱৰ্জনাৰোৰ কঢ়িয়াইলৈ ফুৰা বাবেই দুঃখ, কষ্ট আদিয়ে আমাৰ পিছ লোৱা নাইনে? যিবোৰ ত্যাগ কৰিলে জীৱন হ’ব মধুময়।

ঃ শান্তিৰ সপক্ষে এষাৰ ঃ

*Peace is an atmosphere Generated by clean
thought that emerges from a pure heart.*

শান্তিৰ বাবেই আমাৰ সংগ্ৰাম। এটা শান্তিপূৰ্ণ পৰিৱেশ অবিহনে উন্নতি সম্ভৱ জানো? জীৱনৰ সাৰ্থকতাই বা ক’ত? শান্তিৰ ওপৰত ৰজাই এখনি চিত্ৰ প্ৰতিযোগিতা পাতিলে। যথা সময়ত বহুতো চিত্ৰৰ মাজৰ পৰা দুখন চিত্ৰ বাছি আনিলে। প্ৰথম খনত আছিল এটা শান্ত হৃদ। হৃদৰ নিৰ্মল পানীত চাৰিওফালৰ পৰ্বত মালাৰ প্ৰতিফলন। শুকুলা মেঘৰ সৈতে ওপৰত নীলা আকাশ। আটোৱে ভাবিছিল এইখনেই শ্ৰেষ্ঠ ছবি হ’ব। দ্বিতীয়খনত আছিল এখন ৰুক্ষ, উদং শ্ৰেষ্ঠ ছবি হ’ব। দ্বিতীয় খনত আছিল এখন ৰুক্ষ, উদং পৰ্বত অশান্ত আকাশৰ পৰা বিজুলীৰ সৈতে পৰিছে টোপ বৰষুণ। পৰ্বতৰ তললৈ এটা খৰশ্ৰোতা জলপ্ৰপাত। দেখিবলৈ মুঠেই শান্ত যেন নালাগে। ৰজাই ভালদৰে জুমি চাই দেখে যে জলপ্ৰপাতৰ পিছফালে শিলৰ কেৰেপত এডাল জোপোহাত এটা সৰু চৰাইৰ বাঁহ। পানীৰ প্ৰচণ্ড টোৰ মাজত মাক চৰাইজনীয়ে বাঁহত পোৱালীৰ সৈতে শান্তিৰে শুই আছে ৰজাই দ্বিতীয় ছবিখনকে শ্ৰেষ্ঠ ঘোষণা কৰিলে। শান্তি আহিব লাগিব মনৰ পৰাই। তেতিয়া এই অশান্ত পৰিৱেশৰ মাজতো আমি শান্তিৰ অনুভূতি পাব পাৰিম। তাৰ বিকল্প আছে জানো? □

—আলমলৈ.....

ছুনামী

শ্ৰী ইন্দ্ৰজিত চৌহান
স্নাতক, প্ৰথম বৰ্ষ

আজি এই বিজ্ঞানৰ যুগত শক্তি, প্ৰযুক্তি আৰু অন্যান্য বিজ্ঞানৰ দ্বাৰা মানুহে যিমানেই উন্নতিৰ জখলাত আৰোহণ কৰি আঙুৱাই নাযাওক কিয় প্ৰকৃতিৰ ওচৰত যে শিবনত হ'বই লাগিব তাৰে প্ৰমাণ হৈছে যোৱা ২০০৪ চনৰ ২৬ ডিচেম্বৰ ৰবিবাৰ ৰাতিপুৱাটো। মানুহে প্ৰকৃতিৰ লগত ফেৰ মাৰিব নোৱাৰে। প্ৰকৃতিৰ তাণ্ডৰ কিমান ভয়াবহ আৰু নিষ্ঠুৰ হ'ব পাৰে সেয়া আকৌ এবাৰ প্ৰমাণিত হ'ল সৌ সিদিনাখন। ভাৰতীয় সময় অনুসৰি ৬.২৮ মিনিট ইণ্ডোনেছিয়াৰ সুমাত্ৰা দ্বীপৰ পশ্চিম উপকূলৰ কাষৰ সাগৰৰ তলিত ৰিখটাৰ স্কেলত ৮.৯ প্ৰাবল্যৰ এটা ভূমিকম্পই 'ছুনামী'ৰ সৃষ্টি কৰিছিল। সেই দিনটোৰ বিধ্বংসী ছুনামীটোৰ মূলতে আছিল সমুদ্ৰ তলিত সৃষ্টি হোৱা এক প্ৰবল ভূঁইকম্প। ভূমিকম্পৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা পাহাৰসম সাগৰীয় ঢৌক জাপানীসকলে ছুনামী (Tsurami) বুলি কয়। জাপানী ভাষাত Tsu মানে প্ৰোতাশ্ৰয় (Harbobur) আৰু mami মানে ঢৌ (Wave)। সাগৰৰ তলত হোৱা ভূমিকম্পবোৰে সাগৰ ঢৌক বহু ওপৰলৈ তুলি আনে। উপকূলৰপৰা নিলগৰ সাগৰ তলিৰ ভূ-ভাগৰ বিৱৰ্তনিক ফলক (Tectonic Plate) অংশ মহাদেশীয় লোকৰ তললৈ সোমাই গ'লে এনে ভূমিকম্পৰ সৃষ্টি হয়। ইয়াৰ ফলত একেলগে থকা ফলকবোৰৰ এটা অংশ লৰচৰ কৰে। তাৰ লগে লগে সাগৰৰ তলৰ এটা অংশ ওপৰলৈ উঠি যায় আৰু আন এটা অংশ তললৈ বহি যায়। ইয়াৰ ফলত কিছু অংশৰ পানী ওপৰলৈ উঠি আহে আৰু আন অংশৰ পানী তললৈ বহি যায়। ইয়েই হৈছে ছুনামীৰ আৰম্ভণি। ২০০৪ চনৰ ২৬ ডিচেম্বৰৰ অভিশপ্ত ৰবিবাৰে সৃষ্টি হোৱা ছুনামীয়ে ইণ্ডোনেছিয়াৰ এছেহ, বাস্তা, মালয়েচিয়া, থাইলেণ্ড, শ্ৰীলংকা, ভাৰতৰ পূৱ উপকূলৰ তামিলনাডু, চেন্নাই, আন্দামান নিকোবৰ, বাংলাদেশ আৰু ম্যানমাৰৰ বিস্তূৰ্ণ উপকূল অঞ্চল মহটিয়াই থৈ যায়। এই ছুনামীত মুঠ মৃত্যুৰ সংখ্যা আছিল ২,৯০,০০০। ভাৰতত ইয়াৰ সংখ্যা আছিল ১২, ৮১৬ জন। আনহাতে কেইবাহাজাৰ লোক সন্ধানহীন হৈ আছে। ইয়াৰে বেছি ভাগ লোক আছিল মৎস্যজীৱী তথা সাগৰীয় বেপাৰীসকল।

ভূইকম্পক পৃথিৱীৰ এক বিৰাট ভয়ানক সংকট বুলি ক'ব পাৰি। কাৰণ ই এটা প্ৰকৃতিৰ তাণ্ডৱ। ইয়াক কোনোৱে বাধা দিব নোৱাৰে, ইয়াৰ পৰা বাচিবৰ একমাত্ৰ উপায় হ'ল সাৱধানতা। ভূইকম্প কেতিয়া আহে তাৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট সময় কোনোৱে আজিলৈকে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব পৰা নাই। ইয়াৰ উদাহৰণ হ'ল— ১৯৫০ চনত অসমত ৮.৬ প্ৰাবল্যৰে অহা ভূইকম্পই অতি কমেও ১৫,০০০ হাজাৰ লোকক মৃত্যুমুখত পেলায়। ২০০০ চনত গুজৰাটত আৰু ২০০৬ চনত কাশ্মীৰৰ সীমান্তত। অসম বা উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চল ভূইকম্পৰ উপকূল অঞ্চল বুলি জনা যায়। এমাহৰ আগতে অসমত ভূইকম্প আহিব বুলি বৈজ্ঞানিকসকলে অনুমান কৰিছিল যদিও ই নহ'ল। কিন্তু ইয়াৰ সম্ভাৱনা ভৱিষ্যতে নহ'ব বুলি নুই কৰিব নোৱাৰি। □

বিজুলাৰ সেতে পৰিছে টোপ বৰষুণ। পৰ্বতৰ তললৈ
 জলপ্ৰপাত। দেখিবলৈ মুঠেই শান্ত যেন নালাগে। বজাই ভালদৰে জুমি
 দেখে যে জলপ্ৰপাতৰ পিছফালে শিলৰ কেৰেপত এডাল জোপোহাত এটা সৰু
 চৰাইৰ বাঁহ। পানীৰ প্ৰচণ্ড টোৰ মাজত মাক চৰাইজনীয়ে বাঁহত পোৱালীৰ
 সেতে শান্তিৰে শুই আছে বজাই দ্বিতীয় ছবিখনকে শ্ৰেষ্ঠ ঘোষণা কৰিলে। শান্তি
 আহিব লাগিব মনৰ পৰাই। তেতিয়া এই অশান্ত পৰিৱেশৰ মাজতো আমি
 শান্তিৰ অনুভূতি পাব পাৰিম। তাৰ বিকল্প আছে জানো? □

—আলমলৈ.....

Harry potter and the reading public

✍ Bibhash Choudhury
Lecturer, Dept. of English
Gauhati University

'Frenzy' and 'craze' are two most commonly used words in exegeses designed to explicate the phenomenon called *Harry Potter*. Though not wholly appropriate, they are suggestive of the responses that J.K. Rowling's book series has evoked (not to speak of the other fascinating spin-offs like movies and video-games). The fact that readers have shown an unprecedented allure for *Harry Potter* remains a wonderful example of the coming together of multiple conditions which we now recognize as inevitable and necessary. Primary among these conditions are the commoditization of all things related to Harry Potter, the idea of the 'wonder-read' and the need-to-read syndrome. Although the scale in which *Harry Potter* has been consumed is new to the realm of books, the gobbling up of other technological marvels such as computers, cell phones, television sets and cars (this is a random sampling) is widely accepted as normal in most urban cultures of the world today.

...maintaining in the process is any surprise it is ...

পাঁচজন ছাত্র হোয়ালিউড চিত্ৰপট্টাৰ অংশ হৈছে। ইয়াৰে তিনিজন পঢ়াৰ ক্ষেত্ৰত অগ্ৰণীয়া। ইয়াৰে দুজনৰ নাম হৈছে ক্ৰিষ্টোফাৰ য়োৰ্ক আৰু এভা ব্ৰাউন। দুজন আন আন অংশ হৈছে পৰিষ্কাৰকাৰী আৰু এটা ক্ৰীকিট খেলুৱৈ। ইয়াৰে দুজনৰ নাম হৈছে এন্ড্ৰিউ ইন্স আৰু ব্ৰায়ন ক্ৰিষ্টোফাৰ। ইয়াৰে দুজনৰ নাম হৈছে ডিচেপ্তম্বৰ অভিযন্তা বৰিবাৰে সৃষ্টি হোৱা ছুনামীয়ে ইণ্ডোনেচিয়াৰ এচ্ছেই বাস্তা, মালয়েচিয়া, থাইলেণ্ড, শ্ৰীলংকা, ভাৰতৰ পূব উপকূলৰ তামিলনাডু, চেমাই, আন্দামান নিকোবৰ, বাংলাদেশ আৰু ম্যানমাৰৰ বিস্তৃত উপকূল অঞ্চল মহটিয়াই থৈ যায়। এই ছুনামীত মৃত মুঠ মৃত্যুৰ সংখ্যা আছিল ২,৯০,০০০। ভাৰতত ইয়াৰ সংখ্যা আছিল ১২, ৮১৬ জন। আনহাতে কেইবাহাজাৰ লোক সন্ধানহীন হৈ আছে। ইয়াৰে বেছি ভাগ লোক আছিল মৎস্যজীৱী তথা সাগৰীয়া বেপাৰীসকল।

“হে প্রভু দুষ্ট চিলনীৰ পৰা মুক্তিৰ উপায় এটা দিয়ক। কাউৰীৰ কথা শুনি সন্যাসীয়ে ক’লে, “মুৰ্খ চিলনীয়ে তোৰ পিছ লোৱা নাই। পিছ লৈছে এন্দুৰৰ। এন্দুৰটো পেলাইছে; দেখিবি তই মুক্তি পাইছ।” কাউৰীয়ে এন্দুৰটো পেলাই দিয়াত চিলনীয়ে এন্দুৰলৈ গুচি গ’ল। জীৱনত হিংসা, ঘেৰ, অহংকাৰ, লোভ আদি আৱৰ্জনাৰোৰ কঢ়িয়াইলৈ ফুৰা বাবেই দুঃখ, কষ্ট আদিয়ে আমাৰ পিছ লোৱা নাইনে? যিবোৰ ত্যাগ কৰিলে জীৱন হ’ব মধুময়।

ঃ শান্তিৰ সপক্ষে এষাৰ ঃ

*Peace is an atmosphere Generated by clean
thought that emerges from a pure heart.*

শান্তিৰ বাবেই আমাৰ সংগ্ৰাম। এটা শান্তিপূৰ্ণ পৰিৱেশ অবিহনে উন্নতি সম্ভৱ জানো? জীৱনৰ সাৰ্থকতাই বা ক’ত? শান্তিৰ ওপৰত বজাই এখনি চিত্ৰ প্ৰতিযোগিতা পাতিলে। যথা সময়ত বহুতো চিত্ৰৰ মাজৰ পৰা দুখন চিত্ৰ বাছি আনিলে। প্ৰথম খনত আছিল এটা শাস্ত হৃদ। হৃদৰ নিৰ্মল পানীত চাৰিওফালৰ পৰ্বত মালাৰ প্ৰতিফলন। শুকুলা মেঘৰ সৈতে ওপৰত নীলা আকাশ। আটাইয়ে ভাবিছিল এইখনেই শ্ৰেষ্ঠ ছবি হ’ব। দ্বিতীয়খনত আছিল এখন ৰুক্ষ, উদং শ্ৰেষ্ঠ ছবি হ’ব। দ্বিতীয় খনত আছিল এখন ৰুক্ষ, উদং পৰ্বত অশাস্ত আকাশৰ পৰা বিজুলীৰ সৈতে পৰিছে টোপ বৰষুণ। পৰ্বতৰ তললৈ এটা খৰশ্ৰোতা জলপ্ৰপাত। দেখিবলৈ মুঠেই শাস্ত যেন নালাগে। বজাই ভালদৰে জুমি চাই দেখে যে জলপ্ৰপাতৰ পিছফালে শিলৰ কেৰেপত এডাল জোপোহাত এটা সৰু চৰাইৰ বাঁহ। পানীৰ প্ৰচণ্ড টোৰ মাজত মাক চৰাইজনীয়ে বাঁহত পোৱালীৰ সৈতে শান্তিৰে শুই আছে বজাই দ্বিতীয় ছবিখনকে শ্ৰেষ্ঠ ঘোষণা কৰিলে। শান্তি আহিব লাগিব মনৰ পৰাই। তেতিয়া এই অশাস্ত পৰিৱেশৰ মাজতো আমি শান্তিৰ অনুভূতি পাব পাৰিম। তাৰ বিকল্প আছে জানো? □

—আলমলৈ....

ছুনামী

শ্ৰী ইন্দ্ৰজিত চৌহান
স্নাতক, প্ৰথম বৰ্ষ

আজি এই বিজ্ঞানৰ যুগত শক্তি, প্ৰযুক্তি আৰু অন্যান্য বিজ্ঞানৰ দ্বাৰা মানুহে যিমানেই উন্নতিৰ জখলাত আৰোহণ কৰি আগুৱাই নাযাওক কিয় প্ৰকৃতিৰ ওচৰত যে শিবনত হ'বই লাগিব তাৰে প্ৰমাণ হৈছে যোৱা ২০০৪ চনৰ ২৬ ডিচেম্বৰ ৰবিবাৰ ৰাতিপুৱাটো। মানুহে প্ৰকৃতিৰ লগত ফেৰ মাৰিব নোৱাৰে। প্ৰকৃতিৰ তাণ্ডৰ কিমান ভয়াবহ আৰু নিষ্ঠুৰ হ'ব পাৰে সেয়া আকৌ এবাৰ প্ৰমাণিত হ'ল সৌ সিদিনাখন। ভাৰতীয় সময় অনুসৰি ৬.২৮ মিনিট ইণ্ডোনেছিয়াৰ সুমাত্ৰা দ্বীপৰ পশ্চিম উপকূলৰ কাষৰ সাগৰৰ তলিত বিখটাৰ স্কেলত ৮.৯ প্ৰাবল্যৰ এটা ভূমিকম্পই 'ছুনামী'ৰ সৃষ্টি কৰিছিল। সেই দিনটোৰ বিধ্বংসী ছুনামীটোৰ মূলতে আছিল সমুদ্ৰ তলিত সৃষ্টি হোৱা এক প্ৰবল ভূইকম্প। ভূমিকম্পৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা পাহাৰসম সাগৰীয় ঢৌক জাপানীসকলে ছুনামী (Tsurami) বুলি কয়। জাপানী ভাষাত Tsu মানে প্ৰোতাশ্ৰয় (Harbobur) আৰু mami মানে ঢৌ (Wave)। সাগৰৰ তলত হোৱা ভূমিকম্পবোৰে সাগৰ ঢৌক বহু ওপৰলৈ তুলি আনে। উপকূলৰপৰা নিলগৰ সাগৰ তলিৰ ভূ-ভাগৰ বিৱৰ্তনিক ফলক (Tectonic Plate) অংশ মহাদেশীয় লোকৰ তললৈ সোমাই গ'লে এনে ভূমিকম্পৰ সৃষ্টি হয়। ইয়াৰ ফলত একেলগে থকা ফলকবোৰৰ এটা অংশ লৰচৰ কৰে। তাৰ লগে লগে সাগৰৰ তলৰ এটা অংশ ওপৰলৈ উঠি যায় আৰু আন এটা অংশ তললৈ বহি যায়। ইয়াৰ ফলত কিছু অংশৰ পানী ওপৰলৈ উঠি আহে আৰু আন অংশৰ পানী তললৈ বহি যায়। ইয়েই হৈছে ছুনামীৰ আৰম্ভণি। ২০০৪ চনৰ ২৬ ডিচেম্বৰৰ অভিশপ্ত ৰবিবাৰে সৃষ্টি হোৱা ছুনামীয়ে ইণ্ডোনেছিয়াৰ এছেহ, বাস্তা, মালয়েচিয়া, থাইলেণ্ড, শ্ৰীলংকা, ভাৰতৰ পূৱ উপকূলৰ তামিলনাডু, চেন্নাই, আন্দামান নিকোবৰ, বাংলাদেশ আৰু ম্যানমাৰৰ বিস্তূৰ্ণ উপকূল অঞ্চল মহটিয়াই থৈ যায়। এই ছুনামীত মুঠ মৃত্যুৰ সংখ্যা আছিল ২,৯০,০০০। ভাৰতত ইয়াৰ সংখ্যা আছিল ১২, ৮১৬ জন। আনহাতে কেইবাহাজাৰ লোক সন্ধানহীন হৈ আছে। ইয়াৰে বেছি ভাগ লোক আছিল মৎস্যজীৱী তথা সাগৰীয় বেপাৰীসকল।

ভূইকম্পক পৃথিবীৰ এক বিৰাট ভয়ানক সংকট বুলি ক'ব পাৰি। কাৰণ ই এটা প্ৰকৃতিৰ তাণ্ডৱ। ইয়াক কোনোৱে বাধা দিব নোৱাৰে, ইয়াৰ পৰা বাচিবৰ একমাত্ৰ উপায় হ'ল সাৱধানতা। ভূইকম্প কেতিয়া আহে তাৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট সময় কোনোৱে আজিলৈকে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব পৰা নাই। ইয়াৰ উদাহৰণ হ'ল — ১৯৫০ চনত অসমত ৮.৬ প্ৰাবল্যৰে অহা ভূইকম্পই অতি কমেও ১৫,০০০ হাজাৰ লোকক মৃত্যুমুখত পেলায়। ২০০০ চনত গুজৰাটত আৰু ২০০৬ চনত কাশ্মীৰৰ সীমান্তত। অসম বা উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চল ভূইকম্পৰ উপকূল অঞ্চল বুলি জনা যায়। এমাহৰ আগতে অসমত ভূইকম্প আহিব বুলি বৈজ্ঞানিকসকলে অনুমান কৰিছিল যদিও ই নহ'ল। কিন্তু ইয়াৰ সম্ভাৱনা ভৱিষ্যতে নহ'ব বুলি নুই কৰিব নোৱাৰি। □

Harry potter and the reading public

✍ **Bibhash Choudhury**
Lecturer, Dept. of English
Gauhati University

'Frenzy' and 'craze' are two most commonly used words in exegeses designed to explicate the phenomenon called *Harry Potter*. Though not wholly appropriate, they are suggestive of the responses that J.K. Rowling's book series has evoked (not to speak of the other fascinating spin-offs like movies and video-games). The fact that readers have shown an unprecedented allure for *Harry Potter* remains a wonderful example of the coming together of multiple conditions which we now recognize as inevitable and necessary. Primary among these conditions are the commoditization of all things related to Harry Potter, the idea of the 'wonder-read' and the need-to-read syndrome. Although the scale in which *Harry Potter* has been consumed is new to the realm of books, the gobbling up of other technological marvels such as computers, cell phones, television sets and cars (this is a random sampling) is widely accepted as normal in most urban cultures of the world today. If *Harry Potter's* joining in the process is any surprise it is because it represents a realm that has been challenged by the upsurge of technology in the contemporary world, that of books and the reading habit.

One of the casualties of technology has been the apparent demise of the good old read, something that one mythically kept by the bedside, which now is either part of old family lore or associated with a slower pace of life. The faster urban demands are closely aligned to designer stuff like Dan Brown's *The Da Vinci Code* or 'new age' books like Robert M. Pirsig's *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance* or even re-

packaged classics like *Parineeta* or *Devdas* in translation following sophisticated representations in films. While there have been questions about the 'back to books' process being facilitated by the *Harry Potter* series, there is no denying that it is part of a cultural changeover where the consumption of Rowling's offerings is deemed important in societies that so enthusiastically respond to them. Contrary to common perception, merit and consumption are not mutually exclusive and to foist commoditization as one of the factors responsible for the popularity of *Harry Potter* is not to challenge its standing as literature. That is another issue better left for another day.

The second characteristic of the phenomenon now designated Pottermania is the idea that it is a 'wonder-read.' A wonder-read conceptually implies that it is not like any other book but unique, because it possesses qualities not discernible in others. Quite interestingly, there have been wonder-reads in all ages, including stuff now considered stale or outdated. Take the case of the Victorian underground journal *The Pearl*, which was apparently not accessible to the mainstream reading public, but thrived through clandestine reader support. For the reader who surreptitiously laid hands on an issue of *The Pearl*, it was a wonderful experience, enhanced by the fact that it was a transgression that went against contemporary social norms. In the case of *Harry Potter*, the constituent elements in the making of the wonder-read are remarkably different, yet it is stamped with the condition of uniqueness. How or where do you place *Harry Potter*? It is not merely a children's book and its adult aficionados are growing with each volume. The success of *Harry Potter* lies perhaps in the combination, something like Getafix's magic potion in the *Asterix* comics, a combination that is a heady mix of marketing, hype-generation, gripping storytelling, the reality of the unreal, and a plot organised with clockwork precision. In other words, in spite of its obvious unreality, the *Harry Potter* series can stake a claim to be

labelled 'perfect.' If you are a diehard Potter fan you would want no change, you would want it to be just as it is, for you nothing else will do. This is the key to all experiences that are situated by its advocates in the realm of the extraordinary, whether spiritual or otherwise: it is wonderful. But then, to every Shakespeare, there is a Marlowe and in the case of *Harry Potter* too there are critics, critics hellbent on collapsing the Potter mystique and this too is part of the whole phenomenon: it may be a wonder-read for many, not for all. For the many who brave the odds to be the first-to-read (in the house, neighbourhood or other applicable scales) there are others who scoff and don't give a damn. There are some (now a dwindling minority) who rubbish Harry Potter's wonder-read status because it does not sustain the essential elements of 'high culture.' For them Don Quixote or *Crime and Punishment* are wonder-reads, not *Harry Potter*. This brings to focus another aspect connected with the idea of the wonder-read: when and why a book is considered unique is a matter of taste and reception.

The third condition is the *need-to-read* syndrome. In a book titled *If on Winter's Night a Traveller*, Italo Calvino draws up a list of categories of books: books we buy but never read, books we flip through but don't consider important, books we read because they are thrust upon us (primers and textbooks), books that we read for information (tourist guides and encyclopedias), books we read to show-off, books we read for pleasure or as pastime (thrillers)—the list goes on. And there's the *need-to-read* category: the book you just can't not read, the must-read book. A *Harry Potter* fan will tell you just that—that is a must-read book. In the context of Pottermania, not reading *Anna Karenina* is ok, not being familiar with the magic of Harry Potter is unthinkable. All said and done, however, Rowling's feat lies in her management of creative resources—narrative, plot, suspense, a dose of the good/evil conflict,

simple yet enticing language and the ability to hold the reader's attention throughout just as Coleridge's ancient mariner held the wedding guest's-the wonder lies in tale as well in the telling. But all adept tellers of magical tales have not been so successful and therein lies the contribution of the other conditions discussed above. Jean Paul-Sartre's view that all book reflect their age is pertinent here. In the designer age, designer stuff reigns. Finally, just ask a Shakespeare aficionado what he finds in the master-dramatist's writings and the answer would be a prompt 'life' but I doubt whether Rowling's fans can even hazard such a claim. □

ATANU JAR XIMA

By : **Bonti Senchowa**

Translated by : **Diba Borooah**

Sinor Lecturer,

LCB College, Guwahati

Advancing in faltering steps on an uneven road one dust swept evening. The greenery enveloped in an attire of dust, trickled intermittently through the coloured window panes until it faded into a cloud of vacuity.

The speechlessly clean luxurious car was reduced to dirty scrawny stray dog. Relying entirely on the demarcated zone guided by the head lights, the journey continued unimpeded.

A journey to accede more space.

A calculated and methodical journey to triumph more territory. How unknowingly these journeys have become an essential part of our life's journey. Almost addictive. The addiction of travelling. The cherished desire of the run. A journey impelled by a fixed and steady objective after sheaving and shelving meticulously the negative connotations from the dictionary. The web of dreams spread he wings and took flight darning above me in the pursuit of enlarging the margins. The street lights wrestled frantically as in a tug of life and death to release just a faint hint of light just commensurable to a firefly as I landed at he gates of Mamidew.

Mamidew!

Wow! Isn't it my dear one?

Mamidew gave me a long warm hug.

Mamidew's familiar body odour magically lacerates my adulthood and instantly transforms me into a juvenile girl.

★ ★ ★ ★ ★

How those years were beset by a host of teen problems. The length of almost a fifty entwined coloured threads. An

immensely lengthy thread of experience. A coalescence of colours. Delightfully coloured silk weaves. Unsolvable entanglement. The mass of entangled complexities found an easy solution in the expertise of the unkempt fingers of Mamidew.

My well manicured hands were warmly clasped by Mamidew. My entire body being subjected to a minute analysis by a pair of watchful eyes.

You are still that sweet little girl? Well how can that sweetness be forfeited? What does she say? Whatsoever has been mustered in life is by constantly keeping pace with the ceaseless tides of time. The secrets shroud in a mask. Beneath that facade awaits a fragile reality. But Mamidew's star-struck gaze could not fathom the core of that depth. Undoubtedly a strong concomitant lethargy prevailed.

Mamidew is still looking for that carefree bundle of sweet lazy bones. Always lagging behind the run of life and the march of time. No refuge from the blatant truth of effortlessness. In short she cannot. She just cannot. Even, in spite of untiring endeavours.

It was altogether a different story with her. Invariably unsuccessful.

Perhaps this lackadaisical attitude showered on us discreet drops of empathy in great measure.

Success has variety of definitions. The lone and last sprinter was habitually commiserated with. Additionally the moral support was always at hand.

Times have changed. We unwittingly perceive time moving at snail's pace when time has leapt ahead of us. The defeated are not only inflicted with overriding sorrows but are silently ejected from people's memory. The upright flag of today flutters away in the close proximity of the sun. The setting sun is shunned by all.

Mamidew, the fiery sun is still ablaze in the carefree little girl. Don't come near me.

Really? Such overwhelming power! Absolutely powerful. Trying to build up business in an influential territory. Silver dream. Golden dreams. Successful entrepreneur. Ingenious orator. Your sweet little child is no longer a sweet-child.

O, then how will I call you?

It is entirely your prerogative.

Milee, Maya or Mohini?

★ ★ ★ ★ ★

Any kind of enterprise that aspires to thrive must be untethered to any emotional or spiritual moorings. A successful enterprise can survive only in dream terrains. By constantly enlarging the scope of domain. I am a free entity belonging to none. None whatsoever does concern me.

Only up-line. I shall disclose to you the magical incantations of feverish enterprise. I would like you to lend your ears to the magical incantation with undiluted concentration. Your blood circulation would spring into a heightened rhythmic surge.

Most unflinchingly and lavishly disseminate that magical incantation. The projectised development will inundate you with streams of undulated ovation. Simply submit yourself to the set of directives and lavish in your dreams. Indulge in the luxury of big dreams Mamidew. Infinite dreams. Allow your dreams to transport you beyond your capability your potential and your qualification.

Alas! Dreams and me are diagonally divergent.

Not at all Mamidew. You instantly start cherishing your dreams. I shall share the magical incantation for conjuring dreams. How will you survive if your do not nurture any dreams?

What incantation did you just allude to?

Of excitement, Mamidew! Excitement. Words will pursue words. Entangled in the mesh.

I have set up shop. In a very methodical manner. Supported by adequate data.

A structured conviction invariably result in absolute success. A drawing room filled up with enthused listeners. The round of thunderous applause sends the speaker into feverish excitement! An index of a golden harvest. A tree, that proliferate into a number of branches and sub-branches invariably annexes a greater stretch of domain. A silver entrepreneur am I and shall be also a golden entrepreneur. We shall navigate our boat towards the shores of the Golden Land. A golden home shall me build.

Yea. Nobody talks below gold. Have heard that there is also a white gold! Like a white elephant? A country moulded from land, dreams spun from land and a million things emanate from the land yet who bothers to talk of the land? The priceless land has been rendered valueless.

Mamidew surreptitiously evades the reference. For a second time I initiated the journey of words. The story of my journey to annex more space continued unabated.

Didn't I espy a little apprehension on Mamidew's visage? Suspicious.

Tell me, when was I ever in penury? Even when I rummaged around picking the odd, leftovers of the harvest. I was never in poverty. Do you recall that evening on Kati Bihu when I was about to leave for the paddy fields with the glowing earthen lamps when I nearly bumped into your grandmother. That was exactly the moment when I had struck an impression on her mind. Apparently your grandmother could read glimpses of the future queen in my emaciated looks. Do your silver dreams convey the same message? Perhaps your grandmother was nurturing dreams of loading her granary with the winnowed minuscule grain. The granary was already swollen with the rich harvest. Just outside, within the vicinity, the pond reverberated with the gay giggle of the multitudes of catfish. Am I not reigning supreme over such a vast territory?

Mamidew lapsed into her own world.

This is Mamidew.

Well in those days when two ladies gossiped it invariably aroused the flames of suspicion of all the grandmothers and the very intensity of our tête-à-tetes invited the wrath of the mothers. Innumerable classified disclosures were confided in Mamidew and she clenched them in her heart forever. How many uncountable secrets, unaccounted afflictions had she tucked away forever in the fringes of her 'chador'. Mamidew dons the mantle of the pastor.

Where is Mamidew?

Pitch darkness has descended everywhere.

The multi-vitamin fed anorexic body slowly wakes up to a gastronomical craving for a few morsels. Mamidew has swung back into animated activity rustling up the dinner. Mamidew, I would not mind having a few sips of tea prior to dinner.

Have as much quenchful. For accompaniments there are also steamed rice cakes. Well, there are also a handful of homemade sweets.

How can I keep up my appetite after so much of consumption?

So you have also become an anorexic!

What is the menu for dinner?

Any special dish?

Dinner tonight? Roast, the whole elephant wrapped a leaf and the fly in the centre of the rice.

Oh gosh! If you keep on muttering such nonsense I shall retire to bed on an empty stomach.

How can the he granny keep on muttering such nonsense I shall retire to bed on an empty stomach.

How can the he granny of Kumbha Karna expect at wink when a hundred rats pace inside you!

No problem, I'll drown a few sedatives. Job done.

Fine, then I'll narrate the tale of Yashoda lulling Sri Krishan to sleep.

★ ★ ★ ★ ★

In slightly faltering movements, a very delicate and fragrant whiff of aroma gently knocked the doors of the room. Let it remain outside.

Prior to the arrival of Mamidew, Mamaidew never elicited any kind of priority in our perception. Even before that Mamaidew never figured in our list as an entity. Even today his whereabouts do not arouse interest or curiosity.

Mamidew, any news of Mamaidew?

Farm house.

Farm?

Will he arrive past mid-night?

Your uncle always sends intimation of his arrival. He might return at midnight or just in the twilight of evening.

Is he alone at the farm? You don't stay there! What does he do? How much work does he have?

Not alone. He is the sovereign of that territory. A full house; full life; absolute fullness.

Suddenly Mamidew translated into an enigmatic person.

This is my unfamiliar and alien Mamidew.

Can you manage alone Mamidew? Don't you ever try to talk to him about living together? Oh my naive girl. He is busy expanding his territory. Mamaidew is financially wealthy. Mentality wealthy. After all he is your uncle. Who can offer him competition in entrepreneurial ventures? He is your uncle. Who can offer him competition in entrepreneurial ventures? He is not alone. He lives king-size in his domain. If he is the absolute sovereign of his territory so am I the queen of my territory.

Mamidew don't your harbour any grouse or grievance? You don't complain? Well I'll certainly reprimand him.

But I have always been the Queen. In spite of being born into penury I was always blessed with the qualities of Queen. So, for that kind of deprivation will I go around begging?

Mamidew!

I shall never stoop to begging. Goods received in charity to can never stimulate my interest. For that matter, even love.

I sat still during the discussion. Mamidew slowly neared me. Then she lifted my chin and read my face intensely.

You have honed your entrepreneurial skills. I smiled. A measured smile.

So be it girl. What business did you refer to?

I turned mute.

Majoni!

Mamidew?

Tell me, is it really business? So you have come to deal in monetary business?

Yes, Mamidew, yes.

Yea, something fishy!

I strained to momentarily shut off my ears.

I have acquired immense mental resilience. I am no longer that naive little girl. An efficient representative of a multinational company. My special aptitude in rhetoric. My prioritized goals. The reality of vanquishment has been left far behind. I believe in a planned and focused manner of expansion.

My only weapon of defence is a system of power-packed highly animated words. The entire length and breadth of my mind is constantly egged on by the desire to attain immeasurable greatness traversing over all other territories.

Are you excited Mamidew? Aren't you excited?

Have you said something?

Are you excited? Tell me, yes, I am.

Which language do you want your Mamidew to parrot? You have showed up after a prolonged interval. Close the door. I am on my way to the kitchen. The neighbour's cat slyly slip in. A very cunning one. She goes on the prowl from one end of the house to the other. Suddenly from the silent darkness she would steal a peep, the pair of hawk eyes that she has. She will scare the daylights out of you.

Mamidew departed.

In slightly faltering movements, a very delicate and fragrant whiff of aroma gently knocked the doors of the room. Let it remain outside.

Prior to the arrival of Mamidew, Mamaidew never elicited any kind of priority in our perception. Even before that Mamaidew never figured in our list as an entity. Even today his whereabouts do not arouse interest or curiosity.

Mamidew, any news of Mamaidew?

Farm house.

Farm?

Will be arrive past mid-night?

Your uncle always sends intimation of his arrival. He might return at midnight or just in the twilight of evening.

Is he alone at the farm? Your don't stay there! What does he do? How much work does he have?

Not alone. He is the sovereign of that territory. A full house; full life; absolute fullness.

Suddenly Mamidew translated into an enigmatic person.

This is my unfamiliar and alien Mamidew.

Can you manage alone Mamidew? Don't you ever try to talk to him about living together? Oh my naive girl. He is busy expanding his territory. Mamaidew is financially wealthy. Mentality wealthy. Afterall he is your uncle. Who can offer him competition in entrepreneurial ventures? He is your uncle. Who can offer him competition in entrepreneurial ventures? He is not alone. He lives king-size in his domain. If he is the absolute sovereign of his territory so am I the queen of my territory.

Mamidew don't your harbour any grouse or grievance? You don't complain? Well I'll certainly reprimand him.

But I have always been the Queen. In spite being born into penury I was always blessed with the qualities of Queen. So, for that kind of deprivation will I go around begging?

Mamidew!

I shall never stoop to begging. Goods received in charity to can never stimulate my interest. For that matter, even love.

I sat still during the discussion. Mamidew slowly neared me. Then she lifted my chin and read my face intensely.

You have honed your entrepreneurial skills. I smiled. A measured smile.

So be it girl. What business did you refer to?

I turned mute.

Majoni!

Mamidew?

Tell me, is it really business? So you have come to deal in monetary business?

Yes, Mamidew, yes.

Yea, something fishy!

I strained to momentarily shut off my ears.

I have acquired immense mental resilience. I am no longer that naive little girl. An efficient representative of a multinational company. My special aptitude in rhetoric. My prioritized goals. The reality of vanquishment has been left far behind. I believe in a planned and focused manner of expansion.

My only weapon of defence is a system of power-packed highly animated words. The entire length and breadth of my mind is constantly egged on by the desire to attain immeasurable greatness traversing over all other territories.

Are you excited Mamidew? Aren't you excited?

Have you said something?

Are you excited? Tell me, yes, I am.

Which language do you want your Mamidew to parrot? You have showed up after a prolonged interval. Close the door. I am on my way to the kitchen. The neighbour's cat slyly slip in. A very cunning one. She goes on the prowl from one end of the house to the other. Suddenly from the silent darkness she would steal a peep, the pair of hawk eyes that she has. She will scare the daylights out of you.

Mamidew departed.

Mamidew is simply alluding to the naive little girl suffering in her own insecurities. The very touch sent a shower of shivers.

Very sensitised. Intense petrification.

★ ★ ★ ★ ★

A very familiar smell emanating from Mamidew's bed is drifting around. Inhaling a deep breath. I delicately wrapped a film of that exclusive balm on my entire body.

Oh your nose!

Mamidew broke into an indulgent laugh. By engaging in such serious talk how both of us have transformed golden time into silver. Mamidew is sometimes a very voracious speaker and again at times a mute listener.

The sweet fragrance that was knocking on the doors a while ago while ago builds up considerable pressure to fling the door open and invade the privacy of the room. Instantly I recognised the fragrance. Hasnahana? Immediately after *entering*, the fragrance gently bolted the door. After a through *scrutiny of the room* with pair of animated eyes it slowly but *gravely* advanced towards me. A journey of definite victory.

Are you a Julius Caesar, Napoleon Bonaparte or Alexander who has advanced to vanquish everything in a moment. Nothing akin to it. Very common. Very familiar.

In the midst of my utterance an uncommon wave of the balmy odour rendered me senseless. I tried to force my eyes often.

Sleep! Sleep! Have not fears. You go to sleep.

The balmy bouquet surged ahead encompassing me and *speaking to me* in a very ethereal voice.

The wall clock signalled it was close to midnight. The *room bathed in the strong musk of the Hasnahana.*

Dogs barking. I pine for that sound every night.

Mamidew astride in bed like a dead log of wood. No sign *of any protestation.*

Mamidew, have you dozed off?

Ok tell me what?

This is the perfume of the Hasnahana. Its' entry into the room being impeded it has been circulating around knocking on the doors and walls of the home. Wow! What an aroma?

Is it?

As if Mamidew failed to inhale the aroma.

Is your nose clogged?

Why? How you mastered the science of Ayurvedic medicine by any chance? Of course the Hasnahana is over-blooming. It is blooming grudgingly as if to repay an overdue debt. As if the privilege of blooming another day will be robbed forever. Early in the morning you will find the ground below the bloom littered with innumerable corpses.

Mamidew!

Changing sides Mamidew hummed a song to herself. A very familiar tune; yet I could not recall it.

The Hasnahana held sway over me. Presently I could only feel the spiritual entity of the Hasnahana. A Unilateral swirl of infusion. The feeling that my foreign made perfume will be gradually sucked in the profound whirlpool of the Hasnahana. In the distance the loud and distinct warnings of the watchdogs. The wall clock is readying to strike the midnight hour. I count time.

A gentle chiming of the beads embellished on the bangle. The sound reverberated through the five senses.

★ ★ ★ ★ ★

Should you have come like this? After such a prolonged gap! No news or any kind of intimation. Had your uncle been informed he would have come and stayed. Would have liked it. I would certainly meet him. If necessary I would call on his farm.

How will you go? You cannot. He is very busy man. You can meet him only after prior intimation. He is also engaged in magnification of his empire. After all isn't he your uncle?

I consciously overlooked Mamidew's enormous sarcastic jibe. Undeniable, hence a meek self-acknowledgement.

But I have not deprived anybody Mamidew. He has committed a grave offence. He has—

Who can deprive me? Haven't I mentioned that I am destined to live a queen forever. Your uncle like a king. So be it. Our ideals of happiness may not be reciprocal. What gives me happiness might repulse him. He has kept me like a queen. He is also supposed to abide like a king. I shall be dispirited and consequently make him miserable. Have I taken on myself the accountability of all his afflictions? Do not harbour any affections for me. Tell me about yourself. If you have ventured out to conquer then someone or the other will be definitely vanquished. Doesn't the defeated one suffer deprivation? Don't talk negatively.

Alright, I will not. Let your wish prevail. What drove you to venture in enterprise? What kind of poverty has beset you?

Its' not about poverty, Mamidew. Our dreams are the only reality. Dream multiplies dream.

Understood. After that what shall be gained?

Man's aim should exceed his grasp or what is heaven for?

Did you say something? What is that language?

Language close to one's heart. The language of the heart.

Oh. All your trivialities.

★ ★ ★ ★ ★

The hazy veil of drowsy forgetfulness was gently lifted by the wafting strains of merriment and music.

Mamidew what is that pandemonium?

Blockhead! The sound of festivals. Does it rap your ears like an uproar? Or do you have fears of someone trooping in to lay siege on your territory?

Do I appear to dwell in such insecurities? My ears seemed to pick up some discordant notes.

A band of hizra dancers had been roped is to celebrate the birth of a baby boy. The hizra dance is in vogue now-a-days.

What do you say? Even at our place?

The birth of an heir is not a trivial issue.

Truely?

Yes. Some kin or Badshah Khan is also hired to perform dance numbers in marriages.

Shah Rukh Khan.

Yes. Something like that.

How long do you intend to sleep burrowing hetulooka? "If you want me to call on you at the break of dawn just put the chaffe to fire."

What about the sensationalism created by the local hand drummers?

Put to fire and devoured. But have you put the chaffe to fire?

Mamidew's observations! Let the Hetuluka be kept at a distance. A successful plan at the forefront. The size of a massive vanity. Dream multiplies dream Mamidew gently fingers through the freshly sprung blades of grass like hair on any head. The strands of hair rubbing against my nose exude that esoteric balm.

Don't you ever reminisce me? Never keeps in touch. Why, Mamidew?

I do remember. But what is the need for keeping in touch? My heart is instinctively informed of your well-being. The bond of love is not spun from raw thread. It is the resilient chord spun around the neck of the holy pitcher. The things that are beloved must not be tethered to the folds of the 'chador'. In fact it is futile. Emancipate it from any kind of moorings. My self-confidence is unflinching. Love is impregnable. I knew you would be coming.

You knew? Your confidence and firmness defy limitations. I knew. Now tell me about him.

About whom Mamidew?

You know, sweetheart what I am alluding to. You gave me a pitcher full of discreet divulgences. The tidings of a cruel spring afternoon. I gave you strict orders to sheath it. Let's

unsheath that deep secret today. Perhaps it has transformed into phosphorus.

The stealthy paramour of a married woman!

Mamidew gesticulated the act of digging a hole with a long iron spear. Out of the blue, I gave out an earnest soulful cry.

Have you been hurt somewhere? Let me check?

Navel.

Why at the navel?

Mamidew ripped off the Band-Aid from the wound. A rippling sound followed. A very intense pain tumbled the body flinging it aside.

Such an old festering wound.

Not a skin eruption but a fresh wound. And you have concealed it.

Tried to hide it from dust and grime. Exposure will lead to a layer over it. What medication will Mamidew resort to! Such big and unkempt fingies. A farmer's daughter. Very dexterous hands.

O my girl! You are still a baby with an unsevered umbilical chord. You are still dragging on your navel wounds. Don't you have any healing medicine in your business baggage? Do you want to carry on the wounds of your birth in your search for the universe. The sacred black thread must also be wound round your neck. To drive out the evil spirit.

I am not saying anything. A well of prohibited truths whirling inside me. The agony permeating from the navel have sewn my pair of lips.

Mamidew dress it. Don't expose it to air. Defer your rustic medicines for tomorrow.

You must be in great torment, sweet heart? Obviously it is destined to be. No Mamidew. What torment? This is an ancient truth? Never was there any grief. Nor was there any complain. I am always magnanimous. Have been always contented. If grief is always personal then happiness is also something very individual and private.

Reminiscences of past happiness only breeds distress.
If have concealed such a wound from me.

Will you show anybody the most prized assets in your
coffer?

But your possession is the fresh patch of wound. Have you
hidden it for innumerable tentacles to take deep roots and to
alter it to phosphorus? Phosphorous? Isn't it cumbersome to
bury one's mortal and ignited aches? Have I meted only
injustice? May be I have tossed you from the frying pan into the
fire?

The secret incantation that you drilled into me Mamidew.
Forgotten? Sweetheart, that is why precisely I want to be
redeemed and purified. Come I'll lend you a helping hand. God
is the creator of all the emotions that slowly emerge in us. So
how can emotions assume monstrosity? Perhaps I had
committed a sin. I had encased your trust. Sheathed it. But now
I perceive the wound. Tell me what can I do? What are you
looking for? In search of what? Akashigana! Akashiganaga! Or
else gold mines.

Your voice seems to stem from anguish. Is it enterprise or
your facade? Where is he presently? Do you want to meet him
sweetheart? Can you derive some sense of peace by seeing him.
No longer shall I pose any kind of impediment, tell me where
is he?

Convict! Convict. He is imprisoned Mamidew.
Inexhaustible are our impediments.

O my male Godhead. Does that mean he was recruited into
the ULFA? This is what befell him? How is he or his situation
or the reason behind it.

As if in deep meditation! In self-confinement! May be in
trepidation or in aspiration. In self-discipline or in search of the
divine nectar. In unbounded anticipation or in demoralised
surrender.

And you are the Sairindhi.

Mamidew smiled. A transformed Mamidew emerges
before me.

Fleshy! Well endowed. Moreover the countless layers of time. Sometimes very poetic or very prosaic. Mamidew's style swallowed up in an inaccessible stream of consciousness. Like a pale afternoon of a balmy spring. Shimantinee and Shairindhi bound in tightly clasped hands together.

Head. Understood. This is presumably the end. Hope nobody knows. Never should a sound slip from the lips.

The wily and seductive charms of an outspoken female. The mouth is sewn firmly. The mouth is sewn. Let it remain sewn.

But what about the pent up emotions that are lodged within like the musk of the kasturi. Aren't emotions then divinely created?

It prevailed even then. But the market graph has now changed. Business oriented man. Don't you know? The silver shine and shimmer of the moonlight can be cherished only because of the dark spots.

I momentarily hesitate. Mamidew is the articulate speaker. Intelligent entrepreneur. I am the naive little sweetheart. She went on closely reading my visage.

Sweetheart, actually I am also a business woman. Then, even now. Business of the mind. I have also annexed a lot of territories. Time to change the ethics of business. Come I'll set you free.

What kind of emancipation is this? What kind of freedom is to be bestowed upon a Shairindhi woman? Liberty form what? I crawled nearer to Mamidew's body.

Are you crying? Have you been deluged by a wave of emotions or anguish?

You are forbidden into emotions. Time has drilled into me to keep negativity at an arm's length. How will I cry?

But I am crying. I want to wail in your weeping. Let us roll together towards the shore breaking the barriers. Let me open the doors of your mind. At the end of the business depart with a treasure of previous gems and jewels.

Mamidew again transformed into an enigmatic riddle.

Have you metamorphosed into a professional wailer, a Rudali! You have really shed live tears!

I felt her eyes.

The warmth of her tear drops ran through my hands. A tiny droplet encountering a slight barrier ran into a stream of tears. Overcoming every hurdle it gushed down into a flowing cascade. On reaching the ground the torrent transfigured into an expanse of sea. I simply melted away. The entrepreneurs marketing silvers dreams suddenly took the fins of a fish and swam off. Pointed like a Kokila fish. Very dexterously the motor boat lay asunder the still and static breasts of the water.

The enterprising merchant's dinghy creates furrows in the water splashing tiny luminous droplets that gradually hugs us in a tight embrace.

My conversion into a translucence piece. A school of brightly coloured, long tailed 'Kokila' fish in undigused translucence.

Once again through the innumerable or fices of the machine boat, I could perceive on the face of the sea, the skies once again.

A very slimy sensation on the buttocks. Advancing very adroitly.

A shuddering alteration of the nether part of the body.

Now I almost leap from the leaking boat into the vast expanse of the waters combing through it. Floating; diving headlong; a breast stroke. A thunderous roar reverberates through the kaleidoscopic sea.

Let us return to some stable existence before darkness envelops us. Go back to a safe and secure existence.

Are you coming? Are you coming? Are you coming?

In looking for support, my body wore a strange bearing. The serpentine gesture of a mermaid. Sairindhi and Simantinee swimming together. A swim, towards an unknown destination.

In the distance, in Kapil Muni's Ashram, the sun has acquired the colour of a ripened orange.

At such a time you have severed your bonds with the land and willingly allowed yourself to be a captive of the waters.

But water has neither any circumference nor any definite shape. Infinite. So, what kind of orderliness and restraint in infinity?

Darkness will descend on the waters also. The orange splendour is slowly encompassing the deep of the waters. The silver water nymphs riding on the mighty arms soon turn into golden nymphs. Golden water nymphs. The sun is now inside me! Like a dolphin in gay abandon I pranced and rose up.

Or I rise.

Goddess of the waters! Have you awakened! It was the Goddess of the waters! Who leaves no imprint on the land.

That indicates Mamidew, you have also arrived with me.

A hunter or the prow, resilient objective and prudent like a dart in flight. When did you claim such a permanence is my heart?

When were we ever different! □

Arundhati Roy's Concern for 'Small things'

✍ Parthana Barua
HOD, Dept. of English

Arundhati Roy became the second Indian to win the Booker for her maiden novel 'The God of Small Things' in 1997. Jason Cowley, one of the five judges for the Booker Prize, says "The God of Small Things' fulfils the highest demand of the art of fiction: to see the world, not conventionally or habitually, but as if for the first time. Roy's achievement, and it is considerable, is never to forget about the small things in life : the insects and flowers, wind and water, the outcast and the despised. She deserved to win".

Arundhati Roy is not only confined to writing for the environment, she is deeply involved with the agitation concerned with environmental issues like Narmada Bachao Andolan and The Campaign Against Nuclear Weapons in India.

Arundhati Roy joined a seminar held on the Hiroshima Day and the paper she presented there appeared in an English weekly 'The Outlook'.

Her activist stance is also seen in her solidarity with the Chaliyar Human Right Samithi fighting against pollution caused by Grasim industry at Mavoor in Kojhikode, Kerela. She received Dalit Sahitya Academy Award at Calicut on Jan.15, 1999 and the public address she made on the occasion underlines the same spirit. She is also reported to have opposed "a new development plan for the Panchmarhi area in which hotel-building would be allowed at the cost of despoiling the beauty and sylvan backdrop of the hill station. One of the most important of all is her association with Narmada Bachao Andolan to which she has assigned the royalties of her booklet

At such a time you have severed your bonds with the land and willingly allowed yourself to be a captive of the waters.

But water has neither any circumference nor any definite shape. Infinite. So, what kind of orderliness and restraint in infinity?

Darkness will descend on the waters also. The orange splendour is slowly encompassing the deep of the waters. The silver water nymphs riding on the mighty arms soon turn into golden nymphs. Golden water nymphs. The sun is now inside me! Like a dolphin in gay abandon I pranced and rose up.

Or I rise.

Goddess of the waters! Have you awakened! It was the Goddess of the waters! Who leaves no imprint on the land.

That indicates Mamidew, you have also arrived with me.

A hunter or the prowl, resilient objective and prudent like a dart in flight. When did you claim such a permanence is my heart?

When were we ever different! □

Arundhati Roy's Concern for 'Small things'

✍ Parthana Barua
HOD, Dept. of English

Arundhati Roy became the second Indian to win the Booker for her maiden novel 'The God of Small Things' in 1997. Jason Cowley, one of the five judges for the Booker Prize, says "The God of Small Things' fulfils the highest demand of the art of fiction: to see the world, not conventionally or habitually, but as if for the first time. Roy's achievement, and it is considerable, is never to forget about the small things in life : the insects and flowers, wind and water, the outcast and the despised. She deserved to win".

Arundhati Roy is not only confined to writing for the environment, she is deeply involved with the agitation concerned with environmental issues like Narmada Bachao Andolan and The Campaign Against Nuclear Weapons in India.

Arundhati Roy joined a seminar held on the Hiroshima Day and the paper she presented there appeared in an English weekly 'The Outlook'.

Her activist stance is also seen in her solidarity with the Chaliyar Human Right Samithi fighting against pollution caused by Grasim industry at Mavoor in Kojhikode, Kerela. She received Dalit Sahitya Academy Award at Calicut on Jan.15, 1999 and the public address she made on the occasion underlines the same spirit. She is also reported to have opposed "a new development plan for the Panchmarhi area in which hotel-building would be allowed at the cost of despoiling the beauty and sylvan backdrop of the hill station. One of the most important of all is her association with Narmada Bachao Andolan to which she has assigned the royalties of her booklet

'The Greater Common Good' published by Indian Book Distributors, Bombay in 1999. She joined the 14 year old Narmada Bachao Andolan led by the social activist Medha Patekar and journeyed with hundreds of campaigners on an eight-day rally under the banner of 'Free the Narmada Campaign' which ended on August, 1999.

The rally covered eight hundred kilometres beginning and ending in Indoor. The rally was organised to draw attention to the immediate prospect of submergence of 50 old villages in Gujarat, Madhya Pradesh and Maharashtra as a consequence of a Supreme Court order.

When the rally halted at Baba Amte's Ashram in Kasravad, the veteran Gandhian social worker welcomed it as 'the Gangotri of global mobilisation of the intelligentsia' and hoped that "Arundhati will continue to stir the world's conscience."

Such activities are worrying to a section of people, namely, the Central Govt., State Govts. of Madhya Pradesh, Gujarat and Maharashtra and their supporters. So Arundhati Roy is often criticised for developing a social conscience suddenly and joining a convenient hand wagon to assuage it. In an interview published in the 'Frontline', she answers her critics quite adequately and brilliantly.

'The End of Imagination' is her response to Pokhran II, the explosion of a nuclear bomb by Indian in May, 1998. She begins by reminding us what the educated generally know but often ignore, the basic truth that a nuclear war is not just like any other war "in which countries battle against countries and men battle men."

Eco-conscious as the novelist is, her concern for the environment finds an adequate, expression in 'The God of Small Things'. The novel lays bare how our environment is being subjected to decay and destruction and points out the reasons that lie behind it too.

We can begin with the river Meenachal. Estha and Rahel dreamt of the river in their childhood. They had reasons to do so :

“It was warm, the water. Grey green. Like rippled silk. With fish in it. With the sky and trees in it. And at night, the broken yellow moon in it.”

When Rahel returned twenty-three years later, the river “greeted her with a ghastly skull’s smile, with holes where teeth had been and a limp hand raised from a hospital bed”. Estha too found that the river “smelled of shit, and pesticides bought with world Bank loans. Most of the fish had died. The ones that survived suffered from fin-rot and had broken out in boils.” Here again Arundhati Roy elaborates ‘shit’ and ‘pesticides’ are the two sources of pollution.

The river is not the only sufferer projected in her novel. The village Ayemenem once again known for blooming, exquisite greenery and rural quietness has changed when Rahel returns to it. Its population has “Swelled to the size of a little town.” There is only a ‘fragile facade of greenery’ left and only the houses cuddled under trees along unmotorable narrow paths that branch off the main road give the village “a semblance of rural quietness.” Estha finds “the new, freshly baked, iced, Gulf-money houses built by nurses, masons, wire benders and bank clerks who worked hard and unhappily in far away places”.

Kari Saipeis asset—History House, has also changed. It is renovated and painted now, a five star hotel called ‘Heritage.’ The locality is described as ‘God’s Own Country’ in hotel brochures. “The view from the hotel was beautiful, but here too the water was thick and toxic. No Swimming Signs had been put in stylish calligraphy. They had built a wall to screen off the slum and prevent it from encroaching on Kari Saipeis’ asset. There wasn’t much they could do about the small.....they they knew, those clever Hotel people, that smelliness, like other people’s poverty, was merely a matter of getting used to.”

The Ayemenem House, a “grand old house” which saw the rise and fall of five generations has also gone to the dogs. Rahel finds it in a miserable condition :

“The walls, streaked with moss, had grown soft, and bulged a little with dampness that seeped up from the ground. The wild overgrown garden was full of the whisper and scurry of small lives. In the undergrowth a rat snake rubbed itself against a glistening stone. Hopeful yellow.....”

The factory was the other proud possession of the Ipe family. Rahel finds it no better when she returns to Ayemenem after twenty-three years :

“.....she noticed that one of the gauze doors of the factory had come off its hinges and was popped against the door way. She moved it aside and stepped in. The air was heavy with moisture, wet enough for fish to swim in.

The floor under her shoes was slick with monsoon srum. A small, anxious bat flitted between the roof beams.

The low cement pickle.....”

Thus, Ayemenem in general and Ayemenem House in particular presents a dismal scene of pollution and decay. People hanker after riches but do not bother about the consequences. They deprive and cheat others to acquire what they themselves cannot keep and maintain. They refuse to share with others what they have to leave at last to rot. That is the most traditional thing about the behaviour of the civilized in this age and Arundhati Roy portrayed the point well and serves as a mirror in her novel. □

Dr. A. P. J. Abdul Kalam

—A Leader with a Vision

✍ Vivek Sharma
T.D.C. 3rd year

Dr. Kalam has taken Dr. Vikram Sarabhai as his role model. He particularly admired Sarabhai's leadership qualities. He described Dr. Sarabhai as an invisible leader, which he defined as follows: "Invisible leadership is in exercising the vision to charge the traditional roles from commander to coach, manager to mentor, director or delegator and from one who demands respect to one who facilitates respect."

Dr. Kalam has shaped as a great leader in his own right. He has exhibited many qualities of sound leadership on various occasions.

The foremost quality of a leader is vision. He cannot lead his team if he does not know that final destination. Vision is more than immediate targets and goals. It is long and wide in range and may call for fundamental changes in approach. Dr. Kalam is primarily a visionary and a dreamer. He conceptualizes well and communicates the contours of the vision very effectively. At every state of his career, he draws up a vision for his organization. While in DRDO, he organised two meetings of selected senior directors for brainstorming on the vision statement for DRDO. Dr. Bhattacharya of Warwick University was associated to guide the discussions. After many days of soul searching the committee adopted the following vision statement for DRDO.

THE VISION STATEMENT :

"Make India prosperous by establishing world class science and technology base and provide our defence services decisive edge by equipping them with internationally competitive systems and solutions."

This statement is widely disseminated within the organisation.

Dr. Kalam made the Defence Ministry adopt a self reliance vision for the services'. Later, he has set for the country the vision of a developed nation. At every stage, he consciously adopts a vision to suit the organisation.

The leader is like a coach. He has to assess the potential of each member of his team and help him to blossom. Dr. Kalam has developed this into a fine art. In his meetings, he encourages free thinking and talking. He is a great listener. He never interferes when some body is making a point. The kind of fights one sees among a group would give the impression of anarchy. Far from it Dr. Kalam deliberately encourages differences of opinion so that the group would have a full chance to evaluate all options. When he moved to DRDL in Hyderabad, he found the atmosphere stifling. There was no culture of free exchange of views. The 'feudal' approach of "boss is always right" prevailed. He worked hard to break down mental barriers to encourage people to say what they felt right. No scientific progress can be made if free thinking is inhabited. He opened up DRDC and later DRDO. In this process, he came to know the worth of each person. He used the information at he time of assigning jobs to them. Horses for the courses, he allotted the right job to persons.

Like all true leaders, he keeps the hopes of his team alive. If there is bad news, he absorbs them and passes early encouragement and hope to them. He is always positive. Even in simple letters, he would score out all negatives sentiments. The same thing would be couched in positive language. This approach can seen at its best when he conducts failure analysis. Failures are part any development cycle. There is nothing to be ashamed of. Infact, Dr. Kalam firmly believes in the old adage that failures are the stepping-stones to success. If you don't encounter enough failures early enough, complacency will creep in and failures will occur at a late stage causing much embarrassment and damage. He handles failures very well. He

first assures the team that failures are part of the game and there was nothing to be ashamed of. He would not permit any one to find fault with each other. While professional differences of opinions were encouraged, settling personal scores was taboo. He would clinically go into every aspect patiently till the cause of failure was identified with reasonable certainty. If the solution proved intractable, he would invite outside experts including academicians. He handled the whole issue with grace without humiliating the team that failed. He would charge them to attempt again with kind words of encouragement. Keeping up the morale of the team has always been the top priority for him.

Like his mentor, Dr. Dhawan, he preferred to be an invisible leader. He did not pretend to know all technologies. He would indicate the broad parameters of the problem and leave it entirely to experts to come up with solutions. His genius was in identifying the problems and forming the right teams to tackle them. One case in point is the development of control law for the light Combat Aircraft. This was a new job for the country. Developing a control law for an Aircraft that is flown by the computer on the basis of that control law for the light Combat Aircraft. He immediately recognized that it was beyond the capacity of any single organisation. He formed a national team from different labs of DRDO and CSIR exclusively with the charter of developing the control law. The Scheme worked and the control law was developed.

This was typical of his approach to most problems. He would form teams from different labs to tackle tough problems. This brought about some synergy among labs which were working in stand alone mode. Networking the labs was passion with him.

A good leader makes the system to work for him. He does not complain about the lack of proper environment. The crux of leadership is in using the existing facilities to the optimum level and get the best out of them. Dr. Kalam is a past master in

adapting a system to his requirements. When the IGMDP was sanctioned, Dr. Kalam worked out a unique three-tier management. Structure with varying financial powers given to the different committees. The Project Management Board was the lowest in the rung and was given powers to make purchases worth upto Rs. 50 lakh, which was considerable in the year 1984. The Project Director chairs this Board. The members are working level officers from participating agencies. The Programme Management Board is a senior level board with participation from all agencies were also members. For the First time in India. Dr. Kalam introduced the concept of concurrent engineering in which production facilities were created and used during the development phase itself. This was to obviate delay in production after clearance by the users for introduction of an item. The second benefit was that with the association of the production agencies from the very beginning, Proper engineering standards were adopted in the development phase itself.

The Guided Missile Board is an apex body with substantial powers. This body met as often as necessary, but not less than twice a year. In these meetings, apart from giving financial sanctions, the project was reviewed extensively and mid course corrections were made where necessary.

The Project never suffered for want of money, financial sanctions or decisions.

The new management structure had removed the bone of administrative delay in the project. Dr. Kalam had worked within the system, making the system to work for him. Very ingenious way of getting around the system. He never complained about the unresponsive system. He took the worry of managing the system from the scientists and freed them for pure technical work.

Keeping the morale of his people high is a hallmark of Dr. Kalam's management style. For example, when Agni was first successfully test fired, he got the government to sanction a

monetary reward for every one in DRDL. This galvanized the entire lab. Later, when he was Scientific Adviser to Raksha Mantri he introduced a system of DRDO awards carrying attractive cash components. The awards given ranged from individual scientists to the labs for path breaking research, industries for technology absorption, academic institutions, young Scientist Award, defence technology Spin-off award and many others. In all there are 17 of them covering all cadres. People look forward to these awards and put in good performance in order to deserve them.

Award giving is one of the ways he used to motivate people. The best method he employed was, of course, to be accessible to them all the time and have an encouraging word for each of them. □

Miss Kalpana Chawla —My Admiration

✍️ Ritumoni Talukdar
T.D.C. 3rd year

The horrific turn of events after the space shuttle made its re-entry into the earth's atmosphere on its home run is now history. For NASA and people all over the world, the end came as tragic shock. A lot of reasons have been forth to explain Columbia's break-up on re-entry into the earth's atmosphere. The most plausible reason being put out is that debris from the shuttle's external tank had struck Columbia's wing, just lightly one seconds after launch on 16 January. The foam insulation purportedly full and hit the shuttle's left wing on at least two, possibly there, locations. This, it is believed, cause damage to the heat resistant tiles covering the wing and eventually proved fatal to the craft on re-entry, Retired Navy Admiral Harold. Gehman, head of the independent investigation is looking into this and other plausible causes. Progress has been painstakingly slow, which is understandable given that the debris from the shuttle is still being located and put together. Therefore, it may well be a long time before something is conclusively established.

Meanwhile, the initial shock of losing Kalpana and her six colleagues in the unfortunate accident is now gradually wearing off. And the harsh realization had drowned that life has to go on without these magnificent seven. The initial shock has worn off, aided by a constant stream of prepared meals, friends arriving from far-off places and ever-present Astronaut office contacts : wrote JP on the web log maintained by Ian Gillan of the rock group, Deep purple 'Intellectually', "We all realize what has

happened. Emotionally, none of us can yet connect the dots. We all take solace in that the crew was doing what they loved, with people they loved and respected. When the end came it was instantaneous.”

This is what makes her legacy enduring—an inspiration for generations to come. In many ways, the spirit of the seven astronauts, lost on that fateful morning on 1st of Feb. 2003, will always be with the world. Kalpana’s journey from karnal to space will always remain a part of us. It did not end with the mishap or after her ashes were spread over utah. This is not just because of her amazing achievement. It will be as much for her ability to achieve the impossible. Though being born into an upper-middle class family she struggled against very much the same odds as the rest of her country-men. As a young girl born in the 1960’s she had no model to follow, no godfather in the system. She did not use the prejudices and handicaps as an excuse for inaction. She sincerely believed that there was no alternative to hard work. And that if you believe in something deeply than it is yours. You put it differently, her origins and life were in a sense very much commonplace. But her achievements were not. This is what makes her extra special a role model to be emulated by generations after her. That in many ways is the central element of her legacy.

In her last interview to India Today, she summed up the sine qua non of her amazing achievements thus : ‘In words—perseverance.’ There have been other factors too. Taking the time to follow other interests such as reading and exploring that have helped to widen the perspective and have enriched the journey.

Kalpana’s strengths also flowed from the fact that she was never found wanting for effort. She drew inspirations for this from common individuals around her. People who gave it their all, no matter how common place. Their tasks might appear to be. For her, the commitment of her teachers— with their

unflagging ability to devote attention on a daily basis to almost every student—was a cause for inspiration. So were the initial new wonder. She wrote to David (her son), ‘Reach for the stars!’ That is the message she would want all the children of the world to hear. Only by reaching beyond what we believe is possible can we achieve the impossible.

Also striking was her desire to give back to the community and her commitment to preserve nature. It was this that motivated her to help not only young children from her old school in Karnal, but also other deserving people from all over the world. It prompted her to painstakingly track down her alumni to share mementos from her first trip into space. To keep this legacy of generosity alive, her family has set up the Montsu Foundation (P.O. Box 58937, Houston, TX 77258, USA). As JP put it: ‘The Foundation’s first objective is to sponsor the University Education of bright young struggles of her parents to establish themselves afresh after being uprooted from their homes by the flames of partition. The steadfastness and commitment that all of them displayed as they went about their daily lives inspired her in her journey. She looked for very much the same qualities—perseverance and courage in the stories of explorers like Shackleton and Matreissen.

Another quality—which endeared her to those who knew her—and will continue to inspire many, was her intrepid approach to life. Almost every one who has been touched by Kalpana recalls the adventurous spirit that was no intrinsic part of her. As her friend Acufy wrote on his web page after the accident.

For Kalpana, the words she wrote on the photograph she gave to Amy (his wife) and me sum her up: In spirit of adventure: She was always seeking new knowledge, new experience and men and women whose only obstacle is lack of funds, or means to acquire those funds. Sponsorship is open to anyone anywhere in the world.....Second objective is to

acquire and preserve the natural environment such as the purchase of land used by migratory birds during their stopovers’.

Very appropriate for someone who drew inspiration from the words of the philosopher, Seneca : ‘I was not born for one corner. The whole world is my native land.’ It was a connection that she sincerely believed in till the very end. Born Indian, yet died as an American, in space. Truly a global citizen. As she said in her final interview to India Today. ‘I have felt that connection and stewardship for Earth as long as I can remember. And not just for Earth, but the whole universe.’ □

Dr. S. Radhakrishnan

— A Man of Distinction

✍ Shikha Poddar
T.D.C. 2nd year

Since the times of Rig Veda, India has produced in every generation men of lofty religious thoughts who restated the truths of Indian philosophy and instilled in the succeeding generations the fundamental truth of Indian culture and reminded the people of their glorious heritage. Dr. Sarvepalli Radhakrishnan belongs to the galaxy of such great and noble men.

Radhakrishnan was an exponent of Hinduism in the grand tradition of Ramakrishna Parmahansa, Swami Vivekananda and Raja Ram Mohan Roy. He was a master mind who greatly contributed to the cultural thought of the world. His works on religion and philosophy reflect his moral vision of a world which lays steeped in spiritual wilderness and mundane cussedness. In their content they are encyclopaedic.

While Dr. Radhakrishnan achieved global reputation with his high standard works on religion and philosophy he is not free from criticism. Despite his more original contribution to religion and philosophy, his philosophy has been dismissed as a repetition of the ideas already expressed. One critic even dryly comments : "Some of his works, for instance his 'Idealist view of life' reveal no original thinking but only a summarization of existing philosophies and 'Indian philosophy' is just a text book on Hinduism, where the superstitions beliefs and eccentric ideas of ancient Indian thinkers are systematically catalogued and codified without any attempt to sift the rational from the irrational and the comprehensible from the incomprehensible." The critics of Radhakrishnan hold the view that he, for a great part, remained contented with repeating what

others had already said. But his critics failed to realise the great truth that every Indian thinker has found it necessary to seek the support of the authoritative sacred books for their own views. Such is also the view of Swami Vivekananda. Dr. Radhakrishnan himself said : "Indian thinkers, when they advance their own views, do so in the name of an old tradition. Even the most original thinkers do not claim to expound a new system of thought but write commentaries on the three great works, the Upanisads, the Bhagavadgita and the Brahmasutra." According to Radhakrishnan, originality in philosophy, as in poetry, consists not in the novelty of the tale or the light and shade distributed over the canvas but the depth and subtlety made to dominate the details. Radhakrishnan presents ultimate truths of religion in the psychological idiom of the age. His view of religion is entirely devoid of sentimental sloppishness. He looks at religious experience with detachment and examines with impartiality the spiritual inheritance of men of all creeds and of none. Every idea of the past, while emerging into its future takes a rebirth and every ancient idea is therefore to be animated by reinterpretation in the light of the prevailing circumstances. For Radhakrishnan, an entirely new thought without roots in the past is bound to fail to be of any avail. History is continuity and advance. The present always has its beginning in the past.

As a philosopher he transformed the metaphysics and abstractions of both eastern and western philosophy into a crystal clear exposition of the meaning and purpose of life and the role of the man in the vast and infinite cosmos. None in the world achieved so much reputation as a teacher as Radhakrishnan. He had the marvellous power to weave a magic web of thought, imagination and language. The real greatness of his sermon was in some inexpressive spiritual quality which arrest the attention of the listeners, moves their hearts and lifts them to an ampler air.

If the name and literary work of Radhakrishnan come to our mind, we simultaneously see before us his holiday

appearance, the subtle, slender, yet strong figure, the delicate, the well chiselled features with calm, yet vividly observing eyes. Jawaharlal Nehru found in Radhakrishnan a symbol of the finest afforescence of Indian culture and catholicity which was reason for choosing him for appointment as India's representative in the U.S.S.R., even overlooking the pressures in circles close to him choose either Sardar K.M. Pannikker or Devadas Gandhi, the then managing editor of the Hindustan Times.

More effectively than any other man Radhakrishnan contributed to the bridge of understanding which connected the two cultures, the Indian and the European. He is the symbol of the spirit of fusion between the values of the East and the West. He is the authentic interpreter of the philosophy of India to the west in a most dynamic and convincing manner. His personality symbolizes India that was and that is old and young, ancient, secular and spiritual. He was an individual in whom all the qualities of an eminent educationist, a profound philosopher and a great statesman were combined. He was a living embodiment of all the values he espoused.

India was known to the west as little more than a land of snake-charmer and Fakirs before Vivekanada travelled abroad to instill into the minds of the Westerners the wisdom of India. Though the western world has impressed with the intellectual eminence of and the system of philosophy evolved by Vivekananda they did not completely get rid of their old impression about India. When the west cared little to know about Indian philosophy and religion and denigrated Indian culture and civilization. Radhakrishnan launched a counter-attack from the East by carrying the message of India abroad. At this stage, it should be noted that Radhak made a specific contribution towards this end in that with his exposition of the tenets of Indian philosophy and culture, the old impression about them in the west was completely removed. In this way what Radhakrishnan did was not strictly a continuation of

Vivekananda's work, but a distinctive machine of expanding India philosophy in all its facets and enlightening the west on the subject.

Dr. Radhakrishnan had a deep understanding of the problems of our times. He was the only philosopher who could give powerful expression to the inmost feelings of man. Whether or not his name would be remembered for long as a statesman or administrator, his reputation as a great humanist and rational philosopher would last longest. He was a voracious and discriminating reader right from his school days.

The study of Radhakrishnan's life is the study of the history of new knowledge of the world. He was one of the few great men who had a firm faith in the supremacy of the spirit to the execution of matter. Radhakrishnan is rightly called Rajarishi who, though surrounded by the whirl of the events had his attention always rest in heaven on the supreme God. He had a great respect and admiration for Mahatma Gandhi. Radhakrishnan who always stressed the need to respect certain Universal spiritual values, found in Gandhi's policy non-violence, the greatest humanistic approach to most critical problems of our time. Gandhi's policy of non-violence had a profound input on Radhakrishnan.

Radhakrishnan was close associate of Pandit Jawaharlal Nehru. Nehru's burning Patriotism, his deep and warm heart his love and affection for the people, his hatred of war, destruction and slaughter had won Radhakrishnan's admiration and love. Radhakrishnan was a truly cultured man with all that the term implies. The marks of culture, sweetness and simplicity were characteristics of the great scholar. It was eminently true of Radhakrishnan that knowledge engenders humility. The real greatness of Radhakrishnan lay in his simplicity and warding off all praise and flattery about his achievements. He was the symbol of representation noblest qualities of man, namely mercy and magnanimity. He lived plainly and thought highly. The Bhagvad-gita has it that 'Greater than gifts is the offering

of wisdom, for all acts rise and culminate in the mind's little kingdom: This means that thought precedes action. Radhakrishnan always thought good and did good. Children found in him a dutiful father, the quest a sweet host, the wife a sweet and dutiful husband.

Radhakrishnan possessed certain qualities which made him a man of distinction. He was a man of simple habits and his needs were few. He was an accommodating man and was easily accessible to every one who was allowed to see him without any restriction at any time. The milk of human kindness always flowed in his veins. He could be described as the symbol of all that was good and imperishable in our culture. The circumstances through which one has passed and the impression one's work has produced on the minds of the people and the admiration and affection in which one has passed and the impression one's work has produced on the minds of the people and the admiration and affection in which one is held by the people are the measures by which one's greatness is estimated. In this respect, Dr. Radhakrishnan was a rare individual for he had not had any advantage of birth and upbringing and yet he was universally acknowledged to be one of the greatest thinkers of the 20th Century and was always held in high esteem by the world at large.

Radhakrishnan believed in the equality of every individual irrespective of his caste, creed or colour. He was of the opinion that "society should be more balanced in order to provide every man and woman freely with the essentials of life and thus freeing the mind in part from other tasks. A free society is one where each individual has real freedom to live as he wills, short of infringing the equal freedom of others to do the same. Every individual by virtue of his humanity, irrespective of his colour or race, is an end to himself and cannot be regarded only as means for purposes extraneous to himself". He attributed the love and affection between people to the divinity dwelling in all beings.

Radhakrishnan became familiar with the Bhagavadgita, the Upanishads and the Brahmasutra at an early age. While they strongly influenced his thought, his pride as a Hindu was roused by the teachings of Swami Vivekananda. He had a strong belief that Hindus as such can claim to be a religion of eternal modernity. Radhakrishnan believed that the distinctive character of Hinduism is that it absorbs, different faiths and its tolerance of other religions and cultures. "Hinduism insists on conduct rather than creed, it is not fanatical, does not proselytize, and while it lays no claim to exclusive revelation for itself, both Hinduism and Buddhism by the reorientation he gave to both and to the teachings of the Buddha in the light of the Upanisadic thought. According to Radhakrishnan the Buddha, far from being an innovator was a teacher who took his stand on the philosophy of the Upanisads and tried to emphasize, its ethical aspects and popularise its teachings. What is called Brahma by the Upanisadic Rishis, the Buddha called Dharma. Radhakrishnan held that the Buddha was only reformer of Hinduism but not its opponent.

Radhakrishnan held that man is duty bound. Of all the three yogas, namely, Bhaktiyoga, Gana yoga and karma yoga, he believed karma yoga (the yoga of action) as superior to other yogas, Commenting on the Bhagavadgita, Radhakrishnan says : "For the protection of the good, for the destruction of the wicked and for the establishment of the righteousness. I (God) come into being from age to age." "It is the function of God as Vishnu, the protector of the world, to keep the world going on lines of righteousness, He assumes birth to re-establish right when wrong prevails." Thus according to Radhakrishnan even God is duty-bound. This reveals his respectfulness of the revelations of others. This rational basis of Hinduism had a powerful influence on Dr. Radhakrishnan in the evolution of his distinctive system of philosophy. He says. "Hinduism developed an attitude of comprehensive charity instead of fanatic faith in an inflexible creed. It accepted the multiplicity of

aboriginal gods and others which originated most of them outside the Aryan tradition and justified them all.”

Radhakrishnan regarded Indian religion as on “which respect distinction and autonomous individualities of social groups, so long as they co-operate and fit into the social pattern which has been woven across the centuries.”

Radhakrishnan views Hinduism as not a single religion with a creed to which everybody must subscribe, although each individual cult offers its allegiance to the Vedas and the Upanishads as the source and origin of Indian religion and religious experience. Hinduism is a federation of different kinds of approach to the reality behind life. He was undoubtedly one of the greatest figures of the modern Hindu Renaissance. Radhakrishnan rendered yeoman service to, rational thinking in matters of religion and philosophy.

Radhakrishnan can rightly be regarded as the first rational philosopher of the twentieth century who discarded the age old sentimental or domestic concept of religion. He was the personification of the composite culture of India. He was a great Rishi, the inspired philosopher at whose feet the tempests lost their guile. His system of philosophy made the European savants blink and also illumined his own face to the world. For Radhakrishnan, Philosophy is something like a fascinating story that grips the mind and enthrals the imagination. He used his scholastic wisdom to wrest from physiological watch-words the thoughts embedded in them and reset them like jewels in epigram giving out a strange new brilliance. His philosophy is, as though we were peering into a realm of reality lit by flashes of vivid lighting. To Radhakrishnan goes the credit of writing philosophy in epigrams and expounding religion in aphorisms. □

Rabindranath Tagore as I know

✍ Daisy Baruah

B. Com. 1st year

In 1913, India's great poet was awarded the Nobel Prize in Literature, this was interpreted by many as a promising sign in what was still peaceful world. The west greeted East with outstretched hand and Tagore himself expressed this thought when, in his telegram of thanks, he spoke of the great understanding that has brought the distant near and has made a stranger a brother : Son of Maharishi Devendranath, belong to a family where talent is a inborn quality. Born in a literary world he was a efficient personality in each and every field of literature. Rabindranath Tagore born in Calcutta at the Jorasanka house of the Tagores at 6 Dwarkanath Tagore lane on 7 May. In England his fame was still of very recent date, but T. Sturge moore, an English author and a member of the Royal society, had author and a member of the Royal Society, had submitted his name for consideration for the prize.

The minutes of the selection committee show that this proposal came as an interesting surprise for the Swedish Academy. It is true that Harald Hjarne, the then chairman of the committee was unwilling to commit himself and expressed the opinion that it must be difficult to decide how much in Tagore's enchanting poetry was his own personal creation and how much must be attributed to the classical traditions of Indian literature. Therefore the committee gave serious consideration in the first place to another author who had been proposed, Emile Faguet, the French literary historian and moralist.

However, Tagore's candidature had gained enthusiastic supporters within the Academy. One of them was Per Hallstrom, whose fine essays show that his newly-awakened admiration led to penetrating study. The happy outcome of the

debate was without about largely due to a written contribution made by Verner Non Heidenstam who was himself awarded the Nobel Prize three years later. Writing of Gitanjali, which Tagore himself had presented in English and which Heidenstam had also learnt to know in a Smedish—Norwegian translator's rather inadequate rendering, he said :

“I was deeply moved when I read them and I do not remember having read any lyric writing to equal them during the past twenty years or more. They gave me hours of intense enjoyment, it was like drinking the mater of fresh, clear spring. The intense and loving purity that permeates his every thought and feeling, the purity of heart, the Noble and natural sublimity of his style, all combine to create a whole that has deep and rare spiritual beauty. There is nothing in his work that is controversial and offensive, nothing vaing worldly and petty, and if ever a poet may be said to possess the qualities that make him entitled to a Nobel Prize, it is he. Now that we have finally found an ideal poet of really great stature, me should not pass him over.”

In the Academy there was probably only one person who was actually able to read Tagore's work in the original language. When he was studying literature in Lund, he went to see the learned Esaias Tegner, the grandson of the famous poet, to ask what was the best way of getting an idea of Tagore's poetry. The charming old scholar immediately climbed up the ladder in his library, handed a grammar of the Bengali language and declared that two or three weeks shortly of this volume would most certainly enable Anders Osterling to study Tagore in the original.

Tagore's biography speaks of a never tiring activity as educator and reformer side by side with his writing, an existence entirely free from disturbing conflicts but on the whole peaceful in its impressive sinner-like flow.

The Award met with general approbation in India since then the Indians have assiduously submitted suggestion for

candidates. His perpetual journeys, on which he accepted the tributes of his contemporaries with the noble bearing of a sage and prince of poets, made him stand out as an incomparably decorative ambassador for the India whose political independence—he was never to see.

He has been called an Indian Goethe. They have something in common in their attitude towards blind nationalism and political contentiousness; in both of them to be found the objectivity of the productive man, the non-party person's demand to be allowed to rise to his own defence.

Tagore's aim was a progressive reconciliation between East and west in spirit of mutual enlightenment. There was, too, no lack of Indian critics who concreted that Tagore's poetry showed too much western influence and that was the reason why he man over the western public so easily. An Indian critic even said: 'It is rot Bengal that has given Rabindranath to Europe-it is rather Europe that has given him to Bengal.'

It is true that the sources of Tagore's poetry still lie very far from us deep in age old mysticism and philosophy from the Upanishads. His poetry is like a cool, shady grove, filled with the singing of evoker are not shut out by ensnaring lines. He gives us glimpses of higher reality but does this without renouncing the pleasures of the senses.

The motherly River Ganges, which flows through the part of India where he was born, constantly provides him with symbols of lustre, not unlike the lamps that float past on its manes in honour of Goddess Lakshimi.

Tagore too belongs to his epoch and long with his closest contemporaries among the poets of Victorian England he has been forced to share the fate that has caused so many bright & honey filled creations from an earlier period to wither in the new storms of this iron age. The dreamer's sacred white rob is ill-suited to a time with rains of soot and blood. □

The Evolution of David Beckham

✍ Jyoti Singhvi
B. Com. 2nd year

“I must confess that in July, 2003, when Real Madrid successfully purchased the services of David Beckham from Manchester United for a whopping sum of \$40 million, I belonged to the school of thought saying that Real didn't need Beckham. After all, with Ronaldo, Raul, Luis Ago, Zidane, Roberto Carlos, Ivan Helguera and Michel Salgado, what more could Beckham possibly add? Alot, I quickly found out!”

His first touch of the ball in a white “Siemens Mobile” shirt came in a friendly against a China Dragon XI when Real were on tour in South-East Asia in August. A solid performance on debut was followed by a goal in his second match against FC TOKYO. A vintage David Backham free kick from just outside to the box went sailing into the net leaving the keeper and the wall no chance. A sign of things to come!

His first home game at the Santiago Bernabeau Stadium was the Spanish League this season in number of assists and some of them will remain etched in memories forever. The Perfect long ball he delivered to Raul to head into the goal against Atletico Madrid in the Madrid derby (described by a seasoned writer as being delivered from Stratford-Upon-Auon), or the long cross from just ahead of the half way line sent straight to Zidane at the edge of the box to thrash into the net in the 7-2 mauling of valladolid.

He has scored his fair share of goals too. Against Malaga, he netted in a goal from ten yards outside the box from another set piece. His best goal was probably the one against Albacete where, from thirty yards from goal, he got one the curve in and down simultaneously with the keeper left looking bemused. His goal from yet another free kick from the edge of the box against

French club Olympique Marseille in the UEFA Champions League. It was his first for Madrid in the championship of Europe and the delight could be seen plainly on his face.

His new position from right winger to central midfield has been crucial in this aggressive transformation. He has the option of playing the ball on both sides instead of just one like before. He has already forged an understanding on the pitch with Ronaldo and Raul up front and supplement the efforts of Zidane and Ago superbly. It is fun and exciting to watch him and Roberto Carlos (a superb free kick converter as well) vying for free kicks and usually alternating turns.

Even the hard to please Real Madrid fans have been bowled over. But the first chants of "Beckham! Beckham!" came not after a wonderful goal or assist, but after a run in with Deportivo la Coruña's Lionel Scaloni. He out classed his nemesis from the '98 FIFA World Cup, Luceo Simeone in the Madrid derby and has shown his maturity in keeping out of trouble whenever provoked. It was due to his effort and spirit that Madrid beat the club he was supposed to have joined instead of Real, Barcelona 2-1 in the much heated El Derby.

Despite being chased by journalists and fans all over Madrid, a far cry from the sheltered life at Manchester United, he deals with every one smiling charmingly and looks happy with the world as he messes around with his team mates during training.

One should admire him for his passion, indomitable spirit, untiring effort, throughout the ninety minutes, persistent aggressiveness and his habit of doing the simple things right. One should stay up till the wee hours of the morning to see him and his team mates play in La Liga and the Champions League. Fans wishing him the best for the remainder of this season. Captaining England in Euro '04 in Portugal in June-July and for the years ahead. □

GOLDEN WORDS OF GANDHIJI

1. **COURAGE** : To plunge into a thing with faith and without any fear of consequences, is courage. Where there is timidity there can be no courage.
2. **NOBILITY** : Light brings light, not darkness and a noble act done with a noble purpose will be twice rewarded.
3. **MY LOVE** : My love is nothing if it does not draw the best out of you and make you better and purer than you are.
4. **IMPROVEMENT** : We get what government we deserve. When we improve, the government is also bound to improve.
5. **FEELINGS** : Feelings are measured by acts, not by words.
6. **LIBERTY** : No country in the world has gained its liberty, has seen a new birth, without difficulties, without pain, without sacrifice.
7. **UNITY** : Unity does not mean identity of views. Each one may have his own opinion and yet there can be unity.

অতিথির লেখনী প্রসূত.....

নলিনীকান্ত গুপ্ত ও কবিত্বের একটি সূত্র

শ্রী ড° অমলেন্দু চক্রবর্তী

বিভাগীয় প্রধান, বাংলা বিভাগ,
গৌহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

[নলিনীকান্ত গুপ্ত (১৮৮৯-১৯৮৪) বিংশ শতাব্দীর বাংলা সাহিত্যের ইতিহাসে একটি অপরিহার্য নাম। তাঁর জীবনের এক প্রান্ত ছুঁয়ে আছে ভারতীয় স্বাধীনতা আন্দোলনের বারুদগন্ধ-লাঙ্ঘিত পরিবেশ, অপর প্রান্ত বর্ধিত হয়েছে যোগ-জীবনের রূপকার শ্রীঅরবিন্দ এবং দিব্যজীবনের আলোকদূতী শ্রীমার দিব্যসান্নিধ্যে। প্রায় ৪৫০টি প্রবন্ধের রচয়িতা বহুভাষাবিদ নলিনীকান্ত তাঁর সারস্বত সাধনার জীবনে ছিলেন একাধারে সাহিত্যতাত্ত্বিক, সমালোচক, দার্শনিক, কবি, গল্পকার, অনুবাদক, আত্মজীবনী লেখক এবং বেদব্যাখ্যাতা।]

অনেকসময় নলিনীকান্ত গুপ্ত কোনো কবি বা সাহিত্যতাত্ত্বিকের বিক্ষিপ্ত কোনো চিন্তাবীজ অবলম্বনে শিল্পতত্ত্বের ব্যাখ্যা বা বিশেষ সূত্র প্রণয়নের চেষ্টা করেছেন। তাঁর এই সূত্র প্রণয়নের গোড়ায় শ্রীঅরবিন্দের আলোচনাতো আছেই; এছাড়া কখনো ভারতীয় অলংকার শাস্ত্রের সূত্র “ধ্বনিরাশ্মা কাব্যস্য” অবলম্বনে^১, আবার কখনো বা ফরাসি পণ্ডিত H. Bremondএর “Priere et poesie” গ্রন্থের বিশেষ কয়েকটি লাইন অবলম্বনে^২, কিংবা Paul Valery-র বিক্ষিপ্ত রচনাংশ অবলম্বনে^৩ সাহিত্য-শিল্পকে নতুন করে বিশ্লেষণ করার সূত্র নির্দেশ করেছেন।

আধুনিক কালের খ্যাতনামা ফরাসি কবি ও মনীষী Paul Valery তাঁর সৃষ্টির এক জায়গায় লিখেছেন—

“In the poet :
The ear speaks,
The mouth Listens;
It is intelligence, vigilance, that gives birth to dream;
It is sleep that sees clearly;
It is the image and the phantom that look;
It is the lack and the blank that create.”^৪

বিরোধভাস অলংকার (ইং Epigram অলংকার) প্রয়োগে লিখিত এই অংশটুকুর প্রথম তিনটি পংক্তি অবলম্বনে নলিনীকান্ত একাধারে বেদ-উপনিষদের অষ্টা থেকে শুরু করে আধুনিক কবিদের এবং তাঁদের সৃষ্টির বিশ্লেষণ এবং সেই সঙ্গে সমগ্র বিশ্বের কাব্য-শিল্পের বিবর্তনী ইতিহাসকে মূল্যায়িত করার প্রয়াস করেছেন।

কাব্যের মৌলিক ভিত্তি হচ্ছে শব্দ, সুতরাং ধ্বনির (sound) সঙ্গে তার সম্বন্ধ ওতপ্রোত; তাই তা মূলত শ্রবণ এবং ভাষণ অর্থাৎ কান এবং মুখের ওপর নির্ভরশীল। অষ্টার দিক থেকে এই বাহ্য ইন্দ্রিয়-শক্তিকে অস্বীকার করে কেউ কেউ বলেছেন কবিরা দিব্যভাষণ দিব্যকর্ণে শ্রবণ করে সেই অশরীরী বাণীকেই শিল্পরূপ দিয়ে থাকেন। এ প্রসঙ্গে স্মরণ করা যেতে পারে রবীন্দ্রনাথের উক্তি—

“যে গান কানে যায় না শোনা
সে গান যেথায় নিত্যবাজে
প্রাণের বীণা নিয়ে যাব
সেই অতলের সভা-মাঝে।”^৫

কিন্তু স্থূল ইন্দ্রিয়ের সূক্ষ্ম রূপই নয় Valery বলেছেন একটি বিপর্যয় বৈপরীত্যের কথা— যেখানে কান কথা বলে মুখ কথা শোনে। অবশ্য লক্ষ করলে দেখা যাবে, ইন্দ্রিয়ের এই বিপর্যয়বৃত্তির ইঙ্গিত ভারতের প্রাচীন ঋষিকবি সম্পর্কেও দেওয়া হয়েছিল—ঋষিদের মন্ত্রশ্রোতা না বলে বলা হয়েছিল মন্ত্রদ্রষ্টা। শ্রীঅরবিন্দ মন্ত্রদ্রষ্টা বৈদিক কবির সৃষ্টি সম্পর্কে মন্তব্য করতে গিয়ে বলেছেন, “It was a thinking that came on the wings of a great soul rhythm, *chandās*. For the seeing could not be separated from the hearing; It was one act.”^৬

বেদের কবিতা আলোচনা প্রসঙ্গে জনৈক আলোচক চেতনার এমন একটি স্তরের উল্লেখ করেছেন, “যেখানে আলো আর শব্দ একাকার, বাকু যেখানে পশ্যন্তী।”^৭ এই ‘পশ্যন্তী’ শব্দটির মধ্যেই একটি বিপর্যয়ের ইঙ্গিত বর্তমান। শ্রীঅরবিন্দও ‘পশ্যন্তী’ শব্দটিকে ‘the seeing ward’ অভিধায় ব্যবহার করেছেন।^৮ লক্ষণীয়, বৈদিক সৃষ্টিকর্মের এই গোড়াকার বিপর্যয় বোঝাতে তাঁরা ‘তন্ত্রশাস্ত্র’ থেকে এই বিশেষ পরিভাষাটি গ্রহণ করেছিলেন।

কিন্তু আধুনিক যুগের কবিরা যেখানে ব্রাহ্মীচেতনা থেকে সরে এসেছেন সেখানেও ইন্দ্রিয়ের এই বিপর্যয়-বৃত্তি কীভাবে কবি-সৃষ্টির গোড়ায় প্রাণ হিসেবে

বর্তমান তা আধুনিক কয়েকজন শিল্প-তাত্ত্বিকদের আলোচনায় লক্ষ করা যেতে পারে।

ফরাসি সাহিত্যের প্রখ্যাত কবি Arthur Rimbaud তাঁর “*The Poet as Revolutionary Seer*” প্রবন্ধে লিখেছেন, “I want to be a poet and I am working to make myself a seer : you won't understand this at all and I hardly know how to explain it to you. The point is, to arrive at the unknown by the disordering of all the senses”^৯ একই প্রবন্ধে তিনি আবার লিখেছেন, “The poet makes himself a seer by a long, prodigious and rational disordering of all the senses.”^{১০}

এদিকে শ্রীঅরবিন্দ ছাড়াও আমাদের দেশের সাহিত্যতাত্ত্বিকদের আলোচনায় এ-প্রসঙ্গ নানা ভাবে এসেছে। সাগরিক রবীন্দ্রনাথ ১৯১২ সালে আরব সমুদ্রের বুকে বসে পৃথিবীর অন্তরতর অপরাপতার স্রষ্টা শিল্পীদের সৃষ্টিক্রিয়া সম্পর্কে মন্তব্য করতে গিয়ে লিখেছেন—“তঁাহারা এক রূপকে আর-এক রূপের মধ্যে লইয়া গিয়া তাহারা চরমতার দাবিকে অগ্রাহ্য করিয়া দেন। চোখে দেখার সামগ্রীকে তঁাহারা কানে শোনার জায়গায় দাঁড় করান, কানে শোনার সামগ্রীকে তঁাহারা চোখে দেখার রেখার মধ্যে রূপান্তরিত করিয়া ধরেন।”^{১১} রবীন্দ্রনাথের লেখায় ইন্দ্রিয়-বিপর্যয়ের কেবলমাত্র ইঙ্গিতটুকুই বর্তমান—এ প্রসঙ্গে তিনি বিস্তারিত কোনো আলোচনা করেননি।

রবীন্দ্রনাথের সমসাময়িক শিল্পী অবনীন্দ্রনাথ ঠাকুরও প্রায় অনুরূপ একটি মন্তব্য করেছেন, “ভাবুক ও শিল্পী সেই সাধনার বলে শক্তিমান, যে সাধনা প্রাণের সঙ্গে বাক্যকে, চক্ষুর সঙ্গে মনকে, শ্রোত্রের সঙ্গে আত্মাকে যুক্ত করে।”^{১২}

তবে উল্লেখ্য যে অবনীন্দ্রনাথ ঠাকুর তাঁর ‘বাগেশ্বরী শিল্প প্রবন্ধাবলী’ গ্রন্থের ‘দৃষ্টি ও সৃষ্টি’ প্রবন্ধে শিল্প-সাহিত্যের উৎকর্ষে মূলে ইন্দ্রিয়ের এই বিপর্যয়বৃত্তির উপস্থিতি যে একান্তই প্রয়োজনীয় তা স্পষ্টভাবে স্বীকার করেছেন। এনিয়ে কোনো বিস্তারিত আলোচনা না করেও তিনি স্বীকার করেছেন, “শিল্পকার্য সঙ্গীত এবং কোন বিষয়ে পটুতা হয় না হতে পারেনা ততক্ষণ, যতক্ষণ নানা ইন্দ্রিয়ের নিত্য এবং স্বাভাবিক ক্রিয়ার কতকটা অদলবদল ঘটিয়ে না তোলা যায়।”^{১৩}

এ প্রসঙ্গে স্মরণ করা যেতে পারে শ্রীঅরবিন্দের আর একটি উক্তি; খাঁটি কবিতা, মহৎ কাব্যের সংজ্ঞা নির্ধারণে কবি-স্রষ্টার সিস্কু দৃষ্টির উল্লেখ করে

তিনি মন্তব্য করেছেন, “It is sufficient that it is the soul which sees and the eye, sense, heart and thought-mind become the passive instruments of the soul. Then we get the real, the high poetry.”^{১৪} এখানে চোখ ইন্দ্রিয়, হৃদয় ও চিন্তাশ্রয়ী মনের “passive instrument” হিসেবে অবস্থিতির মানেই হচ্ছে, যেখানে হৃদয় ও চিন্তাশ্রয়ী মনের সঙ্গে চোখ ইত্যাদি ইন্দ্রিয়সমূহ আপন আপন বৃত্তি থেকে বিরত থাকে অর্থাৎ সকলে মিলে একটি একাকার অবস্থাই এখানে নির্দেশিত হয়েছে।

তবে লক্ষণীয় পাশ্চাত্য চিন্তাবিদ থেকে গুরু করে রবীন্দ্রনাথ শ্রীঅরবিন্দ কেউই কবি-সৃষ্টির মধ্যে যে ইন্দ্রিয়-বিপর্যয়ের বীজ নিহিত তা অবলম্বনে সাহিত্য তত্ত্বের কোনো সূত্র রচনার প্রয়াস করেননি। জনৈক আলোচক রবীন্দ্রনাথের প্রাসঙ্গিক উক্তিটি উদ্ধৃত করে আধুনিক কবিতার চিত্রকল্পের সন্ধানে নিয়োজিত হয়েছেন।^{১৫} কোনো এক জাপানি কবির রচনা থেকে ইন্দ্রিয় বিপর্যয়ের চূড়ান্ত পরাকাষ্ঠা—

“আমি তো শ্রবণ মেলে চেয়ে দেখি পাহাড়পর্বত
দুই চোখে শুনি ঝর্ণাস্রোত”

—উদ্ধৃত করে কবিতার চিত্রকল্পের দৃষ্টান্ত দিয়েছেন।^{১৬} তাঁর প্রবন্ধ নিতান্তই কবিতার প্রকাশ-ভঙ্গিমাগত কৌশলের আলোচনায় পর্যবসিত হয়েছে।

তবে কবি অশোকবিজয় রাহা তাঁর “রবীন্দ্র কাব্যে ইন্দ্রিয় চেতনার মিশ্রণ ও রূপান্তর” শীর্ষক প্রবন্ধে রবীন্দ্র-বিসৃষ্টি থেকে উদ্ধৃতি দিয়ে মন্তব্য করেছেন, “এখানে আলোর গান শোনা যায়, সুরের ঘ্রাণ পাওয়া যায়, ঘ্রাণের স্পর্শ পাওয়া যায়, আবার স্পর্শের স্বাদ পাওয়া যায়।”^{১৭} তিনি দৃষ্টি-চেতনার সঙ্গে শ্রুতি-চেতনার মিশ্রণের দৃষ্টান্ত দিয়েছেন রবীন্দ্রনাথ থেকে—

“আমার উন্মনা আঁখি এ দেখার গূঢ় গান গাহে।”

অন্য একজন সমালোচক রবীন্দ্রনাথের বাক্‌প্রতিমা সংক্রান্ত দীর্ঘ আলোচনায় ইন্দ্রিয় চেতনায় ‘Synaesthesia’ বা গোত্রান্তরী দিকটি তুলে ধরেছেন।^{১৮}

উল্লেখ্য যে, উপর্যুক্ত তিনটি প্রবন্ধ রচনার অনেক আগেই^{১৯} নলিনীকান্ত Paul Valery-উক্ত কবিতা ইন্দ্রিয় বিপর্যয়ের এই সূত্রটুকু অবলম্বন করে কবিত্বের এমন একটি সূত্র প্রণয়ন করেছেন যা সাহিত্য বিশ্লেষণের ক্ষেত্রে একটি স্মরণযোগ্য অবদান।

প্রথমেই প্রাবন্ধিক সাহিত্য-শিল্পের দিক থেকে ইন্ড্রিয়ের এই বৃত্তি-বিপর্যয়ের একটি প্রসারিত ব্যাখ্যা করেছেন—“কথার ধ্বনির পিছনে সুক্ষ্ম অনুরণন প্রসারিত হয়ে গিয়েছে এমন একটা লোকে—মুখর মুখ যেখানে মুক স্তব্ধ হয়ে শুনছে শুধু, আর শ্রবণ বাহ্যস্পর্শের অবশ প্রতিলিপি-মাত্র শ্রোতা-মাত্র না হয়ে, হয়ে উঠেছে বক্তা, সেই ভিতরকে বাইরে ফুটিয়ে ধরেছে—কানের ও মুখের এই রকমের একটা ধর্মান্তর রূপান্তর হয়েছে।”^{২০} অতঃপর এই সূত্র অবলম্বনে গদ্য-পদ্যের পার্থক্য নির্দেশ করেছেন—

“পাখি সব করে রব রাতি পোহাইল”—এই অংশে সুললিত অনুপ্রাসাদি বর্তমান থাকা সত্ত্বেও তা গদ্যধর্মী, কেননা ইন্ড্রিয়ের স্বাভাবিক ধারা এখানে অক্ষুণ্ণ। তাঁর ভাষায়, “কাব্যের আবির্ভাব ঠিক তখনই যখন ইন্ড্রিয় বৃত্তির এই বৈপরীত্য ঘটে—কানে আর শোনে না, কানে কথা বলে, মুখে আর কথা বলে না, মুখে কথা শোনে।”^{২১} দৃষ্টান্ত হিসেবে বিদ্যাপতির বহুখ্যাত, “সখি হামারি দুখের নাহি ওর” পদটির কয়েক পংক্তি উদ্ধৃত করেছেন।

নলিনীকান্ত এই বিপর্যয়ের দ্বিতীয় ধাপ নির্দেশ করতে গিয়ে রবীন্দ্রনাথের ‘উবশী’ কবিতার একটি স্তবক উদ্ধৃত করে মন্তব্য করেছেন এখানে কবির কী এক যাদুর ফলে আমাদের মধ্যে একটা অখণ্ড ইন্ড্রিয় সমবায়ে ঘটেছে অপ্রত্যাশিত সংযোগ সমন্বয়।^{২২} অতঃপর এই ধর্মান্তর আধুনিকের হাতে বাহ্যিক বিপর্যয়ের পরাকাষ্ঠা হয়ে দেখা দিয়েছে; প্রাবন্ধিক উদ্ধৃতি দিয়েছেন আধুনিক কবিতা থেকে—

“সে এক স্বপন আঁখি
 নৈশক্যের দীপ্তরেণু মাখি
 প্রথম প্রভাতে
 আলোকের ধ্যানময় স্বর্গভঙ্গ সাথে
 কানে কানে
 ধরণীরে শুনাইল কি যে বাণী মধুমাখা গানে
 সেই হতে অজানা সঙ্গীত
 আঁধার সাগরে সৃজে কুসুম লোহিত।”

কাব্যে এই নিভৃত-চেতনার ক্রমবর্ধমান বিপর্যয়-বৃত্তি অবলম্বনে প্রাবন্ধিক কাব্যেতিহাসের যুগবিভাগেও এগিয়ে এসেছেন। তাঁর ভাষায়—“এই বিপর্যয় যত সুষ্ঠু, গভীরতর হয়েছে—নবসৃষ্টিও তত চমৎকার হয়েছে।”^{২৩} এমনি করে

ইউরোপের কাব্যেতিহাসে ঘটে গেছে যুগান্তর; ক্রমাগতই রেনেসেন্সের যুগ, রোমান্টিক যুগ, ইমপ্রেশনিজমের যুগ এবং শেষে আধুনিক যুগের প্রচেষ্টা। অনুরূপ বাংলা সাহিত্য থেকেও দেখিয়েছেন—মধুসূদন, রবীন্দ্রনাথ ও সমসাময়িক উদ্যোগ।

এছাড়া কাব্যের মধ্যে যে সঙ্গীত, চিত্র, স্থাপত্য ভাস্কর্যের প্রভাব লক্ষ করা যায়, তার পেছনেও প্রাবন্ধিক লক্ষ করেছেন শিল্পসৃষ্টির অন্তর্গত বিপর্যস্ত ইন্দ্রিয়েরই প্রাধান্য।□

-
- ১। দ্রষ্টব্য : ‘ধ্বনিরাশ্মি কাব্যস্য’ শীর্ষক প্রবন্ধ, প্রথম প্রকাশ, বিচিত্রা, ১৯৩৬
 - ২। দ্রষ্টব্য : ‘কবি ও যোগী’ শীর্ষক প্রবন্ধ, প্রথম প্রকাশ, পরিচয়, ১৯৩৮
 - ৩। দ্রষ্টব্য : ‘কবিত্বের একটি সূত্র’ শীর্ষক প্রবন্ধ, প্রথম প্রকাশ, প্রবাসী, ১৯৩৮
 - ৪। Paul Valery : *Selected Writing*. Page-125
 - ৫। রবীন্দ্রনাথ ঠাকুর : গীতাঞ্জলি, কবিতা সংখ্যা-৪৭
 - ৬। Sri Aurobindo : *The Future Poetry*. Page-199
শ্রীঅরবিন্দ বৈদিক কবি সম্পর্কে অন্যত্র মন্তব্য করেছেন, “He sees beyond the sight of the surface mind and finds the revealing word, not merely the adequate and effective, but the illumined and illuminating, the inspired and inevitable word, which compels us to see also. To arrive at that word is the whole endeavour of poetic style.” *The Future Poetry*, Page-24.
 - ৭। গৌরী ধর্মগাল : বেদের কবিতা, প্রথম প্রকাশ, ১৯৮৫, পৃষ্ঠা-২৮
 - ৮। Sri Aurobindo : *The Future Poetry*, Page-270
 - ৯। R. Ellmavn & Charles Feidelison, Jr. Ed: *The Modern Tradition*, Page-203
 - ১০। Ibid, Page-204
 - ১১। রবীন্দ্রনাথ ঠাকুর : ‘অস্তর বাহির’ (প্রবন্ধ), রবীন্দ্র রচনাবলী ২৬শ খণ্ড। পৃষ্ঠা-৫০৩
 - ১২। অবনীন্দ্রনাথ ঠাকুর : শিল্পায়ন, পৃষ্ঠা-২১
 - ১৩। অবনীন্দ্রনাথ ঠাকুর : ‘বাগেশ্বরী শিল্প প্রবন্ধাবলী, পৃষ্ঠা-২৭
 - ১৪। Sri Aurobindo : *The Future Poetry*, Page-270

- ১৫। আলোকরঞ্জন দাশগুপ্ত : 'চিত্রকল্পের সন্ধান', 'স্থির বিষয়ের দিকে', পৃষ্ঠা-৬৮
- ১৬। তদেব, পৃষ্ঠা-৬৮
- ১৭। আলোকরঞ্জন দাশগুপ্ত : 'চিত্রকল্পের সন্ধান', প্রবন্ধ "স্থির বিষয়ের দিকে", পৃষ্ঠা-৬৮
- ১৮। অশোকবিজয় রাহা : রবীন্দ্রকাব্যে ইন্দ্রিয় চেতনার মিশ্রণও রূপান্তর, বিশ্ব ভারতী পত্রিকা, কার্তিক পৌষ-১৩৬৮, পৃষ্ঠা-১৬৮
- ১৯। শ্রীঅমলেন্দু বসু : 'সৃষ্টির ধ্বনিরমন্ত্র : রবীন্দ্রনাথের বাক্‌প্রতিমা, রবীন্দ্রায়ণ ১ম খণ্ড, সম্পাঃ শ্রীপুলিন বিহারী সেন। পৃষ্ঠা-১৫৩
- ২০। নলিনী কান্তের 'কবিত্বের একটি সূত্র' প্রবন্ধটি প্রকাশিত হয় ১৯৩৮ ইং তে। অপরদিকে উক্ত প্রবন্ধ তিনটি ১৯৬০ এর পর লিখিত হয়।
- ১৯। নলিনীকান্ত গুপ্ত : কবিত্বের একটি সূত্র, রচনাবলী ২য় খণ্ড, পৃষ্ঠা-১০০
- ২১। তদেব, পৃষ্ঠা-৯৯
- ২২। রসভোক্তার দিক থেকে এই বিপর্যয়ের অনুরূপ ব্যাখ্যা শুনেছি নলিনীকান্তের এই প্রবন্ধ রচনার অনেক কাল পরে—“আমাদের পাঁচটি বহিরিন্দ্রিয় তাদের বিশিষ্ট চেতনাকে শেষ পর্যন্ত আমাদের অন্তরিন্দ্রিয় মনের দরবারে পৌঁছে দেয়, এবং সেখানে সেগুলি আমাদের চিত্তগত সংস্কারের সঙ্গে যুক্ত হয়ে মানস উপাদানে রূপান্তরিত হয়। তাই দৃষ্টি, শ্রুতি, স্পর্শ, ঘ্রাণ ও স্বাদ—এই পাঁচটি ইন্দ্রিয়চেতনা প্রাথমিক অবস্থায় তাদের নিজ ইন্দ্রিয়ের স্বতন্ত্র বিশিষ্টতা নিয়ে এলেও, এরা মানস উপাদানে রূপান্তরিত হওয়ার সঙ্গে সঙ্গেই এদের মধ্যে নানা রকম মেলা মেশা চলতে থাকে।”
- অশোকবিজয় রাহা : রবীন্দ্র কাব্যে ইন্দ্রিয় চেতনার মিশ্রণ ও রূপান্তর, বিশ্বভারতী পত্রিকা, কার্তিক-পৌষ, ১৯৬১। পৃষ্ঠা-১৫৬
- ২৩। নলিনীকান্ত গুপ্ত : 'কবিত্বের একটি সূত্র', রচনাবলী ২য় খণ্ড, পৃষ্ঠা-১০২।

রবীন্দ্রোপন্যাস—একটি পর্যালোচনা

শ্রী শ্রাবণী ভদ্র

বিভাগীয় প্রধান, বাংলা বিভাগ

কবিতা, নাটক, উপন্যাস, গল্প প্রভৃতি প্রত্যেক শিল্পসৃষ্টিরই এক-একটা বিশেষ form বা গঠন প্রকৃতি আছে। শিল্পীকে তা মেলে চলতে হয়। সাহিত্য সৃষ্টি সম্পর্কে যদি একথা সত্য হয় তবে একথা অধিকতর সত্য যে প্রত্যেক সৃষ্টিই স্রষ্টার নিজস্ব রূপকর্ম; এই অর্থে প্রত্যেক সৃষ্টিই অনন্য ও একক। এরূপ না হ'লে সকল শিল্প সৃষ্টিই এক হয়ে যেতো, বৈচিত্র্যের অবকাশ থাকতো না।

রবীন্দ্র-উপন্যাস আলোচনার সময়েও এ কথা আলোচনার প্রয়োজন আছে। রবীন্দ্রনাথ মুখ্যতঃ কবি। তাঁর সেই কবিমানস মানসসরোবরগামী উর্দ্ধাচারী মুক্তপক্ষ বলাকার মতো ভাবলোকবিহারী। তাঁর এই মনোধর্ম তাঁর সকল সৃষ্টিকে প্রভাবিত করেছে। উপন্যাসের ক্ষেত্রেও তার ব্যতিক্রম ঘটেনি।

উপন্যাস সাধারণত বস্তু প্রধান। উপন্যাসে কথা থাকে বেশী, আর থাকে ঘটনার ঘনঘটা। কিন্তু রবীন্দ্রনাথের নিকট তা “একটা সাহিত্যের বর্বরতা। সমস্ত রাত্রি ধরে যাত্রাগান করার মতো।” তিনি চাইতেন উপন্যাসে অশ্রুবিন্দুর মতো কোমল করুণ উজ্জ্বল কিছু থাকবে। তাই তিনি উপন্যাসে মনোলোকের গহনে রসের খনি কেটেছেন। Fact অপেক্ষা Abstraction, Real অপেক্ষা Ideal ই তাঁকে আকর্ষণ করতো বেশী।

রবীন্দ্রনাথের উপন্যাসের শ্রেণীবিভাগ করলে তিনটি স্তর পাওয়া যায়। প্রথম স্তরে হৃদয়ের আবেগ-প্রবলতা। হৃদয়সম্পর্ক প্রধানতঃ সৌভ্রাতৃত্বের ও বাৎসল্যের। ‘বৌ ঠাকুরাণীর হাট’ ও ‘রাজর্ষি’ এই স্তরের উপন্যাস। দ্বিতীয় স্তরে প্রেম সম্পর্কেরই প্রাধান্য বেশী। আর যা কিছু রস আনুষঙ্গিক বিশেষ অবস্থায় পতিত নর-নারীর স্বাভাবিক আকর্ষণ-বিকর্ষণ এবং সংসারে সেই আকর্ষণ-বিকর্ষণের জটিল প্রতিক্রিয়ার অনুসরণ মুখ্য উদ্দেশ্য। ‘চোখের বালি’ ও ‘নৌকাডুবি’ এই স্তরের রচনা। তৃতীয় স্তরে ব্যক্তির হৃদয়বৃত্তি ও মানসদ্বন্দ্ব জীবনের, সংসারের ও বাইরের বৃহত্তর ভূমিকায় উপস্থাপিত। প্রেম সম্পর্কের প্রাধান্য থাকলেও এখানে বুদ্ধিরস আছে সবার উপরে। ‘গোরা’, ‘ঘরে বাইরে’, ‘চতুরঙ্গ’ এবং পরবর্তী সব উপন্যাস এই পর্যায়ভুক্ত। অন্তর্দ্বন্দ্ব ও মনোবৃত্তি

অনুসারী বলে রবীন্দ্রনাথের উপন্যাসে তা অনেকসময় যেন অন্তর্বিষ্কোভেরই বহিঃপ্রকাশ।

রবীন্দ্রনাথের সব উপন্যাসেই একটা করে প্রশান্ত আত্মসমাহিত মধ্যস্থ ভূমিকা আছে। এই ভূমিকায় যেন উপন্যাসের আন্তর ও বাহ্য ঘটনা-দোলার ভারসাম্য রেখেছে। 'বৌঠাকুরানীর হাট'-এ বসন্ত রায়, 'রাজর্ষি'-তে 'বিশ্বন', 'নৌকাডুবি'-তে নলিনাক্ষ, 'গোরা'-য়, পরেশবাবু, 'চতুরঙ্গ'-এ জগমোহন, 'ঘরেবাইরে'-তে চন্দ্রনাথবাবু, 'যোগাযোগ'-এ বিপ্রদাস আর 'শেষের কবিতা'য় যোগমায়া'র মধ্যস্থ ভূমিকা। 'গোরা' অবধি এইরূপ মধ্যস্থ চরিত্রগুলি ধর্মনিষ্ঠ ব্যক্তি। তারপর 'চতুরঙ্গ', 'ঘরে-বাইরে' এবং 'যোগাযোগ'—এই তিনখানি উপন্যাসে এই ভূমিকাগুলি হয়তো শাস্ত্র মোতাবেক ধর্মপরায়ণ ব্যক্তি নয়, কিন্তু তাঁরা লোকহিতপরায়ণ এবং অধ্যাত্মবোধে আত্মসমাহিত। 'শেষের কবিতা'র যোগমায়া মাঝামাঝি ভাবের, তিনি শাস্ত্ররসাক্রান্ত অথচ ঠিক প্রচলিত আচারপরায়ণ নন। তবে সকলেই জীবনকে যথাসম্ভব পরিপূর্ণ দৃষ্টিতে দেখেছেন।

রবীন্দ্রনাথের প্রথম উপন্যাস 'বৌ ঠাকুরাণীর হাট', রচনা কাল ১৮৮৩ খ্রীষ্টাব্দ। বাংলা উপন্যাসে তখন বঙ্কিমের 'চন্দ্রশেখর', 'আনন্দমঠ'-এ যুগ চলছে। বাইশ বৎসরের যুবক রবীন্দ্রনাথে তাই স্বাভাবিকভাবে বঙ্কিমের প্রভাব পড়েছে। এই উপন্যাসে প্রচুর ঘটনা-আখ্যান-উপখ্যান ও চরিত্রের হাট রয়েছে। প্রধান চরিত্র প্রতাপাদিত্যকে মানুষ বলে মনে হয় না, তিনি যেন নির্মমতা নিষ্ঠুরতার প্রতিমূর্তি। বসন্তরায় উদয়াদিত্য বিভার সম্পর্কে রবীন্দ্রনাথের নিজের বাল্যকালের কথাই অধিক্ষিপ্ত। উদয়াদিত্যের স্বভাবে লেখকের নিজের ছায়া পড়েছে। তাঁর উপন্যাস গুলির মধ্যে একটিমাত্র পাষণ্ড চরিত্র পাই, সে এই উপন্যাসের মঙ্গলা। এই উপন্যাসটি "কেবল মাত্র পরিত্যক্ত নদীপথের নুড়িগুলির মতো পথের ইতিহাস নির্দেশ করিবে, কিন্তু রসধারাকে রক্ষা করিবে না।"

রবীন্দ্রনাথের পরবর্তী উপন্যাস 'রাজর্ষি' রচিত হয় ১৮৮৭ খ্রীষ্টাব্দে। 'রাজর্ষি' উপন্যাসের মুখ্যরস বাৎসল্য, গৌণরস সর্বজন প্রীতি। ইহার আখ্যান বস্তুর মূলে ত্রিপুরার রাজকাহিনী। কর্তব্যবোধের সঙ্গে হৃদয় বৃত্তির ও সাধারণবোধের দ্বন্দ্ব; এবং ক্ষমার ও প্রেমের আবির্ভাবে দ্বন্দ্বের মীমাংসা—'রাজর্ষি'র মূল কথা। পুরোহিত ও রাজা ততখনি বাস্তব নন যতখানি তাঁরা দুইটি ভাব— হিংসা ও প্রেমের, প্রতীক।

রাজর্ষি উপন্যাসের পনেরো-ষোলো বৎসর পরে লেখা 'চোখের বালি' (১৯০৩) উপন্যাস। সমাজের ও যুগযুগান্তরাগত সংস্কারের সঙ্গে ব্যক্তিজীবনের বিরোধ 'চোখের বালি'র বিষয়। এই উপন্যাস বাংলা উপন্যাসের শিল্প উৎকর্ষের একটি শ্রেষ্ঠ নিদর্শন। এখানে পাত্র পাত্রীর দ্বন্দ্ব অবলম্বনে ব্যক্তিত্বের বিকাশ স্বাভাবিক ও সুনিপুণভাবে চিত্রিত হয়েছে। তাই 'চোখের বালি' বাংলা সাহিত্যের প্রথম আধুনিক উপন্যাস। সমাজ-বিগর্হিত প্রেম এই উপন্যাসের বিষয়বস্তু হ'লেও তা লেখকের কোনরূপ নীতিবোধ দ্বারা মার্জিত নয়, লেখকের সে অভিপ্রায়ও নাই। তিনি কেবল মানব-মনো বিবর্তনের আশ্চর্য বিচিত্র জটিলতাকে অস্তুরলোক হতে বহির্লোকে টেনে এনেছেন। সাধারণ ভাবে দেখতে গেলে মহেন্দ্র চরিত্রেতো বৈশিষ্ট্য কিছুই নেই, সে মহান হৃদয়তো নয়ই, বরং নীচচেতা, অস্থিরমতি ও নারীলোলুপ। কিন্তু রবীন্দ্র উপন্যাসের মৌলিকতা এখানে যে তিনি মহেন্দ্রকে ঐতিহাসিক ব্যক্তি করে না তুলে মানুষ হিসাবে একটা বিশেষ মর্যাদা দিয়েছেন। এই উপন্যাসের প্রধান ভূমিকা বিনোদিনীর। "রবীন্দ্রনাথ শুধু মানব মনের তথ্য সংকলকই নহেন, তথ্যের ফাঁকে ফাঁকে তাঁহার কবিত্বশক্তি বিনোদিনীর স্বপ্নবিভোরতা প্রভৃতি উর্ধ্বলোকচারী বৃত্তির ক্রিয়াও দেখাইয়াছে, এবং শেষ পর্যন্ত বাস্তবতার সহিত দ্বন্দ্ব এই আদর্শবাদই জয়ী হইয়াছে।" 'চোখের বালি'তে প্রেমের রহস্য উদ্ঘাটন করার প্রয়াসই পরিলক্ষিত হয়। এখানে মনের সংগ্রাম আছে 'হীনপশুবৃন্তি গুলি উপলক্ষমাত্র।' তাই এই উপন্যাসের আসল স্বাতন্ত্র্য বিষয়বস্তুতে নয়, রীতিতে। রবীন্দ্রনাথের চম্পিত বৎসর বয়সের পূর্ণায়ত লেখনী, বর্ণনায়, বিশ্লেষণে ও বাক্-চাতুর্যে অসীম আত্মপ্রত্যয় অগ্রসর, এমনকি সংলাপের সাধুভাষা পর্যন্ত সেই শক্তির তরঙ্গে অতিশয় স্বাভাবিক হয়ে উঠেছে। সাহিত্যের নব পর্যায়ের পদ্ধতি হচ্ছে ঘটনা পরম্পরার বিবরণ দেওয়া নয়, বিশ্লেষণ করে তাদের আঁতের কথা বের করে দেখানো—'চোখের বালি'-তে এ পদ্ধতি অনেকাংশেই সফল।

'নৌকাডুবি' (১৯০৬) 'চোখের বালি'র ঠিক পরে লেখা। রবীন্দ্রনাথের আর কোনো বড় উপন্যাস এত অল্পকাল ব্যবধানে রচিত হয়নি। এই উপন্যাসে ব্যক্তিজীবনের সমস্যার সঙ্গে সমাজ জীবনের সমস্যা ঘনীভূত। 'নৌকাডুবি'তে রবীন্দ্রনাথ গার্হস্থ্য-পরিবেশে ও সামাজিক পরিমণ্ডলে দৈবাহত ব্যক্তির আত্মপ্রকাশের ব্যাঘাত কিভাবে ঘটে, তা-ই দেখিয়েছেন। ব্রাহ্ম সমাজের ক্রমবর্ধমান সংকীর্ণতার প্রতি তাঁর কটাক্ষপাত প্রথম প্রকটিত হয়েছে এই

উপন্যাসের মাধ্যমে। এই গ্রন্থের হেমণলিনী চরিত্রে একটি বৈশিষ্ট্য আছে। তার স্থির, নীরব, দৃঢ় আত্মস্থ প্রেম একটি অপরাধ মাধুর্য বিকীর্ণ করেছে। হেমণলিনী, পরবর্তী লাবণ্য সুচরিতার পূর্বাভাস।

‘গোরা’ (১৯১০) রচনার সালটি, বিশেষ ভাবে এর আগের পাঁচবছর, লক্ষণীয়। বাংলার রাজনৈতিক ইতিহাসে এইকাল অবিস্মরণীয় অধ্যায়। ‘গোরা’র বিশেষত্ব ভাবগভীর ব্যাপকতায় এবং বিশালতায়। রবীন্দ্রনাথের স্বাদেশিকতা স্বাজাত্যবোধ সাধারণ হতে একটু স্বতন্ত্র ছিল। তিনি স্বদেশকে সম্প্রদায়ের উর্দে দেখতে চেয়েছিলেন। “আপনি আমাকে আজ সেই দেবতার মন্ত্র দিন, যিনি হিন্দু, মুসলমান, খ্রীষ্টান, ব্রাহ্ম সকলেরই—যাঁর মন্দিরের দ্বার কোনো জাতির কাছে, ব্যক্তির কাছে কোনদিন অবরুদ্ধ হয় না—যিনি কেবল হিন্দুর দেবতা নন, যিনি ভারতবর্ষের দেবতা।”—পরেশবাবুর কাছে গোরা এই উক্তির মধ্যে রবীন্দ্রনাথের স্বাদেশিকতার মন্ত্র ধ্বনিত হয়েছে।

উপন্যাসের চরিত্রগুলির মুখ দিয়ে ধর্ম বিষয়ে সনাতন পন্থী ও নব্যপন্থী, রক্ষণশীল ও সংস্কারক—এই উভয় সম্প্রদায়ের যুক্তিতর্ক ও আধ্যাত্মিক অনুভূতির সমস্ত ক্ষেত্র নিঃশেষভাবে অধিকৃত হয়েছে। এই কারণে ‘গোরা’য় কাহিনী অপেক্ষা মতবাদের প্রাধান্য বেশী রয়েছে। ব্যক্তির সঙ্গে সমাজের, সমাজের সঙ্গে ধর্মের এবং ধর্মের সঙ্গে মানব সভ্যতার বিরোধ ও সমন্বয়ের নির্দেশ উদ্ঘাটিত হয়েছে। এই উপন্যাসে প্রেমরসের সঙ্গে সখ্য বাৎসল্য রসের সমান যোগান। বর্ষীয়ানের সখ্য-রস ভারতীয় সাহিত্যে এই প্রথম দেখা গেলো। গোরা সুচরিতার প্রেমের স্পর্শে সত্যকে উপলব্ধি করেছে। প্রেমের পথেই ঘটেছে তার সত্যোপলব্ধি। সুচরিতার দৃঢ়, সংযত, শালীণতাপূর্ণ সাহচর্যে এসেই সে বুঝেছে প্রেমই জীবনে আনে পরিপূর্ণতা, অনির্বচনীয় অসামান্যতা, রবীন্দ্র মানস সর্বাবস্থায় প্রেমকেই সংস্কারের উর্দে তুলে ধরেছে, তাই বিনয়-ললিতার প্রেম সম্পর্কে তিনি বলেছেন—“তাহারা হিন্দু কি ব্রাহ্মণ একথা তাহারা ভুলিল, তাহারা যে দুই মানবাশ্রয়, এই কথাই তাহাদের মনের মধ্যে নিষ্কম্প প্রদীপশিখার মতে জ্বলিতে লাগিল।”

এর পরবর্তী উপন্যাস ‘চতুরঙ্গ’ (১৯১৬) ‘চতুরঙ্গ’-এর মধ্যে বৈশিষ্ট্য তেমন কিছু নাই, কিন্তু চরিত্র সৃষ্টি হিসাবে সর্বসংস্কার মুক্ত জ্যেষ্ঠা মশায়ের যে চিত্র অঙ্কিত হয়েছে তা বাংলা সাহিত্যে দুর্লভ। বইটির চারটি ‘অঙ্ক’ বা ভাগ—জ্যেষ্ঠামশায়, শচীশ, দামিনী ও শ্রীবিলাস যেন চারটি গল্প। এই উপন্যাসের বৈশিষ্ট্য এই যে এই গ্রন্থ থেকেই রবীন্দ্রনাথের ভাষা ও বর্ণনাতঙ্গী প্রায় সর্বত্র

epigram এর লক্ষণাক্রান্ত হয়ে উঠেছে। জগমোহনের কাছে শচীশের যে দীক্ষা হয়েছিল তা নাস্তিকতার নেতি মস্ত্র নয়। তা স্নেহপ্রীতির সুদৃঢ় আস্তিক্যের উপর স্থিত প্রতিষ্ঠিত। এই উপন্যাসের ‘চতুরঙ্গ’ নামকরণের আর একটি অর্থ আছে দামিনী ও শচীশের দিক দিয়ে। তার স্বামী শিবতোষ, শিবতোষের গুরু লীলানন্দ, এবং লীলানন্দের শিষ্য শচীশ—এই তিনজনের কাছে দামিনী ‘চতুরঙ্গ’-এর (দশ-পাঁচিশের) ঘুঁটির মতো এধার-ওধার করে অবশেষে শ্রীবিলাসের ঘরে আশ্রয় পেয়েছিল। শচীশের চিত্ত রস ও রূপ, এবং রূপ ও অরূপের মধ্যের দোল খেয়ে খেয়ে অবশেষে মুক্তির নির্দেশ পেলো।

‘চতুরঙ্গ’-এর অব্যবহিত পরবর্তী উপন্যাস ‘ঘরে বাইরে’ (১৯১৬)। উপন্যাসটি রবীন্দ্রনাথের গদ্যরীতিতে নতুন ধারা এবং উপন্যাস শিল্পে নতুন টেকনিক প্রদর্শন করলো। বাংলাদেশে বিংশ শতাব্দীর প্রথম দশকে যে জাতীয় উন্মাদনার মত্ততা স্থির বিচারদৃষ্টিকে আবিলা এবং ধ্রুব কল্যাণ বুদ্ধিকে বিচলিত করেছিল, তারই শাস্তগন্তীর বিচার ‘ঘরে বাইরে’র অন্যতম উপপাদ্য। সন্দীপের বাণীসর্বস্বতাই প্রতীক। কথার তুবড়ি ছুটিয়ে সে এই উপন্যাসের কেন্দ্রীয় ভূমিকা বিমলার মন হরণ করতে চেয়েছে। কিন্তু নিখিলেশ সন্দীপের বিপরীত। সে বলে, “আমি কালকের দিনের ফলটা চাই— সে ফলটা সকলের”। এই আদর্শ হিন্দু গার্হস্থ্যধর্মের সঙ্গে প্রতীচ্যের উদার সংস্কৃতির সমন্বয়ে উজ্জ্বল। নিখিলেশের আদর্শকে জয়ী করিয়ে রবীন্দ্রনাথ নিজস্ব বৃহত্তর কল্যাণধর্ম ও মানবধর্মকেই জয়যুক্ত করেছেন। নিখিলেশের চরিত্রের প্রধান বৈশিষ্ট্য তার উদার সহানুভূতি, অসীম ধৈর্য্য, অটুট সত্যনিষ্ঠা। উপন্যাসটি হয়ে উঠেছে একটি তত্ত্বের পটভূমি।

এই উপন্যাসের পরে রবীন্দ্র উপন্যাসে দীর্ঘ তের বছরের বিরতি। তারপর ছয়বছরের মধ্যে পাঁচটি উপন্যাস রচিত হ’লো। সবকয়টিই তত্ত্বমূলক, মননশীল ও বুদ্ধিপ্রধান। ‘যোগাযোগ’ (১৯২৯) উপন্যাসে কবি দেখাতে চেয়েছেন ‘সন্তানের শুভ অভ্যাগমে নর ও নারীর বিরুদ্ধতা কিরূপে পরাহত হয়।’ কুমুদিনী ছাড়া রবীন্দ্রনাথের কোন উপন্যাসের কোন নায়িকাই ‘পটের সুন্দরী’ নয়। কুমুর চরিত্রে তেজস্বীতা আছে, আছে ক্ষুদ্রতার প্রতি ঘৃণা। তথাপি স্বামীর যে আদর্শকে সে ধ্যান করে তা-ও সংসারে সুদুর্লভ। সন্তানসন্তাবনাই যদি বিরোধ মিটানোর একমাত্র উপায় হয় তবে কুমুর আদর্শের কী মূল্য থাকতে পারে। ‘যোগাযোগ’এ এইভাবে বৈধের আবির্ভাব ঘটানো হয়েছে। ফলে না তত্ত্ব, না আদর্শ, কোনটাই কাহিনীর ভিতর দিয়ে সুপ্রতিষ্ঠিত হয়নি।

‘শেষের কবিতা’ (১৯২৯) যেন উপন্যাস ও কবিতার জড়োয়া শিল্প। বৈষ্ণব সাধনার ‘পরকীয়া’ তত্ত্ব রবীন্দ্রনাথের ভাবনায় উপন্যাস শিল্পে যেভাবে রূপপ্রাপ্ত ‘শেষের কবিতা’য় তারই ব্যক্ত পরিচয়। রোম্যান্স আর বাস্তব দুই কোটির বস্তু, বিবাহিত জীবনের নিকটস্পর্শে রোমান্সের মাধুর্য নষ্ট হয়। ‘গৃহেরবণিতা’ ও বিশ্বের কবিতা’ একই সঙ্গে সংসারের মধ্যে রূপ পরিগ্রহ করতে পারেনা। কতদূর পর্যন্ত একই নারীর দ্বারা এই দুই তৃষ্ণার পরিতৃপ্তি হতে পারে। সংক্ষেপে ‘শেষের কবিতা’র প্রতিপাদ্য বিষয় এইটিই। সেইজন্যেই বাস্তবপন্থী বিদুষী লাভণ্য ‘রোমান্সের পরম হংস’ অমিতকে বিবাহ করতে পারলোনা। অমিত কেটিকে বিবাহ করে নিজেই বলেছে—“কেতকীর সঙ্গে আমার সম্বন্ধ ভালোবাসারই, কিন্তু সে যেন ঘড়ায় তোলা জল, প্রতিদিন তুলবো, প্রতিদিন ব্যবহার করবো। আর লাভণ্যের সঙ্গে আমার যে ভালোবাসা, সে হইল দীঘি, সে ঘরে আনবার নয়, আমার মন তাতে সাঁতরে বেড়াবে”। মানসী ও গৃহিণীকে একজনের মধ্যে পাওয়া যায়না—প্রেমের এই স্বরূপই অমিত ও লাভণ্য কাহিনীর উপজীব্য। ‘শেষের কবিতা’র নিবারণ চক্রবর্তীকে খাড়া করে কবি আত্মসমালোচনা করেছেন। অমিতের আত্মচিন্তায় যেন রবীন্দ্রনাথ নিজের মনের কথাই ব্যক্ত করেছেন—“আমি কি কেবলই রচনার স্রোত নিয়েই জীবন থেকে সরে সরে যাব?” ‘শেষের কবিতা’য় অতিমর্ত্য প্রেমের মহিমাস্তোত্র লক্ষ্য করা যায়।

‘দুইবোন’ (১৯৩৩) উপন্যাসটির প্রারম্ভেই কবি বলেছেন—“মেয়েরা দুই জাতের, কোন কোন পণ্ডিতের কাছে এমন কথা শুনেছি। এক জাত প্রধানত মা, আর এক জাত প্রিয়া।” মা হলেন বর্ষাঋতুর মতো আর প্রিয়া বসন্ত ঋতু। এই গ্রন্থে শর্মিলা মা-জাতের মেয়ে আর তার বোন উর্মিমালা প্রিয়া জাতের মেয়ে। এই উভয় জাতের মেয়ের প্রভাবের দ্বন্দ্ব দেখানো হয়েছে নায়ক শশাঙ্কের চিন্তে। শিল্প সৃষ্টি হিসাবে এই উপন্যাস ততটা সার্থক হয়নি, কারণ সমস্যা উপস্থিত করবার জন্য লেখক যেসকল ঘটনাবলী উপস্থিত করেছেন সেগুলি ‘কৃত্রিম উপায়ে সংগৃহীত’ বলে মলে হয়।

‘মালঞ্চ’ (১৯৩৪) এর সঙ্গে ‘দুইবোন’-এর যথেষ্ট সাদৃশ্য রয়েছে। শর্মিলার মতো নীরজা মা-জাতের মেয়ে আর সরলা প্রিয়া-জাতের মেয়ে। আদিত্যনাথের চিন্তে যে সংঘাত সৃষ্টি করেছে, তা-ই কাহিনীর উপজীব্য। ‘মালঞ্চ’ যে ভাবে ট্রেজেডি পরিকল্পিত হয়েছে তা ‘দুইবোন’-এর শিল্পকলা অপেক্ষা নিঃসন্দেহে শ্রেষ্ঠতর। রবীন্দ্রনাথ এই দুইটি উপন্যাসের মাধ্যমে বলতে

চেয়েছেন যে—‘প্রণয়িনী ও গৃহিণী এক রমণীতে পাওয়া সম্ভব নয়, কেননা বিধাতা দুটিকে স্বতন্ত্রভাবে গড়িয়াছেন, দুইয়ের স্বাদ ও সত্তা ভিন্ন।’

‘চার অধ্যায় (১৯৩৪) রচনার পিছনে একটি ঐতিহাসিক পটভূমি আছে। বাংলাদেশে একদা যে সন্ত্রাসবাদী আন্দোলন জেগে উঠেছিল তার প্রতি রবীন্দ্রনাথের শ্রদ্ধা ছিল না। সেই বীতরাগই ‘চারঅধ্যায়’এ আত্মপ্রকাশ করেছে। সন্ত্রাসবাদীরা যে আত্মঘাতী, এবং তাদের নিজেদেরও যে পতন ঘটে, একথা লেখক, উপন্যাসটির নায়ক অতীন্দ্র ও নায়িকা এলার পতনের মাধ্যমে বুঝিয়ে দিয়েছেন। ডঃ শ্রীকুমার বন্দোপাধ্যায়ের মতে এই উপন্যাসেঃ “বিপ্লববাদকে প্রেমের যোগ্য প্রতিদ্বন্দ্বীরূপে চিত্রিত করা হয় নাই। অতীনের অভিমানক্ষুর আবগময় প্রেমে এলার যে তীব্র, বিপরীতমুখী আকর্ষণ দেখানো প্রয়োজন, উপন্যাসে তাহার কোন উদ্যোগ নাই।”

পরিশেষে উপন্যাসিক রবীন্দ্রনাথ সম্পর্কে এই কথা বলা চলে যে তিনি বাংলা উপন্যাসের ক্ষেত্রে এক নতুন ধারার প্রবর্তন করেছিলেন এবং তাঁর প্রতিভার ছাপ বাংলা উপন্যাসে অবিস্মরণীয়। তাঁর সৃষ্ট চরিত্রগুলি বাঙালী সমাজের মানুষ হয়েও সমাজ নিরপেক্ষ। মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণ ও সূক্ষ্ম সেন্টিমেন্টের কাব্য সৌন্দর্য্যই রবীন্দ্র-উপন্যাসের ভাবের লীলা সংগীত তথা মৌলিক উপাদান।□

সহায়ক গ্রন্থপঞ্জী :

- ১। বঙ্গসাহিত্যে উপন্যাসের ধারা— শ্রী শ্রীকুমার বন্দোপাধ্যায়
- ২। রবীন্দ্র সৃষ্টি সমীক্ষা— শ্রীকুমার বন্দোপাধ্যায়
- ৩। রবীন্দ্র সাহিত্যের ভূমিকা—নীহাররঞ্জন রায়
- ৪। রবীন্দ্র-অধ্যয়ন— অরুণকুমার মুখোপাধ্যায়
- ৫। বাংলা উপন্যাসের কালাস্তর— সরোজ বন্দোপাধ্যায়।

বঙ্কিম চন্দ্রের প্রবন্ধ বৈচিত্র্য

শ্রী কল্পনা দত্ত ধর

প্রবন্ধা, বাংলা বিভাগ

বাংলা সাহিত্যের ইতিহাসে বঙ্কিমচন্দ্র চট্টোপাধ্যায় 'অনাগত যুগের পাথের' দিয়ে অমর হয়ে আছেন। বাংলা সাহিত্যের শৈশবস্থা থেকে তাকে উন্নীত করেছেন শক্তিময় নব যৌবনে। উপন্যাসে যেমন তাঁর অসামান্য দান তেমনি বাংলা প্রবন্ধ সাহিত্যের আদি কারুকৃৎ তিনি। তাঁর প্রবন্ধে হৃদয়ের সঙ্গে মননের, রসচেতনার সঙ্গে শিল্পের অপূর্ব সমন্বয় ঘটেছে। বঙ্কিমচন্দ্রের উপন্যাসের তুলনায় প্রবন্ধে তাঁর সামগ্রিক সত্তা বেশী পরিমাণে প্রকাশিত হয়েছে। পরবর্তী কালে রবীন্দ্রনাথ ব্যতিত কেউই যেন তাঁর সমকক্ষ হতে পারেন নি।

প্রাক্ বঙ্কিমপূর্বে বাংলা সাহিত্যে ঈশ্বরচন্দ্র বিদ্যাসাগর, অক্ষয় কুমার দত্ত, দেবেন্দ্রনাথ ঠাকুর ইত্যাদি অসামান্য লেখকদের আবির্ভাব হয়েছিল ঠিকই; কিন্তু তাঁদের প্রবন্ধে তৎসমশব্দ সমন্বিত বস্তু কাঠিন্য, বিষয়সর্বস্বতা যত পরিমানে শিল্পী হৃদয়ের রসস্নাত দিকটি বেশী লক্ষ্য করা যায় না। বঙ্কিমচন্দ্রের মধ্যেই প্রথম শিল্পীর ব্যক্তিত্বের আবেগের সঙ্গে বিষয়ের যোগ সাযুজ্য লক্ষ্য করা যায়। প্রবন্ধ যে কেবল সংবাদ ও তথ্য বহন করে না, তা যে বিচিত্র রস সংযোগে পাঠকের হৃদয়কে বিচিত্র রসে স্নাত করে তার প্রমাণ বঙ্কিমচন্দ্রের প্রবন্ধে।

তিনি বিপুল সংখ্যক প্রবন্ধ রচনা করেছেন। তবে সংখ্যাটাই বড় কথা নয়। তিনি তাঁর প্রবন্ধে যে বৈচিত্র্য অর্থাৎ মননশীলতাও জীবন বোধের সঞ্চারণ করেছেন তা বিস্ময় কর। সাহিত্যতত্ত্ব, ইতিহাস চিন্তা, বিজ্ঞান, দর্শন পুরাণ, রাজনৈতিক চিন্তা সবই তাঁর প্রবন্ধের পরতে পরতে বিধৃত হয়ে রয়েছে।

বাংলা সাহিত্যে তাঁর প্রথম আগমন কবি রূপে তারপর তাঁর কথা সাহিত্যিক রূপের প্রকাশ। প্রাবন্ধিক হিসেবে তাঁর আবির্ভাবের বাহ্য কারণ সম্ভবত ১৮৭২ সালে বঙ্গদর্শন পত্রিকার সম্পাদনা। তার প্রমাণ হিসেবে বঙ্গদর্শনের পৃষ্ঠা পূরণের জন্য একাই চারটে রচনা লিখেছেন—১। বঙ্গদর্শনের পত্রসূচনা ২। বিষবৃক্ষ (ধারাবাহিক) ৩। সঙ্গীত ৪। ব্যাঘ্রাচার্য বৃহন্নাঙ্গুল।

এর পরের সংখ্যাও লিখেছেন—১। বিজ্ঞানরহস্য ২। আকাঙ্ক্ষা (কবিতা) ৩। বিষবৃক্ষ (ধারাবাহিক) ৪। উত্তর চরিত (ধারাবাহিক)

তবে, মোহিত লাল মজুমদারের মতে, বাহ্য প্রেরণা নয়, একান্ত আন্ত প্রেরণায় তিনি প্রবন্ধ লিখেছিলেন।

মোহিত লালের প্রতি শ্রদ্ধা জানিয়েও আমরা বলতে পারি, তাঁর সাহিত্যিক রচনাগুলোর অন্তত কিছু পরিমাণে বাহ্যিক প্রেরণা 'বঙ্গদর্শন পত্রিকা'য় বিভিন্ন গ্রন্থের সমালোচনা। তার প্রমাণ তাঁর প্রথম সমালোচনা প্রবন্ধ 'বিবিধ প্রবন্ধে'র অন্তর্গত 'উত্তর চরিত' নুসিংহ নামে এক ব্যক্তির ভবভূতির 'উত্তর রাম চরিতে'র আলোচনার সমালোচনা এই প্রবন্ধটি।

কালানুক্রমিকভাবে বঙ্কিমচন্দ্রের প্রথম প্রবন্ধ ঈশ্বরচন্দ্র গুপ্তের 'সংবাদ প্রভাকরে' প্রকাশিত হয়েছিল তবে তার রচনাভঙ্গী কৃত্রিম ও লঘু পর্যায়ের ছিল। The calcutta Review প্রবন্ধ Bengali Literature প্রবন্ধটি কিছুটা উন্নতমানের। বঙ্গদর্শনেই তাঁর প্রবন্ধ সত্তার সার্থক প্রকাশ এর পরে নানাসময় 'প্রচার', 'সাধারণী', 'নবজীবন' এ তিনি বিভিন্ন প্রবন্ধ লিখেছেন। তার সার্থক প্রবন্ধ গ্রন্থাবলী 'লোক রহস্য', 'বিজ্ঞান রহস্য', 'কমলাকান্তের দপ্তর', 'বিবিধ প্রবন্ধ', 'সাম্য', 'ধর্মতত্ত্ব'।

এইসকল প্রবন্ধাবলীতে বঙ্কিম চন্দ্রের গভীর অধ্যয়ন অসামান্য মেধা, বিচিত্র রসজ্ঞান প্রকাশিত। লোক রহস্যে সমাজ, শিক্ষা ও সংস্কৃতি বিষয়ে অনেক গুরুতর তত্ত্ব আলোচিত হয়েছে। কিন্তু হালকা মজলিসী পরিহাসের সরসতায় গুরুতর তত্ত্ব কথাও রমনীয় হয়ে উঠেছে। 'বিজ্ঞান রহস্যে' দেখব বিজ্ঞানের আলোচনাও যে কত পরিচ্ছন্ন এবং কথা সাহিত্যের মত সাহিত্য গুণান্বিত হয়ে উঠতে পারে। 'কমলাকান্তের দপ্তর' বঙ্কিমচন্দ্রের মননশীল প্রতিভার এক বিচিত্র সৃষ্টি।

বঙ্কিম চন্দ্রের কমলাকান্ত চরিত্রটি সম্পূর্ণ কাল্পনিক। অবশ্য কমলাকান্তের ছদ্মবেশে তিনি বাঙালীকে নিজের কথাই শুনিয়েছেন। বৃদ্ধ নিরাসক্ত কমলাকান্ত আফিং এর প্রসাদে দিব্যকর্ণ ও দিব্যদৃষ্টি লাভ করেন। তিনি বিড়ালের ডকের মধ্যে কার্লমার্কস প্রতিষ্ঠিত সাম্যবাদ শুনতে পান। মানুষকে বৃহৎ পতঙ্গ বলে মনে করেন। সাহিত্যের বড়বাজারে বিকি কিনি দেখে তিনি হাস্য করেন। পরিশেষে দেখা যায় জগৎ জনতার মধ্যেও কমলাকান্ত নিসঙ্গ নির্জন; তাঁর শেষ কথা— "কেহ একা থাকিও না।" 'কমলাকান্তের দপ্তরে' যে সরস পরিহাস গীতিরসের মুর্ছনা ও সঙ্গীতের শ্রুতিমাধুর্য রয়েছে একমাত্র রবীন্দ্রনাথের

‘বিচিত্র প্রবন্ধ’ ও ‘পঞ্চভূত’ ছাড়া বাংলা সাহিত্যে আর কোন গ্রন্থ লক্ষ্য করা যায় না।

‘বিবিধ প্রবন্ধ’ বঙ্কিম মনীষার আর একটি উজ্জ্বল স্তম্ভ। ‘বিবিধ প্রবন্ধে’ই বঙ্কিমচন্দ্র প্রথম পাশ্চাত্য রীতির সমালোচনার শ্রেষ্ঠত্ব স্বীকার করেন। ‘সাম্য’ প্রবন্ধটি তাঁর প্রতিভার এক বিশ্বয়কর ব্যতিক্রম। এতে তিনি সমাজের অর্থনৈতিক সাম্যের প্রতি অধিকতর গুরুত্ব দিয়েছিলেন। তাঁর প্রবন্ধ সাহিত্যের আর একটা বড়ো উপাদান আমাদের পৌরাণিক ঐতিহ্যকে যুক্তি ও বৈজ্ঞানিক বোধের দ্বারা নিয়ন্ত্রিত করে দেখা। এ বিষয়ে ‘কৃষ্ণ চরিত্র’ একটি স্মরণীয় গ্রন্থ।

উনবিংশ শতাব্দীর দ্বিতীয়ার্ধে বঙ্কিম চন্দ্র বাংলা প্রবন্ধ সাহিত্যে প্রথম শ্রেণীর প্রতিভা ও অসামান্য দূরদর্শিতা নিয়ে অবতীর্ণ হয়েছিলে। বলেই বাংলা গদ্য সাহিত্য এত দ্রুত উন্নতি লাভ করতে পেরেছে। রাজশেখর তাঁর কাব্য মীমাংসায় বলেছেন যে মানুষ দুটি প্রতিভা নিয়ে জন্ম গ্রহণ করে—কারয়িত্রী ও ভাবয়িত্রী। বঙ্কিমচন্দ্রের মধ্যে এই দুই প্রতিভার সমন্বিত রূপ লক্ষ্য করা যায়। □

অহিংসা হিংসার অস্ত্রপাত থেকে শক্তিশালী

শ্রী দেবাশিস দেব

উচ্চতর মাধ্যমিক প্রথম বর্ষ

হিংসোন্মত্ত পৃথিবীর দিকে তাকিয়ে কবিগুরু রবীন্দ্রনাথ ঠাকুর লিখেছেন— “হিংসায় উন্মত্ত পৃথ্বী নিত্য নিষ্ঠুর দ্বন্দ্ব, ঘোর কুটিল পথ তাহার লোভ জটিল বন্ধ।”

বিংশ শতাব্দীর পূর্বাহেই পৃথিবী দুবার হিংসায় উন্মত্ত হয়ে উঠেছে। দুটো বিশ্বযুদ্ধ তাঁদের সর্বগ্রাসী ক্ষুধার লেলিহান শিখায় ভষ্মীভূত করেছে, পৃথিবীর ক'ত শান্তির নীড়—কত সমৃদ্ধ জনপদ ও কত শস্য প্রান্তর। এ দুটি নরমেধ যজ্ঞের ভয়াবহ হত্যালীলায় পৃথিবী শিহরিত হয়ে উঠেছে। জননী বসুমতী এ রক্তমানে পীড়িতা, তিনি মুক্তিমান করতে চায় শান্তির পবিত্র জলধারায়। যুদ্ধ মিটেছে, কিন্তু তাঁর প্রতিক্রিয়াতে এখনও মেটেনি। কবে মিটেবে কে জানে? তাই পৃথিবী আবার নতুন কোন সংঘাত, নতুন কোন সংগ্রাম চায় না। পৃথিবী চায় শান্তি, পৃথিবীর মানুষ চায় শান্তি।

কিন্তু কেন এই সংগ্রাম? যে সংগ্রাম পৃথিবীকে ধ্বংসস্থূপে পরিণত করে, নরহত্যা বিভীষিকা সৃষ্টি করে মানব সমাজকেও আতঙ্কিত করে, মানুষের ক্ষুধার অন্নবিনষ্ট করে, মানুষের সাজানো সংসার, গ্রাম-শহর ধ্বংস করে, তাকে মানুষ কেন স্বেচ্ছায় ডেকে আনে? মানুষ হিংসায় ও লোভে উন্মত্ত হয়ে তাঁর নিজের কবরভূমি রচনা করে। সংগ্রামের জন্য মানুষই দায়ী। মানুষের অস্তরের লোভও হিংসায় একদল মানুষ বীভৎস জিঘাংসায় মেতে ওঠে। শক্তির প্রতিযোগিতায় সে জয়ী হয়। তখন তাঁর অস্তরের সুপ্ত লোভ ও হিংসা ফুলে ফেঁপে কুটিল হয়ে উঠে। তাঁর যা আছে তাতে সে খুশি নয়। সে আরো চায় আরো এ লোলুপতা তাকে তার অধিকার সম্প্রসারিত করতে প্রলুব্ধ করে। যে হিতাহিত জ্ঞানশূন্য হয়ে আত্মসম্প্রসারনের নেশায় মেতে ওঠে। মাফিয়া মহলের সকল সদস্য রক্তক্ষয়ী সংগ্রামের জন্য প্রস্তুত। দেশজয়, রাজ্যজয় বা দিগ্বিজয়সকল সংগ্রামের জন্য মানুষের সাম্প্রদায়িকতা ও ক্ষমতা দখলের অন্যান্য আকাঙ্ক্ষা দায়ী, অতি প্রাচীনকালে থেকে এ পর্যন্ত যত যুদ্ধে সংঘটিত হয়েছে তার মূল কারণ প্রধানত এটাই। কিন্তু যুদ্ধের এটা একমাত্র কারণ নয়। বৈষম্য যুদ্ধের অন্যতম কারণ। বিংশ শতাব্দীতে যে দুটি বিশ্বযুদ্ধ সংঘটিত হয়েছে তার মূল কারণ বিশ্ব নেতৃত্বের আকঙ্ক্ষা।

সংগ্রামের আকাঙ্ক্ষা ধ্বংসের আশুণ জ্বালে। পৃথিবীকে, পৃথিবীর মানুষকে ধ্বংসাত্মিমুখে পরিচালিত করে। কত গ্রাম শহর সমৃদ্ধ জনপদ ও উর্বর শস্যপ্রান্তর ভস্মীভূত হয়। যারা যুদ্ধক্ষেত্রে সংগ্রাম করতে যায় তাঁদের সবাই তো আর ফিরে আসে না, যারা আসে, তাঁদের মধ্যে অনেকেই পঙ্গু, রুগ্ন ও অকর্মণ্য হয়ে ফিরে। যারা সুস্থ দেহে ফিরে আসে তারা শান্তি কালীন মানবসমাজের বাসের অনুপযুক্ত হয়ে আসে। কারণ দীর্ঘকাল যুদ্ধ শিবিরে বাস করে যুদ্ধ কৌশল অনুশীলন করে তাঁরা শান্তিপ্রিয় সমাজের বহু লালিত নৈতিক শক্তি হারিয়ে ফেলে। অন্যদিকে যুদ্ধকালে বহু নিরীহ বেসামরিক জনসাধারণ যুদ্ধান্নিতে প্রাণ আর্হতি দেয়। তাঁরা জানতে পারে না কার পাপে কিংবা কোন অপরাধে তাঁদেরকে অকাল মৃত্যুবরণ করতে হলো। তাছাড়া যুদ্ধের সময় খাদ্যবস্তুর অভাব দেখা দেয়, দ্রব্যমূল্য বৃদ্ধি পায় এবং সমাজের সর্বব্যাপী নৈতিক অধঃপতনের ফলে কালো বাজারী, মুনাফা শিকার, মজুতদারি ইত্যাদি বহু সমাজ বিরোধী কার্যকলাপ প্রাধান্য লাভ করে জীবন দুর্বিসহ করে তোলে। দ্বিতীয় মহাযুদ্ধ মিটেছে! কিন্তু আমরা এখনও সেই ঘৃণিত পাপের প্রায়শ্চিত্ত করে চলে ছি। জানিনা, এর শেষ কোথায়!

তাহলে আসবে কোন পথে? পৃথিবীর সকল জাতিসকল মানবের স্বাধীনতা স্বীকার করে নিয়ে যদি বিশ্ব-রাষ্ট্র গঠিত হয় এবং সেই রাষ্ট্রে যদি সকল মানুষের সমান মর্যাদা ও অধিকার স্বীকৃতি হয়, ধনতন্ত্রর ধ্বংসসত্ত্বপের উপর যদি সমাজতন্ত্র প্রতিষ্ঠিত হয়, তবে হয়তো পৃথিবীতে স্থায়ী শান্তি ফিরে আসবে। ধনতন্ত্রের মধ্যেই সংঘাত ও সংগ্রামের বীজ নিহিত রয়েছে। তা উপনিবেশবাদ ও সম্প্রসারণশীলতার দিকে ধাবিত হয় এবং শোষণ ও মানব নির্যাতনের যন্ত্ররূপে ত্রিংশীল থাকে। কিন্তু বিশ্বরাষ্ট্রে সেই ধনতন্ত্রের পতি কোন পক্ষপাতিত্ব থাকবে না, থাকবে সাম্য ও সমানাধিকারের নিশ্চিত আশ্বাস। এর প্রতিষ্ঠা হিংসার দ্বারা সম্ভব নয়, অহিংসার দ্বারা হবে।

শান্তিই সমৃদ্ধির চাবিকাটি, শান্তির সময়ে কলকারখানা চালু থাকে। শিল্পী কারিগরেরা শান্তিতে উৎপাদনে মন দেয়। ফলে সকল দেশের সম্পদ বৃদ্ধি পায় তাতে মানুষের জীবনযাত্রার মান উন্নত হয় ও মানুষ সুখী হয়। শিল্প-সংস্কৃতির উন্নতি হয়। মানুষ দীর্ঘজীবী হয় ও সুস্থ শরীর ও মন নিয়ে দেশের উন্নতিরে মনোনিবেশ করতে পারে। শিল্প-সাহিত্য-সঙ্গীত, ভাস্কর্য-স্থাপনের শ্রেষ্ঠ নিদর্শন সৃষ্টি সম্ভব হয়। সমাজের মানুষ সুস্থ নৈতিক চরিত্রের অধিকারী হয়। এ সমস্ত সুলক্ষণের জন্য চাই শান্তি।

পৃথিবী থেকে রক্তের চিহ্ন মুছে ফেলার জন্য যুগ যুগ দরে যে সব অবতার, মহাপুরুষ আবির্ভূত হয়েছেন—ভগবান বুদ্ধদেব, প্রেমাবতার চৈতন্যদেব, হজরত মহম্মদ, মহাত্মা যীশুখৃষ্ট, তাঁদের অন্যতম। তাঁদের সাধনা, তাঁদের অমৃতময় বাণী আজও পৃথিবী থেকে রক্তের শেষ চিহ্নটিও মুছে ফেলাতে পারলো না। কবিগুরু রবীন্দ্রনাথ ঠাকুর তাই জীবন সায়গাহে উচ্চারণ করলেন—

“নাগিনীরা দিকে দিকে ফেলিতেদে বিষাক্ত নিশ্বাস,
 শান্তির ললিতবাণী শুনাইবে ব্যর্থ পরিহাস
 বিদায় নিবার আগে তাই
 ডাক দিকে যাই
 দানবের সাথে যারা সংগ্রামের তরে
 প্রস্তুত হয়েছে যারা সংগ্রামের তরে
 প্রস্তুত হয়েছে ঘরে ঘরে।”

পৃথিবী পৃষ্ঠথেকে সংগ্রাম কি লুপ্ত হবে না? আসবেনা চিরশান্তি? পৃথিবীতে স্বর্গ নেমে না-ই আসুক দুঃখ নেই। কিন্তু পৃথিবী মানুষের বাসযোগ্য হয়ে উঠুক। শান্তিতে মানুষ বেঁচে থাকুক এটাই আমাদের সন্মিলিত প্রার্থনা। □

[গত ১৫ ইং আগস্ট, স্বাধীনতা দিবস উদ্‌যাপন অনুষ্ঠানে অসমের ধেমাজীতে বর্বরোচিত বোমা বিস্ফোরণে নিহত শিশু ও ছাত্র-ছাত্রীদের প্রতি গভীর শোক সমবেদনা সহ ইহা উৎসর্গিত।]

টিয়া পাখীর বুদ্ধি

শ্রী রিংকী শর্মা

উচ্চতর মাধ্যমিক প্রথম বর্ষ

এক সময় এক শহরে এক ব্যবসায়ী ছিল। তার পরিবারে একটি ছেলে এবং একটি মেয়েও তার স্ত্রী ছিল। সেই ব্যবসায়টির এক টিয়া পাখী ছিল। বাড়ীর উঠানে পখিটিকে খাঁচায় বন্ধ করে রাখত, টিয়া পাখীটি কথাও বলতে পারত, একদিন ব্যবসায়ীটি ব্যবসা করার জন্য এক শহরে যাবেন। যাবার সময় তার মেলে, যেয়ে ও স্ত্রীকে জিজ্ঞাসা করলেন যে তাদের জন্য কি আনবে। সবাই নিজের নিজের পছন্দের জিনিস বললো, যাবার আগের দিন রাত্রে ব্যবসায়ীটি টিয়া পাখীটিকে জিজ্ঞাসা করলো তার জন্য কি আনবে। তখন টিয়া পখিটি বলল যে শহরে তিনি যাচ্ছেন সেই শহরে তার একটি বন্ধু থাকে, তাহাকে শুধু বললে হবে যে খাঁচার থেকে মুক্ত হবার উপায় কি? পরের দিন সকালে ব্যবসায়ীটি মাত্রা করলো। সেই শহরে গিয়ে তিনি ব্যবসা করলেন এবং যাওয়ার পথে বিভোর পরিবারের পছন্দের জিনিস নিলেন। তিনি তার টিয়া পাখীটিকে ভীষণ ভাল বাসতেন। সেইজন্য তিনি টিয়া পাখীটির বন্ধুটিকেও খুঁজে বের করলেন এবং তাকে জিজ্ঞাসা করলেন যে—আমার কাছে একটি টিয়া পাখী আছে। সে তোমাকে জিজ্ঞাসা করতে বলেছে যে সঁচা থেকে মুক্ত হবার উপায় কি? এই কথাটি শুনে তার বন্ধু টিয়া পাখীটি গাছ থেকে থপ করে পড়ে গেল। তাই সে ব্যবসায়ী ভাবলেন যে বন্ধুর শোকে মারা গেল। তারপর ব্যবসায়ীটি পুনরায় তার শহরে ফিরে আসলেন। পরিবারের সবাইকে নিজের নিজের পছন্দের জিনিস দিয়ে টিয়া পাখীটির নিকট আসলেন। তখন টিয়া পাখীটি জিজ্ঞাসা করলো—আপনী আমার বন্ধুর সঙ্গে দেখা করেছিলেন এবং তাকে জিজ্ঞাসা করেছিলে? তখন ব্যবসায়ী বলল তোমার এই প্রশ্ন শুনে সে গাছ থেকে পড়ে গেল, বোধ হয় সে মরে গেছে। এই শুনে বন্ধু টিয়া পাখীটি থপ করে শুয়ে পড়ল। ব্যবসায়ীটি ভাবলেন টিয়া পাখীটি বন্ধুর শোকে মারা গেল। তারপর ব্যবসায়ীটি খাঁচাটি খোলা মাত্র পাখীটি উড়ে গেল।□□

আকবরের স্বপ্ন

শ্রী রাহুল দাস

উচ্চতর মাধ্যমিক প্রথম বর্ষ

আকবর একজন বিখ্যাত রাজা ছিলেন। তিনি মোগল বংশের শ্রেষ্ঠ রাজা ছিলেন। তিনি ১৩ বছর বয়সে রাজা হয়েছিলেন। তিনি লেখা জানতেন না, কিন্তু তিনি ছিলেন ভীষণ বুদ্ধিমান। তাঁর রাজসভায় বড় বড় পণ্ডিত, চিত্রকার এবং মন্ত্রী ছিলেন। মন্ত্রীদের মধ্যে বীরবল ছিলেন অন্যতম। বীরবল ছিলেন ভীষণ বুদ্ধিমান। রাজসভায় তাঁর থেকে বুদ্ধিমান আর কেউ ছিল না। মহারাজ আকবর সবসময় তার বুদ্ধির পরীক্ষা করতেন।

একদিন বিকাল বেলা দু-চারজন অনুচরদের নিয়ে তিনি ঘুরতে বেরোলেন। বীরবলও আকবরের সঙ্গে ছিলেন। আকবর বীরবলকে বললেন—“কালকে রাতে আমি একটা স্বপ্ন দেখলাম।”

সঙ্গে সঙ্গে বীরবল বললেন—“কি স্বপ্ন মহারাজ?” আকবর বললেন—“হ্যাঁ স্বপ্নের ভাষা আমি বলবো কিন্তু সেই স্বপনের ভাষা শুনে কেউ যেন খারাপ নাপায়।” আকবর নিজের স্বপ্নের ভাষা বলতে শুরু করলেন। তিনি বললেন—“ঘুম থেকে উঠার অল্প আগে আমি স্বপ্ন দেখলাম যে আমি আর তুমি খুরতে বেরিয়েছিলাম। বহুত দূর যাওয়ার পর আমরা এক বিচিত্র যায়গায় গিয়ে পৌঁছলাম। সেখানে অনেক গর্ত ছিল। কয়েকটি গর্ত দুধ দিয়ে ভরা ছিল, কয়েকটি কী দিয়ে, কয়েকটি মধু আবার কয়েকটি সর্বত দিয়ে, কয়েকটি গর্ত গোবড় এবং কাদা দিয়ে আবার কয়েকটি নোংরা জল দিয়ে ভর্তি ছিল।”

আকবর একটু সময়ের জন্য থামলেন। বীরবল ব্যাকুল হয়ে গেলেন—“তারপর কী হল মহারাজ?”

আকবর নিজের হাসি কোনরকম চেপে বললেন—“তারপর জোরে হাওয়া চলন। সেই হাওয়ায় আমি মধুর গর্তের মধ্যে চড়লাম। কিন্তু তুমি পড়লে নোংরা জলের গর্তে। এইটুকু দেখেই আমার ঘুম ভেঙে গেল।”

বীরবল বুঝে গেলেন যে আকবর তাহার বুদ্ধির পরীক্ষা করছেন। বীরবল চট করে বললেন—“আমিও আপনার মতই একটা স্বপ্ন দেখলাম। কিন্তু শেষের দিকে আমি দেখলাম যে গর্ত থেকে উঠে আমি আপনার শরীর চাটছি এবং আপনি আমার।”

আকবর রেগে বললেন—“বীরবল”।

বীরবল বললেন—“আপনিই তো বলেছিলেন স্বপ্নের কথায় কাউকে খারাপ পেতে হয় না।” আকবরচূপ হয়ে গেলেন। বীরবলের বুদ্ধি দেখে আকবর খুশি হলেন। □□

সবচেয়ে বড় মুর্খ

শ্রী বিশ্বজিৎ দাস

স্নাতক প্রথম বর্ষ

এক রাজ্যে এক রাজা ছিল, তার নাম মহেন্দ্র সিংহ। সে ঘোড়া খুব পছন্দ করত। একদিন রাজসভায় এক ঘোড়া ব্যবসায়ী প্রবেশ করল, রাজার সন্মুখে সে নিজের ঘোড়ার খুব প্রসংশা করল। তাতে রাজা খুশী হয়ে মন্ত্রীকে বলল, “তুমি এই ব্যবসায়ীকে পঞ্চাশ হাজারের স্বর্ণ মুদ্রা প্রদান কর।” মন্ত্রী রাজার আজ্ঞা পালন করল— সে ব্যাপারীকে পঞ্চাশ হাজারের স্বর্ণ মুদ্রা প্রদান করল। রাজা ঘোড়া ব্যবসায়ীকে বলল, পরবর্তীতে তোমার আরবী ঘোরা গুলোকে নিয়ে আসবে।”

রাজাকে ব্যবসায়ী ঘোড়া দেওয়ার শপত করে চলে গেল। সেদিন রাজা খুব খুশী হ'ল, সে তার মন্ত্রীকে ডেকে বলল, “আমি চাই যে আমার এই রাজ্যে কেউ মুর্খ না হয় সবই আমার মত চতুর অথবা চালাক হয়। যত শীঘ্রই পার তুমি মুর্খদের একজোট কর। আমি তাদের শিক্ষা দেব।”

পরের দিন রাজা যখন মুর্খদের নামের সূচীপত্র দেখে তখন সে আশুণ-গরম হয়ে যায়। কারণ, তার নাম সূচীপত্রের সবচেয়ে আগে ছিল। রাজা মন্ত্রী কাছে কারণ জানতে চাইলে মন্ত্রী বলল, “আপনি না জেনে না বুঝে ঐ বিদেশী ব্যবসায়ীকে পঞ্চাশ হাজারের স্বর্ণ মুদ্রা দিলেন, এখন কি আপনি আশা করেন যে ঐ বিদেশী ব্যবসায়ী তার ঘোড়া নিয়ে এখানে আসবে; এরচেয়ে বড় মুর্খতা আর কি হতে পারে?”

রাজা আবার বলল, “যদি ঐ ব্যবসায়ী তার ঘোড়া নিয়ে এখানে এসে যায় তাহলে তুমি করবে?”

মন্ত্রী বলল, “তবে মুর্খদের নামের সূচীপত্রে আমি ঐ ব্যবসায়ীর নাম আপনার নামের পূর্বে লেখব।” □□

সেই রাত

শ্রী রিণ্টু দাস

স্নাতক প্রথম বর্ষ

আজকেও বাসে চড়ে একেবারে সোজা লেকের ধারে এসে বসল শুভ। বৈশাখী পূর্ণিমার রাত। লোকে লোকারণ্য। প্রতি বছর এই দিনটিতে একটা নেশার ঘোরে ছুটে আসে শুভ লেকের ধারে। আজও এল, সেই এক জায়গায় সেখানে সে এসে বসেছিল দশ বছর আগে। চারিদিকে তাকাল সে অনুসন্ধিৎসু চোখে। সেই পরিচিত মুখগুলোকে আজও দেখতে পেল না। তাকাল কচুরিপানায় ভরা কালো জলের দিকে—মনে পড়ে গেল দশ বছর আগের একটা দৃশ্য।

শুভ তখন স্কুলের ছাত্র। সে পড়াশোনায় খুব একটা ভালো নয়, তার জন্য দুবার সে নবম শ্রেণীর পরীক্ষায় ফেল করে। দিনগুলো খুব বৃথা যাচ্ছে, এর পর ভবিষ্যতের চাকরির চিন্তা—এইভাবে শুভ বাসে চড়ে একেবারে সোজা লেকের ধারে চলে এসেছিল শুধু মনটাকে একটু অন্যমনস্ক করবার জন্য। সেদিন ছিল বৈশাখী পূর্ণিমা। সামনে কচুরিপানা ভরা লেকের রহস্যময় কালো জল, ফুরফুরে ঠাণ্ডা হাওয়া, চারপাশে গাছ পালা—চারিদিক নির্জন, নিস্তব্ধ। শুভ খেয়াল ছিল না। শুধু দূরে এক দম্পতি বসে গল্প করছে। আর.....কেউ নেই, একটি আট বছরের মেয়ে বল নিয়ে খেলা করছে লেকের ধারে। হয়তো ঐ দম্পতির মেয়ে। কিন্তু কেমন বাবা-মা ওঁরা। মেয়েটি খেলছে একেবারে জলের ধারে, বাবা—মায়ের খেয়াল নেই! যদি পড়ে যায়? ভাবতেই গায়ে কাঁটা দিয়ে ওঠে শুভর। সে নিজে সাঁতার জানে না যে উদ্ধার করবে। এইভাবে নিজেকে শাস্তানা দেয় যে—মেয়েটির বাবা নিশ্চয় সাঁতার জানেন—তাই হয়তো নির্ভয়ে বসে আছেন। ভাবতে-ভাবতে দেখে মেয়েটি জলের ভেতর যাচ্ছে, আর থাকতে না পেরে সে ডাকল মেয়েটিকে; ‘ও থাকতে না পেরে সে ডাক ল মেয়েটিকে, ‘ও খুকী শোন—’ মেয়েটি শুভর কাছে দাঁড়াল।

শুভ মেয়েটির নাম জিজ্ঞাসা করল, ‘পিউ’। শুভ বলল, ‘দেখ পিউ—তুমি তো লক্ষ্মী মেয়ে, ওধারে গিয়ে খেল। জলের ধারে খেলবে না।’ কিন্তু মেয়েটা শুভর কথা শুনল না, মেয়েটা খুব চঞ্চল—খিলাখিল করে হেসে সে গভীর জলের ধারে ছুটল বলটি হাতে নিয়ে। শুভ ওর বাবা—মার কাছে দৌড়ে

গেল, সঙ্গে সঙ্গে ঝপাৎ করে একটা শব্দ হল। মেয়েটি নেই স্থান শূন্য! শুভর সমস্ত শরীর হিম হয়ে গেল। শুভ চিৎকার করে তার বাবা—মাকে ডাকল। ওরাও জলে ঝাঁপ দেন। আর উঠলেন না। ঠক্ঠক্ করে করে কাঁপছে শুভ। চোখের সামনে তিনটে মৃত্যু। হঠাৎ সে 'বাঁচাও বাঁচাও' করে ছুটল পাশের স্থানীয় থানায়। কাঁদতে কাঁদতে বলতে লাগল থানার বড়বাবুর কাছে সেই দুর্ঘটনা।

বড়বাবু শুভকে শাস্ত্রনা দেয়। কিন্তু সে পাগলের মতে বলতে লাগল, 'এই বেলা চলুন বড়বাবু—আর দেরি কড়লে ওদের বাঁচানো যাবে না।' বড়বাবু নির্বিকার হয়ে বলে, 'গিয়ে লাভ নাই। ওরা কেউ আর জীবিত নেই।' সুভ বলল, 'সবটাই তো আপনার অনুমান। একটু চেষ্টা পর্যন্ত করবেন না? লোক নামিয়ে ওদের উদ্ধার করুন। অসহ্য হয়ে বড়বাবু বলতে লাগল, 'কি করতে পার তুমি? মরা মানুষকে তুমি প্রাণ দিতে পারবে? ওরা বর্তমান নয় অতীত হয়ে গেছে।' বড়বাবু তৎখনাৎ বলে চলেছেন—'আজ তুমি যা দেখলে তা দু বছর আগের ঘটনার পুনরাবৃত্তি। সেদি ছিল বৈশাখী পূর্ণিমার রাত। আমরা লোক নামিয়ে তুলেছিলাম তিনটি লাশ মা-বাবা তাদের আট বছরের মেয়ে। তারপর থেকে প্রতি বছর এই দিনটিতে এই ঘটনা ঘটে। তুমি নতুন, জান না। তাই এসেছ, নয়তো এই দিনটায় লেকে কেউ থাকে না।

সেদিন হাটতে হাটতে বাড়ি ফিরেছিল শুভ। সারারাত দুচোখের পাতা এক হয়নি। এখন অবাস্তব দৃশ্য যে বাস্তব জীবনেও হতে পারে তা শুভর জানা নেই। সুভ ঠিক করেছিল পরের বছর বৈশাখী পূর্ণিমায় ঘটনার সত্যি মিথ্যে আর একবার যাচাই করে আসবে। পরের বছর বৈশাখী পূর্ণিমায় সে লেকের ধারেও গিয়েছিল। কিন্তু ঘটনার পুনরাবৃত্তি আর হয়নি। তযু কেমন একটা নেশা হয়ে গেছে শুভর, প্রতিবছর একবার করে এখানে না এসে পারে না। তবে আজও এই পরিণত বয়সে বারবার একটা কথাই মনে হয় শুভর, সেইদিনের, সেই দুর্ঘটনার কেস বন্ধ করবার জন্যে বড়বাবুর এটা একটা চাল ছিল না তো? □□

একটি ছোট জীবন কাহিনী

শ্রী অসীম পাল

উচ্চতর মাধ্যমিক প্রথম বর্ষ

একদা একটি ছোট গ্রামে একটি ছোট জমিদার পরিবার বাস করত। পরিবারে ছিল গল্পের মূল নায়ক, তার মা ও তার ছোট্ট একটি বোন। গল্পের নায়কটির নাম ছিল রাখল দাস, তার মার নাম ছিল শ্রী সুপ্রিয়া দাস ও তার চোট্ট বোনটির নাম ছিল মালতী দাস। পরিবারের এই তিন জন একজন আর একনকে খুব ভালো বাসত। তাদের পরিবারের আর্থিক অবস্থাও প্রচণ্ড ভালো ছিল। রাখল বিবাহের উপযুক্ত ছিল। রাখল, সঞ্চিতা নামে একটি মেয়েকে ভালোবাসত। রাখল তাকে বিয়ে করবে বলে ঠিক করেছিল। কিন্তু তার মা এই বিয়েতে সন্মত হন নি। রাখল তার মাকে খুব ভালোবাসে ও সন্মান করে, সুতরাং সে তার মার কথা অমান্য করতে পারে না। রাখল তাঁর মার কথা সুনৈ সঞ্চিতা কে ভুলে যেতে চেষ্টা করল।

কিছুদিন পর রাখল ব্যবসায়িক কাজে শহরে গেল। সেখানে তার দেখা সঞ্চিতার সাথে হলো। সঞ্চিতাকে দেখে তার ভুলে যাওয়া ভালোবাসা আবার ফিরে এলো। রাখল তার মনকে বুঝাতে না পেরে অবশেষে সঞ্চিতাকে বিয়ে করল। বিয়ের পর রাখল শহর থেকে তার মাকে টেলিফোনে সব কথা জানালো। মা যদিও জানতেন যে সঞ্চিতার চরিত্র ভালো নয়, তথাপি এখন তিনি এই বিয়েতে সন্মত হলেন। কারণ তিনি এখন যদি বিয়েতে সন্মত না হন, তাহলে রাখল আর বাড়ী ফিরবে না, সুপ্রিয়া দেবী টেলিফোনে তার পুত্র ও পুত্র বধুকে আশীর্বাদ করল এবং তাদের শীর্ষ বাড়ী ফিরতে বললেন।

আসলে, সঞ্চিতা, রাখলকে ভালোবাসতো না তার সম্পত্তি কে ভালোবাসত। বিয়ের পর সঞ্চিতা এই সুযোগেই ছিল যে সে কখন রাখল কে হত্যা করে সমস্ত সম্পত্তির মালিকিনী হবে। একদিন তারা উভয়েই শহর ছেড়ে তাদের গ্রামে রওনা হলেন। তারা যে গাড়ী করে যাচ্ছিল যে গাড়ী চালক ছিল সঞ্চিতা। হঠাৎ সে গাড়ী থামিয়ে বলল, গাড়ী খারাপ হয়েছে। রাখল যেমনি গাড়ী থেকে নেমে কি হয়েছে দেখতে গেল অমনি সঞ্চিতা তাকে বার বার গাড়ী দিয়ে ধাক্কা মেরে তাকে হত্যা করল। যেখানে রাখলের হত্যা হয়েছিল, সেখানেই

তার বাবার প্রতিষ্ঠিত একটি বড়ো কালিমন্দির ছিল। সঞ্চিত্তা নানা রকম অভিনয় করে রাখলের বাড়িতে গিয়ে বলল যে, পথে রাখল ও তার খুব বড়ো দুর্ঘটনা হয়েছে। সে দুর্ঘটনা থেকে সঞ্চিত্তা বেঁচে এসেছে, কিন্তু রাখল মারা গেছে। এসব কথা সূনে সুপ্রিয়াদেবী ও মালতী মনে প্রচণ্ড আঘাত পেলেন ও সঞ্চিত্তাকে তাদের বাড়ীর ভিতর নিয়ে গেলেন। এভাবে সঞ্চিত্তা রাখলের বাড়ীতে প্রবেশ করল। সঞ্চিত্তার স্বপ্ন ছিল সমস্ত সম্পত্তির একা মালিকিনী হওয়া। আর এজন্যই সে প্রথমে রাখলকে হত্যাকরল, তারার তার পর মা ও বোনের উপর প্রচণ্ড অন্যায় করিতে আরম্ভ করিল। অবশেষে তার এঅন্যায় সহ্য করতে না পেড়ে বাড়ী ছেড়ে চলে গেল। এক সঞ্চিত্তার স্বপ্ন পূরণ হলো।

এতবড়ো অন্যায় তো ভগবান ও সহ্য করতে পারে না, রাখল তো মানুষ ছিল। এই অন্যায়ের প্রতিশোধ নেবার জন্য রাখল আবার জন্মগ্রহণ করল। এই জন্মে তার নাম ছিল অসীম। সে বড়ো হয়ে এক বড়ো গায়ক হলো। রাখল ও অসীমের চেহারা, শরীরের আকৃতি না মিলতে পারে কিন্তু তাদের হৃদয় এক; এটা প্রকৃতিরই খেলা, যে রাখল অন্যায়ের প্রতিশোধ নেবার জন্য অসীমের রূপে আবার এই পৃথিবীতে এসেছে। অসীমের মা-বাবা ছিল না। ধীরে ধীরে তার আগের জন্মের সব কথা মনে পড়তে আরম্ভ হলো। নিয়তীর খেলায় যে গ্রামে রাখল বাস করত সেই গ্রামেই অসীম সঞ্চিত্তার বাড়ীর এক বড়ো অনুষ্ঠানে গান শোনাতে গিয়েছিল। সেখানে তার দেখা সঞ্চিত্তার সাথে হয়েছিল। অসীম তাকে দেখে চিনে নিয়েছে যে সেই রাখলকে হত্যা করেছিল। অসীম সেই গ্রামে যে হোটলে ছিল, সেই হোটলে হঠাৎ সে মালতীকে দেখতে পেল। মালতী সেখানে কাজ করতে গিয়েছিল। অসীম মালতীকে দেখে চিনে গিয়েছে, কিন্তু মালতী অসীমকে চিনে নাই। কারণ তার দাদা রাখল মারা গিয়েছে এক অসীমের চেহারা রাখলের চেহেরার সাথে মিলে না। অসীম মালতীকে সব কথা খুলে বলল। মালতী অসীমের কথা শুনে প্রচণ্ডসুখী হলো এবং সেও অসীমকে তার ও মার সম্বন্ধে জানাতে শুরু করল—মালতীর বিয়ে কিশোর নামে একটি ছেলের সাথে হয়েছিল, কিশোর মারা গেছে। তার মা দিনরাত্র রাখলের কথা ভাবে এবং কাঁদতে থাকে। মালতীর দুটি ছেলে আছে। তাদের নাম-পাণ্ডু ও বাবু। মা অসীম কে দেখেই চিনতে পারলেন যে, এই তার ছেলে রাখল। কারণ তাদের চেহারা এক না হলেও, তাদের হৃদয় এক। আর নিজের ছেলেকে চিনতে না হলেও, তাদের হৃদয় এক। আর নিজের ছেলেকে চিনতে হ'লে একজন মাকে তার ছেলের চেহারা দেখিতে হয় না। এত বছর পরে তারা আবার একজন আরেকজনকে কাছে পেয়ে পরম আনন্দিত হলেন।

অসীম সঞ্চিতাকে খুন করতে চেয়েছিল। কিন্তু তার মা তাকে বারন করে বলল যে, সে একবার তার ছেলেকে হারিয়েছে আবার হারাতে চায় না। সঞ্চিতাকে খুন করলে অসীমের ফাঁসী হবে। অসীম মাকে এটাও বলতে পারে না যে সঞ্চিতা রাখলকে হত্যা করেছে। কারণ তার কাছে কোনো প্রমাণ নেই। অসীম বহু চিন্তা করে বুঝতে পারলেন যে কি ভাবে সঞ্চিতাকে শাস্তি দেওয়া যায়। অসীম সঞ্চিতার বোনের সাথে ভালোবাসার অভিনয় করল। সঞ্চিতার বোনের নাম কাবেরী। কাবেরীর সাহায্যে অসীম সঞ্চিতার সাথে কথা বলার সুযোগ পেল। সঞ্চিতা অসীমকে তাদের ব্যবসা দেখতে তাকে ফেক্টোরিতে নিয়ে গেল। অসীম এর পর ধীরে ধীরে সঞ্চিতাকে তার পাপের কথা মনে করিয়ে দিতে আরম্ভ করল। যতবারই অসীম সঞ্চিতার সাথে দেখা করে, ততবারই একটি একটি করে তার অপরাধ তাকে মনে করিয়ে দেয়। এভাবে ধীরে ধীরে সঞ্চিতা পাগল হয়ে গেল। তার সম্পত্তি, মান-সন্মান সব ধুলোয় মিলে গেল। অবশেষে তাকে চিরদিনই হাস্পাতালে থাকতে হয়। এদিকে অসীম কাবেরীর সাথে ভালোবাসার অভিনয় করিতে সত্যিই ভালোবাসতে আরম্ভ করল। অসীম কাবেরীকে সঞ্চিতার সম্বন্ধে সব কথা মুখে বলল। সঞ্চিতার সম্বন্ধে এসব কথা শুনে সে সঞ্চিতাকে ঘৃণা করল। অসীম কাবেরীকে বিয়ে করল। তারা সবাই, সুপ্রিয়াদেবী, মালতী, অসীম ও কাবেরী সুখী হয়ে জীবন অতিবাহিত করল। □□ (এটি একটি কাল্পনিক ঘটনা)

বর্ষার একদিন

শ্রী শম্পা রায়

স্নাতক প্রথম বর্ষ

বর্ষার এক বাদলা দিনে,
লিখতে বসি গদ্য।
গদ্য না পেয়ে ভাবি,
লিখি এক পদ্য॥
পদ্যের জন্য কোনো,
শব্দ নাহি পাই।
ভাবি আর ভাবি শুধু,
কার কাছে যাই॥
কোনো কিছু না পেয়ে,
চেয়ে থাকি আকাশে।
আকাশের মুখানা,
কেমন যেন ফেঁকাশে॥
আপিসের বাবুদের,
মুখে নেই হাসি।
মনে হয় সকলে,
বাজাচ্ছে শোকের বাঁশি॥
কোথাও হাঁটু জল,
কোথাও যে কর্দম।
পিচ্ছল খাচ্ছে যে,
পথের লোক হরদম॥
শেষে ভাবলাম আজ,
ইহাই আমি লিখব।
পদ্য না পারিলেও তা,
লিখা আমি শিখব॥

□□□

মনের পাখি

শ্রী শম্পা রয়

স্নাতক প্রথম বর্ষ

পাখি আমার মনের সাথী
যোরে ফেরে বনে,
খাবার খুজে ছানা কে দেয়
মনের সুখে এনে।
ছানা বলে
কবে আমি বড় হব।
বনের ধারে ঘুরব আমি
একা একা যাব,
মনের কথা মনে রেখে
খাবার আমি খুঁজব।

রঙের বর্ণনা

শ্রী সর্বনী মণ্ডল

উচ্চতর মাধ্যমিক প্রথম বর্ষ

লাল-জবা, সাদা খুই
কালো কাক, চিল।
জালফা অপরাজিতা,
তারই রং নীল।
হলদে করবী, চাঁপা,
পদ্ম ফিফে লাল।
সবুজ গাছের পাতা,
অশোক, পলাশ লালে লাল।
বেগুণে বেগুণী রং,
দেখ গাছে গাছে।
রামধনু দেখ তাতে,
সব রং আছে।

□□□

পড়া

শ্রী সংখিতা দাস

উচ্চতর মাধ্যমিক প্রথম বর্ষ

আমরা যারা
ছাত্র-ছাত্রী
পড়তে হয়
দিন-রাত্রি।
খেলা নাই
ঘুরা নাই,
বসে বসে
পড়া চাই।
নাই কোন
খেলা-ধূলা,
যেতেই হবে
বই মেলা।
পড়তে হবে
বই যত
পড়ছে শিশু
শত শত।
না পড়লে
কি হবে ছাই,
সন্ধ্যে হল
পড়তে যাই।

□□□

ছাত্রলিপি

শ্রী কঙ্কনা আচার্য
স্নাতক প্রথম বর্ষ

স্কুল থেকে যখন প্রথম কলেজে এলাম,
ভাবলাম পড়া থেকে কিছুটা ছাড়া পেলাম।
সিনেমা দেখে, ফুচকা খেয়ে সময় কাটাব,
জীবনটাকে নিয় খেলা করে বেড়াব।
কিন্তু, এখানে তো আরও দূর অবস্থা
পড়া ফাকি দেওয়ার নেই কোন ব্যবস্থা।
বি.ও.ই.ডি., বি. কে., ইংলিস আর ফাইনালস,
এর থেকে ছাড়া পাবার নেই কোন চান্স।
লেকচার শুনতে শুনতে যখন বোর হয়ে পরি,
দু-তিনটা ক্লাস বাং মেরে বেড়িয়ে পরি।
কিন্তু এটা করেও কোন শান্তি নাই,
৭৫ শতাংশ এটেনডেন্স না হলে তো ছাড়া নাহি পাই।
আমাদের এই জীবনের নেই কোনো অন্ত,
এভাবেই চলতে হবে পড়া শেষ পর্যন্ত।

পরীক্ষা

শ্রী পিণকি ব্রহ্ম

উচ্চতর মাধ্যমিক প্রথম বর্ষ

পরীক্ষা পরীক্ষা বলে
লাগে বড় ভয়।
ফাইনাল যে শক্ত পরীক্ষা
সকলে যে কয়।।

হে দেবী সরস্বতী
তোমাকে প্রণাম করি সকলে,
তোমার আশীর্বাদ যেন
সদা থাকে মোর শিরে।।

কি পড়ব, কি লিখব
কিছুতেই পারিনা,
পড়িবার সময় কোনো কিছুই
মনে আসে না।।

□□□

নারী

শ্রী যোগীতা দাস

স্নাতক প্রথম বর্ষ

নারী হয়ে জন্মানো,
কোন অভিশাপ নয়।
কোন দিন কোন ক্ষেত্রে,
এ অভিশাপই আশীর্বাদ হয়॥
যেমন সমগ্র জীবন ধরে,
থাকে এ বিশ্বরূপ।
তেমনি এ বিশ্ব জীবন আগলে,
নারীর অনেক রূপ॥
কখনও ভগ্নী, কখনও স্ত্রী,
কখনও বা জননী।
অনেক ভূমিকা এক জীবনে,
উল্লেখযোগ্য স্মরণী॥
কখনও বা প্রধান হয়ে,
চালায় সম্পূর্ণ দেশ।
আবার কখনও যাত্রী সেজে,
পাড়ি দেয় মহাকাশ॥
পুরুষের সঙ্গে কদম মিলিয়ে,
জীবন রণে সামিল।
সকল কাজে জোর কদমে,
সব ভেদাভেদ বাতিল॥
নারী জীবন সঙ্গে করে,
সকল জীবন পূর্ণ।
নারী বিনা এ পৃথিবী,
থেকে যাবে অপূর্ণ॥

□□□

‘মা’

✍️ রাহুল দাস

উচ্চতর মাধ্যমিক প্রথম বর্ষ

মা-মা-মা আমার মা,
মা দিয়েছে জনম আমায়
দুঃখ-কষ্ট সহ্য করে
করেছে বড়, নির্ধিকায়।
মা আমার পূজনীয়া
তাকে করি শ্রদ্ধা,
ভুলব না মাকে কখনো, আমি
করি এই প্রতিজ্ঞা।
ছোট বেলায় শিশু যখন
ব্যথা পেয়ে কাঁদে,
মা তখন বুকে নিয়ে আদর করে তাকে।
ভগবানকে সবসময় যায় না দেখা ছোয়া
মায়ের রূপ ভগবান দাড়ায় সন্মুখে।

□□□

শিক্ষক

শ্রী রিমি দাস

উচ্চতর মাধ্যমিক প্রথম বর্ষ

শিক্ষক আমাদের গুরুজন,
শিক্ষা আমাদের প্রয়োজন,
এই পৃথিবীর সমস্ত জ্ঞানীজন,
শিক্ষাতেই তাদের আগমন।
শিক্ষকের অবহেলা হয় যেথা।
সেখানে আছে জীবনের ব্যর্থতা।
তাই গুরুই আমাদের জ্ঞান দাতা,
গুরুই আমাদের মাতা-পিতা।
গুরুর চরণে যেন ঠাই পাই সদা,
তাদেরকে প্রণাম জানাই সর্বদা।

শিশুর মন

শ্রী রাণু দাস

উচ্চতর মাধ্যমিক প্রথম বর্ষ

একটি ছোট শিশু
চায় শুধু খেলা,
কিন্তু সকলে তাকে করে অবহেলা।
কেউ যে তার বোঝে নাকো মন,
মার মতো নেই আর কেউ আপন।
মার মুখে শোনে কত রূপকথা,
মাই যে বোঝেন শুধু তার মনের ব্যথা।
শিশু মন যে চায় ভাবতে কত কিছু
শুধু মায়ের মুখে শুনতে পেলো মিষ্টি কথা
তার প্রয়োজন থাকে না আর কিছু।

□□□

असमीया-काव्य में प्रकृति चित्रण

छाया भट्टाचार्य

प्रवक्ता, कैंटन कॉलेज

भारत के उत्तरपूर्वीचल में स्थित असम प्रकृति की लीलाभूमि है। स्थानगत विशेषता के कारण यहाँ के पशु-पक्षी, अरूणिमा रंजित सूर्योदय, लालिमा से सिक्त सूर्यास्त, कलकल ध्वनि से बहनेवाली नदियाँ, उफनते हुए जलप्रपात, सुविस्तृत सरोवर का नैसर्गिक सौंदर्य मन और हृदय को आकर्षित कर मुग्ध कर लेता है। ऋतुओं के अनुसार प्रकृति अपने रूपरंग में बदलाव लाती रहती है। कभी इसका रूप शांत सौम्य तो कभी भंयकर। इस की गोद में खेलते-खाते, पले बढ़े मानव के दिलो-दिमाग पर प्रकृति का गहरा प्रभाव पड़ना स्वाभाविक ही है। उसके स्थूल भौतिक शरीर का निर्माण प्रकृति के पाँच तत्वों—क्षिति, जल, पावक, गगन और समीर से होता है और अंत में वह प्रकृति में ही मिल जाता है। उसके सुख-दुःख को नियंत्रित करने में प्रकृति की भूमिका महत्वपूर्ण है।

असमीया कवि ने शायद इसी कारण लिखा है—

“.....केबल फुरिबा तुमि प्रकृतिर लगत
प्रकृतिये सकलो शिकाब.....”

—दुर्गेश्वर शर्मा

(एश बछर असमीया कविता पृ० 253, डिसेम्बर 2003)

अर्थात् तुम सिर्फ प्रकृति के साथ ही धूमा करो। प्रकृति ही तुम्हें सबकुछ सिखायेगी।

प्रकृति की सर्वमान्य परिभाषा देना कठिन है। प्रेम, ईस्वर, सौंदर्य की भांति इसके बारे में अलग अलग लोगों का भिन्न भिन्न मत है। बाल्मिकी से लेकर आजतक प्रकृति का वर्णन हो रहा है। प्रकृति हमारे सामने है। आजतक कोई भी इसका पूर्ण चित्रण नहीं कर पाया है।

असमीया-काव्य में प्रकृति का चित्रण प्राचीन कवियों से ही चली आ रही है। वैष्णव कवियों की रचनाओं में प्रचुर मात्रा में प्रकृति के आकर्षक चित्र परिलक्षित होते हैं। असमीया साहित्य के सर्वश्रेष्ठ कवि माधव कन्दलि जिन्हें महापुरुष श्रीमंत शंकरदेवजी ने “अप्रमादी कवि” कहा था; जिन्होंने रामायण का अनुवाद किया था

उसमें जगह जगह पर प्रकृति के सुंदर वर्णन भरे हुए हैं। उदाहरण के लिए जब श्रीरामचन्द्रजी वनवास के लिए अकेले ही जाने को उद्यत हुए तब दुःख की मारी सीताजी के मुँह से कहलवाया—

“चम्पक कलिका येन मोर कलेवर
लुंडि-धुंडि आछिलाहा येहेन भ्रमर
येवे आसि विकसित हैल फूल फल
उपभोग एरि केने कराहा निष्फल।”

अर्थात् चंपा फूल की कलिका के समान जब मेरा शरीर कोमल, अविर्कासित था तब भौरि की भौँति उसपर मंडराया करते थे। अब जब यह कलिका रूपी शरीर विकसित होने को आया है, खिलने लगा है तब इसे छोड़कर क्यों जाने की बात करते हो। जीवन को व्यर्थ में ही क्यों गंवाना चाहते हो।इसी प्रकार नाम परिगणन शैली को अपनाते हुए चित्रकूट प्रसंग में कवि ने लिखा है—

“जाइ युति बकुल कन्दुलि कर्णिकार
कांचन तगर कुंड शेवाल्लि भंडार।”

बकुल, कांचन, तगर, कुंड, शेवाल्लि आदि सारे फूलों का नाम कवि ने लिया है। कल्पना की परवों पर उड़ते हुए कवि को पक्षियों का कूजन वाद्ययंत्रों की ध्वनि के समान प्रतीत होता है—

“पक्षीगण रावे येन बावे वाद्य-भांड
नागेस्वर फूल काम नृपतिर दंड।”

प्रकृति सुंदरी ने भारतवर्ष को अनेक मनमोहक रूपों से सजाया है। असम पर उसकी विशेष कृपादृष्टि रही है। यहाँ की वर्षा की मस्ती का अनुभव व्यक्त नहीं किया जा सकता है। माधव कन्दलिल ने निम्न पंक्तियों में आत्मअनुभव को व्यक्त किया है—

“येवे अंगदेशे आसि भैलन्त प्रवेश
तेवे जल बृष्टि मेघे करिला अशेष
भैल शस्य संपूर्ण राज्यत निरन्तर
नाना भोग भूँज सुखी भैल बव नर।”

उचित मात्रा में वर्षा धरती के लोगों को खुश करने का साधन है। दादुर, मोर, पपीहा की आवाज, मिट्टी की सोंधो महकती सुवास सबको अच्छा लगता है। वर्षा

की सुखकारी रूप का चित्रण काव्य में खूब देखने की मिलता है। कालिदास के जमाने से ही मेघ को दूत बनाकर प्रिय के पास संदेश भेजने का जो रिवाज चला आ रहा है उसका प्रभाव असमीया साहित्य में भी बरकरार है। हेमचन्द्र गोस्वामीजी ने लीक से हटकर मेघ का दिल चीरकर उसके अन्तःकरण के दुःख को देखने की कोशिश की है। देखिए—

“एइजे देखिछा मेघ, आकाशे आकाशे
 प्रिय बिजुलीक लइ भ्रमिछे उल्लासे
 भावाने तुमि मनत
 सुखी मेघ संसारत
 मेघर समान दुखी नाइ जगतत
 ज्वलिछे शोकर जुइ मेघर बुकुत
 नहले कि एइदरे
 गगन फालि चियरे
 कान्दि कान्दि धारासारे पानी हइ जाय
 मेघर अन्तरे भाइ तिल सुख नाइ।”

अर्थात् तुमने यह जो मेघ आसमान में उमड़-धुमड़कर प्रिय बिजली को छाती में समाकर डोलते हुए देखा है खुश समझा है ? मेघ के समान दुःखी संसार में कोई भी नहीं है। उसके हृदय में दुःख रूपी अग्नि प्रज्वलित है। दिल फाड़ कर आसमान चीर कर रोने के कारण ही भारी वर्षा होती है। कवि ने प्रकृति का इतना सुन्दर मानवीकरण रूप पाठकों के समक्ष रखा है कि हमें छायावादी हिन्दी कवियों की याद आने लगती है।

अपनी बहुमुखी प्रतिभा से असमीया साहित्य को प्रभावित करनेवालों में श्री श्रीमंत शंकरदेवजी का नाम प्रमुख है। अलंकारों का सहारा लेकर अनेक जगहों पर उन्होंने प्रकृति का मनोरम चित्र अंकित किया है। “दशम” में वर्षा ऋतु के सुखद प्रभाव का चित्रण निम्नपंक्तियों में किया है—

“विद्युत संचारे चंड बतासे चंचल।
 निरंतरे मेघगण बरिषिल जल।।
 खाल-बाम भूमि भागि रवै जान।
 यैन महा महन्ते दुखीक दिला दान।”

चपला की चमक, मेघों से बरसते हुए पानी, ताल-तलैया झरनों में पानी का भरना आदि का चित्रण उत्प्रेक्षा अलंकार के सहारे बहुत ही सुंदर तरीके के साथ

किया है। साहित्य में कलात्मकता प्रकृति से उपकरण लेने के कारण ही आती है। “कीर्तन” में जगह जगह पर प्रकृति चित्रण हुआ है। बाग-बगीचे, फल-फूल को देखकर हृदय में गुदगुदी उत्पन्न होना स्वाभाविक है। “हरमोहन खंड” में प्रकृति के मनोरम क्रीड़ास्थली बागों का वर्णन देखिए—

“पाचे त्रिनयन दिव्य उपवन
देखिलन्त विद्यमान
फल-फूल धरि झकमक करि
आछे यत वृक्षमान।”

आगे उन्होंने लिखा है—

“यत दिव्य पक्षी फल-फूल भक्षि
काढय सुस्वर राव
कुहु कुहु ध्वनि कोकिलर शुनि
रहम मलया बाब।”

“शरद-वर्णना” में इस ऋतु की सुषमा का बखान निम्न शब्दों में किया है—

“गगन निर्मल स्वच्छ भैल जल
दूर गैल मेघगण
महा सुखकर सुरभि शीतल
बहे बायु सर्वक्षण।”

शंकरदेवजी के शिष्य माधव देवजी ने अपने बरगीतों में प्रातःकाल का चित्रण इस प्रकार किया है—

“रजनी विदूर दिश धवली वरण
तिमिर फेरिया बाज रविर किरण।”

भ्रमरों के उन्मत्त होकर गूँजने का उल्लेख अनेक कवियों ने किया है। कहीं कहीं पर ये कृष्ण के प्रतीक बन गये हैं तो कहीं कृष्ण के सरवा या दूत उद्धव के प्रतीक तो कहीं पर प्रेम पिपासु नायक की आकृति धारण करते हुए अंकित किया गया है।

माधव देव जी ने “राजसूय यज्ञ सभा वर्णन” में प्रकृति के साथ भौरै का चित्रण किया है।

“नानाविध रत्नमय वृक्ष असंख्यात
पुष्पित कानन चय शोभा करे तात
पुष्प रस पिया करे भ्रमरे उड़ाव
इन्द्रनील रत्नर कोकिले तेजे राव ।”

शंकरदेव, माधवदेव जी के बाद राम सरस्वती जी ने “पुष्प हरण वन पर्व”, “यज्ञ वन पर्व” आदि में सुरम्य प्रकृति के दिव्य आभा का मनोरम वर्णन किया है। कवि दुर्गावर कायस्थ जी ने भी प्रकृति की रमणीय झोंकी अंकित की है।

असमीया साहित्य में अग्रिकवि नाम से प्रसिद्ध कमलाकांत भट्टाचार्य ने “पूर्णिमार रातिलै चाइ” नाम कविता में चौदनी रात का वर्णन निम्नपंक्तियों में किया है—

“जोनाक रातिटि रुपही हांहिटि
शुवाइ जगत किनो वितोपन
निचुक जगत निद्रार कोलात
कोने मंत्र माति हरिले चेतन ।”

अर्थात् चौदनी रात की हँसी सुंदरी की हंसी के समान ही मधुर है जो संसार को और अधिक मनोरम बनाता है। इसमें चेतनता हरने की क्षमता है। इसी हंसी ने जगवासियो को निद्रादेवी की गोद में इसतरह से सुला दिया है मानो किसी ने मंत्रफूँक कर चेतनता हर ली हो।

असमीया रोमांटिक कवियों में अन्यतम चन्द्रकुमार आगरवाला ने वनकुँवरी, जलकुँवरी, तेजीमला, नियर, प्रकृति आदि कविताओं के जरिये प्रकृति का सुंदर स्वस्थ चित्रण किया है। ओस के कणों की तुलना मोतियों से करते हुए कवि ने लिखा है—

“मुकुता मणिटि पाहित जिलिके
फटिक पानीत धोवा
निशार तरा एटि सरियेहे आछे
सरगत टोपनि योवा ।”

असमीया साहित्य के जोनाकी युग में त्रिमूर्ति नाम से प्रसिद्ध तीन कवियों—चन्द्रकुमार आगरवाला, लक्ष्मीनाथ बेजबरुवा तथा हेमचन्द्र गोस्वामी के साहित्य में भी प्रकृति के विभिन्न रूपों का अंकन देखने को मिलता है। जोनाकी युग

का नामकरण "जोनाकी" नामक पत्रिका के आधार पर किया गया है। इस पत्रिका ने कवि रघुनाथ चौधारी जी को "विहगी कवि" नाम से संबोधित किया था। विहग का अर्थ पक्षी होता है। कवि ने अनेक कविताएँ पक्षियों के नाम पर समर्पित किया तथा शीर्षक भी रखा। उदाहरण के लिए—केतेकी, दहिकतरा, गोवाहे एबार मोर प्रिय विहंगिनी आदि। "केतेकी" (यह असम का पक्षी विशेष का नाम है) को उन्होंने स्वर्ग का दूत माना है। देखिए—

“क'र परा तइ आहिलि सोनाइ
कोन दिशे याव उरि
किय बा फुरिछ दूर दूरनित
अकलइ घूरि घूरि।”

हे मेरे प्यारे पक्षी! तुम कहाँ से आये हो और किस किस दिशा की ओर उड़कर जाना चाहते हो। दूर-दराज तक अकेले अकेले घूम घूम कर क्यों उड़ना चाहते हो।

अतुलचन्द्र हाजरिका ने प्रकृति को केन्द्र में रखकर उसके उपकरणों का सूक्ष्म निरीक्षण किया है। शब्दों के सार्थक प्रयोग में वे सिद्धहस्त हैं। असम का प्राणकेन्द्र लुइत नदी के नट का जिलमिलाता बालू और उसकी तुलना चाँदी के साथ करना उनकी इस कविता की विशेषता है। कुछेक पंक्तियाँ देखिए—

रूपोवाली बालि चर सुविशाल मनोहर
लुइतर विशाल बुकुत
जिलमिल रूपरेखा दिले कोन चित्रलेखा
र'दालिर रिहा-औँचलत।
आदि नाइ, अन्त नाइ बालि माथो देखा जाय
चाहारार क्षुद्र ताडरण
लोकालय बहु दूर निजानर रम्यपुर
प्रकृतिर अनन्त भवन।

अर्थात् विशाल ब्रह्मपुत्र नदी (लुइत) के दोनों तटों पर चाँदी के समान जिलमिलाते हुए बालू इस तरह से फैले हुए हैं मानो सूरज की किरणों का औँचल बिखर गया है। सहारा मरूभूमि का छोट्य संस्करण आदि अन्त हीन इस बालूका राशि को कहा जा सकता है। जनसमागम से दूर प्रकृति का इससे सुन्दर दृश्य स्वर्ग में भी शायद ही मिले।

रोमांटिक या रोमानी भावों को प्राधान्य देकर कविता लिखने में देवकांत बरुआजी अग्रणी हैं। नये शब्द, छन्द लय, बिम्ब आदि का सहारा लेकर कविताओं को ताजगी दी है। जवानी का जोश उनकी 'सागर देखिछा' मनोरमा, देवदासी, दृष्टि-सृष्टि, यौवन आदि कविताओं में है। 'सागर देखिछा' की कुछेक पंक्तियाँ देखिए—

“सागर देखिछा? देखा नाइ केतियाउ? मयो देखा नाई,

शुनिछो तथापि

नीलिम सलिल राशि, बाधाहीन उर्मिमाला आछे दूर

दिगन्त बियापि।”

इनकी कविताएँ देखने में तो भावुकता से भरी हुई कविता लगती है पर ये कविताएँ समझदारी के साथ लिखी गयी कविता है जिसमें प्रतीकों के सहारे युग चेतना को बदलते संदर्भों में देखने की कोशिश की गई है।

कवि दुर्गेश्वर शर्मा जी ने 'अंजलि' और 'निवेदन' नामक दो किताबों को प्रकाशित किया जो उच्चस्तर की हैं दार्शनिक विचारों से समृद्ध इनकी कविताओं में उस अज्ञात शक्ति के प्रति आश्चर्य प्रकट किया है जो मानव को इधर से उधर नचाता फिरता है। मितकथन अर्थात् कमशब्दों में बहुत कुछ कहने की शक्ति आपकी कविताओं की खूबी है। उनके शब्द जानेपहचाने से लगते हैं पर अर्थ बहुत गहरा होता है।

समकालीन कवियों ने प्रकृति के साथ नारी का रूपरंग, सुंदर शरीर, भावों को घुलामिला दिया है। उनकी रोमानी संवेदना प्रकृति के साथ एकाकार हो गयी है।

विपुलज्योति शइकीया की नदी-विलास कविता को ही लीजिए—

नदीर कोनो निजस्व शरीर नाइ

नदी नारीर दरे

स्वप्नर भितरर आश्चर्य निर्माण।

(नदी-विलास, ए० ब० अ० क० P-284)

मिट्टी की सौंधी गंध इनकी कविताओं की खूबी है। बोलचाल की भाषा का प्रयोग करते हुए इन्होंने ग्राम्य प्रकृति का, नदियों का सुंदर चित्रण किया है। नदी उनके भीतरी और बाहरी संघर्ष, अन्तर्द्वन्द्वों का प्रतीक बनकर अनेक कविताओं में उभरी है।

‘सुरभि’, ‘जयन्ती’, ‘रामधेनु’ असमीया आदि पत्रिकाओं में लिखनेवाले अजित बरूआ ने असमीया काव्याधारा को नई रोशनी दी। पाश्चात्य कवियों की कृतियों का स्वाद अनुवाद के सहारे असमीया पाठकों को दिया। “किछुमान पद्य आरु गान” किताब के लिए उन्हें भारतीय भाषा परिषद से पुरस्कार प्राप्त हुआ (1982) तथा ब्रह्मपुत्र इत्यादि पद्य (1989) के लिए उन्हें साहित्य अकाडेमी पुरस्कार (1991) से सम्मानित किया गया। नये नये शब्दों का प्रयोग कर भाषा को विशिष्ट स्वाद देने की उन्होंने कोशिश की है। “सृष्टि उलोटार कथा”—नामक कविता की कुछेक पंक्तियाँ देखिए—

“स्तब्ध पानीत फुला सरियह डरा
चांउगै बला। हालधीया फाकू
जाफरान आरू नरा-जांफाइ
घेहूँर पथार।”

भाषा के मुख्य दो पक्ष सांकेतिक (Symbolic) और बिम्बविधायक (Presentative) को अपनाकर इन्होंने सुंदर कविताओं की रचना की है।

ग्राम्य प्रकृति के सरल चित्रण प्रसिद्ध कहानीकार तथा कवि महिम बोरा की विशेषता है। लोकमन की पहचान बड़ी आत्मीयता के साथ इन्होंने किया है क्योंकि इन परिस्थितियों को इन्होंने खुद देखा है, भोगा है, तथा उस संपूर्ण जीवन, भाषा, परिवेश का अनुभव किया है। उनके ताजे चित्र सराहनीय हैं। “रडा जियौ” कविता में से कुछेक पंक्तियाँ उद्धृत हैं—

“हठात खलके बुकु तीन्न वेदनात
अवशिष्ट आरू एति र’ल जानो तात
ताहानिर जीयनीया माछ ?”

(ए० ब० अ० क० P-272)

अनेक पुरस्कारों से सम्मानित निर्मलप्रभा बरदलै जी ने ऋतु नामक कविता में 12 (बारह) ऋतुओं का क्रमशः बैसाख, जेठ, आषाढ़, सावन, भादों, आस्विन, कार्तिक, अगहन, पूस, माघ, फाल्गुन, चैत की विशेषताओं को सूक्ष्म पर्यवेक्षण, उपलब्धि की गहनता, प्रकृति और परिवेश के प्रति दिलचस्पी रखकर स्वल्प कथनों के द्वारा वातावरण का ऐसे सुंदर सृजन किया है कि ऋतुओं की खूबियाँ रेखाचित्र के समान आखों के सामने नाचने लगती हैं। शब्दों की वह सिद्धकलाकार हैं। इतना सही

और नपातुला प्रयोग देखने को बिरल है। अगहन महीने का वर्णन करते हुए उन्होंने लिखा है—

“आघोन एक पाहुवाल ल'रा
शाके-पाते धाने-माछे
दों खोवा भार।”

उपमा, उपमेय, उपमान का सार्थक प्रयोग इस कविता की विशेषता है। केशव महन्त जी ने “आघोनर कुँवलिल” नामक कविता में इस ऋतु का वर्णन निम्न पंक्तियों में किया है—

“आघोनर कुँवलिले बााट भेटि करिछे आमनि
एको के नमनि ।
कुँवलिल नथका ह'ले देखिलो हेतेन बा
पता सोण बरणीया धानर औंचल
देखिलो हेतेन बा लिहिरि लिहिरि ढेर
आङ्गुलिर मुठि भरा
केच-केच चिकमिक खर काचिबोर.....।”

अर्थात् अगहन महीने के कोहरे के कारण जो धुंधलापन छा गया है उससे कुछ भी दिखाई नहीं दे रहा है। कोहरा हटने पर शायद सोने के रंग जैसा धान के खेतों का औंचल दिख जाये।

हीरेन्द्र नाथ दत्त आधुनिक प्रगतिशील कवियों में से एक हैं। ‘अभिमान’ नामक काव्यसंकलन के जरिये आधुनिक असमीया आधुनिक असमीया कवियों में इन्होंने धाक जमा ली है। उनकी कविताएँ चेतन मस्तिष्क से लिखी गई उद्देश्यपरक कविताएँ हैं। धरती से जुड़ी हुई कविताएँ होने के कारण पाठक प्रभावित हो जाते हैं। व्यक्ति और स्वातंत्र्य की खोज करने पर भी कवि प्रकृति से दूर नहीं है। सूर्य, धूप, किरण, दिन, हवा, मेघ आदि शब्दों का प्रयोग सुख-दुःख की अभिव्यक्ति के लिए की गई है। प्रगतिशील कवि होने के कारण आशा, आस्था, उत्साह आदि का प्राधान्य है। आम आदमी शोषित, उपेक्षित वर्ग का चित्रण खूब किया गया है।

बिम्बों, प्रतीकों, मिथकों के माध्यम से ज्ञानानंद शर्मा पाठक ने अनेक कविताएँ लिखी हैं। उनकी ‘बिजुली’ कविता को समझने के लिए अनुभूति और मननशक्ति दोनों जरूरी हैं।

प्रतिभाशाली कर्वायत्रियों में लुटफा हानुम चेलिमा बेगम तथा अर्चना पुजारी का नाम मुख्य रूप से लिया जा सकता है। इस सूची को और भी लम्बा किया जा सकता है परन्तु विस्तार के भय से और सिर्फ प्रकृतिपरक कविताओं को ध्यान में रखकर विवश होकर कुछेक कवि और उनकी कविताओं का संकेत मात्र उल्लेख किया जा रहा है।

समकालीन कवियों में जिन्होंने प्रकृति चित्रण करते हुए भी चिंतनपक्ष को प्राधान्य दिया है में समीर तांति, सनन्त तांती, नीलिम कुमार, कौस्तुभमणि शङ्कीया, नवकांत बरूआ, अनुभव तुलसी, हीरेण भट्टाचार्य, जीवन नरह, आनिछ उजू जामान, गंगामोहन मिलि, हरेकृष्ण डेका, कबीन फुकन, रफिकुल हूसैन, सुमित्रा गोस्वामी, अनुपम कुमार, राजीब बरूआ, ध्रुवज्योति दास, मनोज बरपुजारी आदि उल्लेखनीय हैं। इनकी कविताओं को पढ़कर पाठक मोहाविष्ट हो जाता है। प्रत्यक्ष परोक्ष या अप्रत्यक्ष रूप से कविता में प्रकृति का प्रसंग आया है। प्रकृति को दिलोजान से चाहनेवाले कवियों में से ये हैं। इनकी कविताओं को युक्ति और बुद्धि का सहारा लेकर समझा जा सकता है। अक्सर जटिल वाक्य विन्यास पाठकों को मानसिक परिश्रम के लिए विवश कर देता है। इनका भाव और कलासौंदर्य सतही स्तर का नहीं है।

संक्षेप में हम कह सकते हैं कि प्रकृति से कवियों ने अब तक नाता तोड़ा नहीं है। जिस दिन यह नाता टूट जायेगा उसी दिन से सहृदय शब्द से भी उन्हें दूर हटना पड़ेगा। आधुनिक कवियों ने प्रकृति सौंदर्य में ही रोमांटिक संवेदना, नारी के स्पर्श, सौंदर्य, आलिंगन, चुम्बन, प्रेयसी का सुख पाया है। सहज ढंग से किये गये उनके उद्गार मार्मिक बन गये हैं। दमघोंटू माहौल से ऊबकर कवि जड़ों की खोज करता हुआ प्रकृति की गोद में ही शांति पाता है।

असमीया कवियों ने प्रकृति से संबंधित अनेक सुंदर कविताओं की रचना की है उन्होंने अपने पूर्ववर्ती कवियों से प्रेरणा ली है और आनेवाले पीढ़ी को भी प्रेरणा देने का प्रयास कर रहे हैं। संवेदना अभी भी मुनष्य में बरकरार है। निरंतर विकास की ओर बढ़ते हुए कवियों का महत्व तथा देन स्वीकार्य है। □

संदर्भ ग्रंथ :

1. असमीया कवि आरू कविता—करबी डेका हाजरिका, 2004 ।
2. कुरिशतिकार असमीया कविता—संपादना नीलमणि फुकन, 2005 ।
3. कवि आरू कवि प्रतिभा—लीला गोगोई, 2003 ।

4. असमीया कविता—करबी डेका हाजरिका, 1992 ।
5. संचयन—संपादक महेस्वर नेउग, 2005 ।
6. साहित्य विचित्रा—राममल ठाकुरीया, 1987 ।
7. नतुन कविता—महेन्द्र बोरा ।
8. शतपत्र—यज्ञेस्वर शर्मा, 1937 ।
9. आधुनिक असमीया कविता—एम. कामालुद्दीन आहमेद, 2005 ।
10. तरूण प्रजन्मर कविता—हरेकृष्ण डेका, 2005 ।
11. कवितार रूपरेखा—लक्ष्यहीरा दास, 1982 ।
12. कवितार भाषा आरू असमीया कविता—संपादना कृष्ण बर्मन, 2005 ।
13. असमीया कवितार छंद विचार—जतीन बोरा, 1997 ।
14. कवितार सौरभ—प्रह्लाद कुमार बरूवा, 2003 ।
15. एश बछ्खर असमीया कविता—होमेन बरगोहाई, 2003 ।

उर्वशी

प्रभुदयाल सीवोटिया

ज्योतिर्मय प्रकाश के स्तम्ब के आधार में
लिखे शिलालेख और
शीर्ष पर लहराती कीर्ति पताका
ले जाती थी
भाव बिचार और अनुभूतियों के
एक ऐसे लोक में
जहाँ गूँजती थी तुम्हारे नूपुरों की झंकार
तो स्पंदित हो उठते थे कण-कण
तुम्हारी हस्त मुद्रा पदाघात
नेत्र संचालन, भाव भंगिमाओं के साथ खनक उठते
हवाओं के तरल प्रवाह में स्वर्ण कंगन,
विस्मित हो जाते थे
त्रिपुर गण,
सब के प्राणों में एक अप्रतिम
प्यास सी सौंदर्य लहरी मलय के झोंके सी
छू जाती थी
सब कुछ तृप्त हो जाता
बस एक खालिस प्यास
रह जाती थी
मन के वेग सी चंचल
हवा सी सर्वत्र रह कर भी
ऐ रुपसी तू पकड़ में नहीं आती
हैं अनन्त सौंदर्य की प्यास
एक कदम और बढ़ जाती ।

□□□

तुम कौन हो

प्रभुदयाल सीवोटिया

क्या तुम एक लहर हो ?
पानी पर जिसका अस्तित्व
समय के प्रवाह में
मिट जायेगा,
या
तुम्हारी रवानी
समय के पत्थर पर
बनायेगा
लकीरें
जिसे पढ़ेंगा
आनेवाला
हर समय,
समय की ऋचाओं में
लिख दो अपना नाम
बतादो
क्लम का सहारा लिए
अवाध थपेड़े झेले हैं जो
तुम्हारे भाव बिचारों ने
निरर्थक नहीं है
अनके नाम
निरर्थक नहीं है
वे शाम
जो अपना लेती है
अंधेरी रात को
हर आनेवाली

सुबह के लिए
सार्थकता दो,
तुम्हारे भावों की शाम को
वर्तमान के कमलिनी के
घूँघट में,
तुम्हारे विचारों के नाम को
भविष्य के लिखते हुए
कमल की सुबह के
पुर में,
समय चक्र में आगे है जो सुबह
पीछे है जो शाम
वे एक ही स्थिति के
दो बोध है
कभी-कभी बदल भी जाते हैं,
अर्थात्
सुबह शाम के
अगर मनस्थिति में
अवरोध है।

□□□

मित

डाँ राधेश्याम तिवारी

प्रवक्ता, हिन्दी विभाग

केशव चन्द्र दास बाणिज्य महाविद्यालय

शब्द ब्रह्म का स्वरूप है। भारतीय संस्कृति में देवनागरी का बड़ा ही महत्व है। एक-एक अक्षर अपने आप में असीम शक्ति के परिचायक हैं। तभी तो मानसकार ने कहा है 'उलटा नाम जपत जग जाना। वाल्मीकि भये ब्रह्म समाना।' वाल्मीकि के वारे में भी धारणा है कि वे ब्रह्मा के ही अवतार हैं। अक्षरों के उपर विचार करने पर हमारी दृष्टि 'मित्' शब्द पर जाती है। मित् का अर्थ 'सम्यक' से ग्रहण किया जाना चाहिए।

आधुनिक युग समस्याओं का युग बन गया है। हर जगह, हर प्राणी, हर समय समस्याओं से ग्रस्त हो रहा है। समस्याओं से मुक्त का विचार हर व्यक्ति में सदैव विद्यमान रहती है। समस्याओं का मूल यदि सोचें तो जीव के निज की करनी का परिणाम ही है। कहा भी गया है कि "अवश्यमेव भोक्तव्यं कृत कर्म शुभाशुभम्"। तो इतना निश्चित हो गया है की मनुष्य के शुभ-अशुभ कर्म के फल निश्चित रूप से उसी को भोगना पड़ता है। अतः हमे सदाचार का मार्ग अनुसरण करना चाहिए। एक बड़ी ही प्रसिद्ध उक्ति है कि—

ना अति बोलता ना अति चूप।

ना अति बर्षा ना अति धूप।।

इन बातों पर विचार करने से यह स्पष्ट होता है कि आखिर कैसा व्यवहार हो। इसके लिए भारतीय मनीषी मित का अनुसरण करने की सलाह दिये हैं। मित अपने आप ने मिताहार, मितभाषी एवं मितव्ययी से संबन्ध रखता है।

मिताहार के ऊपर यदि हम सोचें तो आज का वर्तमान युग आहार पर ही टिका हुआ है। पाश्चात्य संस्कृति भारतीय संस्कृति को इस तरह प्रभावित कर रही है कि भारतीय आहार पाश्चात्य आहार का शिकार बन गया है। भारतीय आहार मे हम ध्यान दे तो गीता की उक्ति याद आती है—

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः।

यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेद मिमं शृणु ॥ गीता-१७-७

आयुः सत्यबलारोग्य सुखप्रीति बिवर्धनाः ।

रस्याः स्निग्धा स्थिरा हृदया आहारः सात्त्विक प्रियः ॥ गीता-१७-८

कट्वम्ल लवणा त्युष्ण तीक्ष्ण रुक्ष विदाहिनः ।

आहार राजस स्येष्व दुःख शोकाभयप्रदाः ॥ गीता-१७-९

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं चयत् ।

उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामस प्रियम् ॥ गीता-१७-१०

भोजन भी सबको अपनी अपनी प्रकृति के अनुसार तीन प्रकार का प्रिय होता है। वैसे ही यज्ञ, तप, दान भी तीन-तीन प्रकार के होते हैं। उनके इस पृथक-पृथक भेद को तू मुझसे सुन ऐसा श्रीकृष्ण ने अर्जुन से गीता में कहा। आयु, बुद्धि, बल, आरोग्य सुख और प्रीति को बढ़ानेवाला, रसयुक्त चिकने और स्थिर रहनावाले तथा स्वभावसेही मनको प्रिय-ऐसे आहार अर्थात् भोजन करने के पदार्थ सात्त्विक पुरुष को प्रिय होते हैं। कड़वे, खट्टे, लवणयुक्त, बहुत गरम, तीखे, रुखे, दाहकारक और दुःख, चिन्ता तथा रोगोंको उत्पन्न करनेवाले आहार अर्थात् भोजन करने के पदार्थ राजस पुरुष को प्रिय होते हैं। जो भोजन अधपका, रसरहित, दुर्गन्धयुक्त बासी और उच्छिष्ट है तथा जो अपवित्र भी है, वह भोजन तामस पुरुष को प्रिय है। यह ध्यान रखने की बात है-सात्त्विक, राजसिक, तामसिक प्राणी भारतीय संस्कृति में सदैव विराजमान रहे हैं। जो सात्त्विक पुरुष है वे आयुवर्धक, बुद्धिवर्धक, बलवर्धक, आरोग्यकारक, प्रीति को बढ़ानेवाले, रसयुक्त एवं चिकने तथा स्थिर रहनेवाले पदार्थों का ही सेवन करते चले आये हैं। उन्हे यदि किसी अन्य प्रकार का आहार दिया जाता है तो उसे वे मजबूरी में खा तो लेते हैं किन्तु कभी-कभी अस्वीकार भी कर देते हैं। भगवान श्रीकृष्ण स्वयं दुर्योधन के राजसिक भोजन को त्याग कर बिदुर के घर सात्त्विक भोजन को ग्रहण करने गये यही नहीं प्रेम एवं श्रद्धा से निवेदित छिलकेको भी वे खाने में सुखानुभूति किये। यहाँ यह भी कहना आवश्यक है कि सात्त्विक आहार करनेवाला प्राणी हमेशा मिताहार में ही रहना चाहता है। यदि किसी कारणवस उसे अधिक आहार दिया भी जाता है तो वह उसे प्रेमपूर्वक अस्वीकार करने में नहीं हिचकता। इसी प्रकार जब हम राजसिक आहार पर विचार करें तो कड़वा, खट्टा, गरम, तीखा, सूखा, दाहकारक, दुखकारक, चिन्ताकारक एवं अन्नान्य रोगों को उत्पन्न करनेवाला होता है। आज के आधुनिक समाज में राजसिक आहार करने की होड़सीमची हुई है जिस के परिणाम स्वरूप आज का विश्व परिदृश्य समस्याओं से घिरता चला जा रहा है क्यों कि "जैसा खाये अन्न वैसा होये मन" की

उक्ति तो चरितार्थ होगी ही। राजसिक आहार विशेष रूप से होटलों, बड़े-बड़े लोगों के घरों तथा उत्सवों पर प्रायः पाये जाते हैं। यही कारण है कि हम ऐसे आहारों के करने पर प्रायः रोगग्रस्त, चिन्ताग्रस्त होकर आज सब दुखी होते चले जा रहे हैं। इसी के परिणाम स्वरूप आज दुनिया अस्पताल में बदलती चली जा रही है। हर व्यक्ति किसी न किसी रोग, चिन्ता, अबसाद से ग्रसित पाया जाता है। जिसके परिणाम स्वरूप उनके कामों में मन नहीं लगता एवं काम अधूरे रहने पर लोगों की दृष्टि में वह हेय देखा जाने लग जाता है। आज कार्यालयों में कम काम करने की प्रवृत्ति का यह भी एक प्रधान कारण है कि लोग खायेंगे राजसिक, करेंगे राजसिक एवं समाज में बदनाम होकर समाज का नुकसान करने में आगे होते चले जा रहे हैं।

तामसिक आहार पर बिचार करने पर गीता की उक्ति को पढ़ते हैं तो लगता है कि जो भोजन अधपका, रस रहित, दुर्गन्धयुक्त बासी और उच्छिष्ट है तथा अपवित्र भी है वह तामसिक लोगों को प्रिय है। कहते हैं कि 'अन्नं वै प्राणाः' अर्थात् अन्न ही प्राण है। आज के समय में लोग अधपका भोजन करने में आगे हो गये हैं। होटलों में तथा नौकरो के द्वारा बननेवाले भोजन अधपके, अध जले ही रहते हैं। पावरोटी, पीजा, बरगर आदि अधपके ही तो रहते हैं। जो खाने के उपरांत अनेक प्रकार की उदरीय विकृतियां उत्पन्न करने में आगे रहते हैं। रसरहित भोजन आज की सभ्यता का प्रधान खाद्य बन गया है। सूखे फलों के तैलीय अंशों को निकाल कर खाने की प्रवृत्ति ताजे फलों के रसोंको निकाल कर खाने की पद्धति जोरों से चल पड़ी है। जैसे सरसो, अलसी, तिल की खली पशुओं को खिलायी जाती है उसी प्रकार आज के तथाकथित सभ्य लोग खाने में अधिक रुचि दिखाते हैं। ऐसे ही भोजन तो आमासय में नाना प्रकार के विकार उत्पन्न कर रहे हैं। बासी भोजन के परम्परा तो इतनी बढ़ गयी है कि शहर में पावरोटी, बिस्कुट, अचार आदि तो था ही गावों में भी लोग ऐसे भोजन करने में अपने को सभ्य कहलाने की मानसिकता पाल रखे हैं। उच्छिष्ट भोजन भी आज की सभ्यता का प्रधान अंग बन गया है। प्राचीन काल में बचा हुआ भोजन गरीबों में वँटने की परम्परा थी। आज तो ऐसा लोग करने से मुँह मोड़ रहे हैं। फेंक देंगे पर जरूरत मंदों को नहीं देंगे।

हमारी संस्कृति में पंचबलि का बिधान है जिसके माध्यम से प्रत्येक पाकी को पंचबलि करनी चाहिए जिसमें गाय, कौआ, कुत्ता, अतिथि तथा कीड़े-मकोड़ों का आहार देने का बिधान है। इसके बाद आहार ग्रहण करना होता है। आहार में भी

मिताहार की महिमा है। बड़े-बड़े ज्ञानी तो करपात्री ही होते हैं अर्थात् एक बार हाथ जितना आहार आ जाय उसी से ही अपना जीवन यापन करना। कुछ लोग केवल एक ही बार भोजन करते हैं। यह सब मिताहार का ही स्वरूप है। कुछ लोग सप्ताह में उपवास रखते हैं। कुछ लोग वर्ष में कुछ दिन उपवास रखते हैं। यह सब मिताहार की परिधि में ग्रहण किया जाना चाहिए। इसका मात्र उद्देश्य यही है कि हम इन माध्यमों से स्वस्थ एवं सक्रिय रहेंगे। समाज में भुखमरी नहीं होगी। सब अन्योन्याश्रित रहेंगे। सब सम्मान से जी सकेंगे।

मित के दूसरे पहलू पर यदि बिचार करें तो मितभाषी आता है। अपने आप में यह एक अच्छा गुण है। हमारे कवि रसखान ने तो स्पष्ट कहा है—

सुनिये सबकी कहिए न कछू।
रहिए इमि या भवसागर में॥
करिये ब्रत नेम सचाई लिये।
जिन तैं तरियै भवसागर में॥

प्राचीन भारतीय संस्कृति में भोजन करते समय, शौच करते समय, ध्यान करते समय आदि अनेक अवसरों पर बोलना निषेध है। इसी प्रकार बड़ों के साथ अदब से बात करना मित भाषी का स्वरूप है। मौनी बनने की प्रवृत्ति भी मित भाषी होने का स्वरूप है। ऐसे भी वाणी संयम के अनेक गुण हैं। यह एक शक्ति है। इसका अपव्यय स्वास्थ्य एवं सम्मान दोनों दृष्टियों से त्याज्य है। अधिक बोलने के कारण ही द्रोपदी को घोर संकट से गुजरना पड़ा था। अधिक बोलने के कारण लोग प्रायः तिरस्कृत होते रहते हैं। कभी-कभी अधिक बोलने से गुप्त रखनेवाली बातें भी मुख से निकल जाती हैं। जो अति हानिकारक होती हैं। अतः इन दृष्टियों से बिचार करें तो मितभाषी होना अपने आप में समाजोपयोगी एवं व्यक्ति बिशेष के जीवन को आगे बढ़ाने में सहयोगी होता है।

मितव्ययी जीवन का महत्वपूर्ण ब्रत है। इसका तात्पर्य है कभी भी फिजूल खर्च न करना। आज के युग में अर्थ की बड़ी महत्ता है। भारत पहले सोने की चिड़िया कहा जाता था। यही कारण है कि भारत पर अनेकबार आक्रमण भी हुए। आक्रमण करने का मात्र उद्देश्य अर्थप्राप्ति एवं शासन स्थापित करना था। यह अपने आप में दानवोचित्र दोष एवं लोलुपता का प्रचण्ड रूप है। स्वयं को धनी बनाने की चेष्टा में दूसरों को वर्वाद करना मानवोचित गुणों के दिवालिये पन का स्वरूप ही है। हमारे संतो ने ईश्वर से अधिक नहीं मांगा। कबीर ने तो स्पष्ट ही कहा—

साई इतना दीजिए जामे कुटुम समाय।

मैं भी भूखा ना रहूं साधु न भूखा जाय।।

यह एक सन्तोष का नमूना ही है। आज इसके विपरीत मानव मितव्ययी नहीं हो पा रहा है। अनेक प्रकार की फिजूल खरची आज समाज में ऐसी बढ़ गयी है कि लोग अपने आप में अनेक उलझनों से घिरे जा रहे हैं। यही प्रवृत्ति इतनी बलवती हो रही है कि लोग आत्महत्या तक करने को प्रस्तुत हो जा रहे हैं। काश! लोग मितव्ययी होते, मिताहारी होते, मितभाषी होते और समाज के साथ अपना तथा समाज का प्रसन्नतापूर्वक विकास करते चलते। □

स्वाभिमान

▣ पूर्णिमा सिंह

प्रवक्त्री

के. सी. दास महाविद्यालय

मनुष्य को अन्य जीवों की तरह केवल आहार, निद्रा, भय और मैथुन पर ही अवलम्बित नहीं होना पड़ता है। सामाजिकता के कारण कई ऐसे भाव भी हैं जो मनुष्य के लिए निश्चित रूप से ग्राह्य करने पड़ते हैं। संतोष, क्षमा, दया, स्वाभिमान ऐसे भाव हैं जिसे धारण कर मनुष्य देवत्व की श्रेणी में आ बैठता है। मनुष्य ही ऐसा जीव है जो अपने सतकर्मों द्वारा देवत्व की श्रेणी में जा पहुँचता है। ईश्वर की अनुपम देन है मनुष्य जिसे ईश्वर ने सही-गलत में विचार करने की शक्ति दी है। मनुष्य अपने विवेक द्वारा इन विषयों पर विचार करता है। सर्वनियन्ता ने मनुष्य की संरचना करने समय उसके अन्दर भिन्न-भिन्न भावों की संरचना की है। इन सब भावों की अभिव्यक्ति और सही पहचान इस कर्मक्षेत्र में ही होती है। जिस प्रकार प्रकृति परिवर्तनशील है उसी प्रकार मनुष्य के स्वभाव में भी भिन्नता है। एक ही परिवार के सदस्य होने के बावजूद भी एक का स्वभाव दूसरे से नहीं मिलता कारण है उसकी प्रकृति। जिस तरह पांडव और कौरव एक साथ रहते थे फिर भी उनकी सोच में जमीन आसमान का अंतर था। एक की प्रकृति केवल अच्छा देखने और सुनने की तो दूसरे की प्रकृति हमेशा बुरा पहलू देखती है। यहाँ हम कह सकते हैं कुछ ऐसे व्यक्ति हैं जिसकी बुद्धि परिस्थिति विशेष में जागृत रहती है तो किसी की सुषुप्ता विशेष में रहती है जिनकी जागृत रहती है वह परिस्थिति विशेष का विचार कर ही निर्णय लेते हैं। ईश्वर ने प्रत्येक मनुष्य को विवेक नामकी शक्ति प्रदान की है जिसमें वह अच्छे बुरे की पहचान आसानी से कर सके यह उस पर निर्भर करता है वह किस भावना को अधिक महत्व देता है। स्वाभिमानी व्यक्ति की प्रकृति अन्य व्यक्ति से भिन्न होती है। स्वाभिमानी को प्रकृत प्रदत्त कुछ ईश्वर से मिलता है इसलिए उसकी प्रकृति में कुछ इस प्रकार की भावना निहित है जो अन्य लोगों से उसे अलग रखती है। स्वाभिमानी परिस्थिति विशेष पर अपना अधिकार बनाये रखता है वह परिस्थिति से जूझ कर उसमें विजय पाने का प्रयास करता है।

इतिहास एवं धर्मग्रन्थ में ऐसे अनेक प्रसंग आते हैं यहाँ महाराणा प्रताप और शिवाजी के स्वाभिमान की कथा जगत प्रसिद्ध है। किस प्रकार महाराणा प्रताप ने हल्दीघाटी के युद्ध में राजपूतों के स्वाभिमान की रक्षा की थी वही दूसरी तरफ महाराणा प्रताप ने तरह-तरह के संकटों का सामना किया। परन्तु अपने स्वाभिमान की बलि नहीं दी बल्कि अकबर के संधि प्रस्ताव को तुकरा कर स्वाभिमान को अधिक महत्व दिया। शिवाजी ने भी मुगल बादशाह के संधि प्रस्ताव को तुकरा कर स्वाभिमान की रक्षा की थी। स्वाभिमानी परिस्थिति के सामने नतमस्तक होना स्वीकार नहीं करता। चाहे उसे दरिद्रता ही क्यों न स्वीकार करनी पड़े। सुदामा की कथा भी जगत् प्रसिद्ध है जिनके परम सखा श्रीकृष्ण हैं जो कि सर्वनियन्ता हैं। सब कुछ जानते हैं परन्तु सुदामा ने कभी भी अपनी दरिद्रता की कथा अपने द्वारा श्रीकृष्ण को नहीं कही इस दरिद्रता में भी उन्होंने अपने स्वाभिमान की रक्षा की है।

स्वाभिमानी के जीवन में तरह-तरह के संघर्ष आते हैं पर वह उसका मुकाबला बड़ी समझदारी से करता है। ऐसा क्षण भी उसके जीवन में आता है जब उसके सगे सम्बन्धी उसका साथ छोड़ कर चले जाते हैं। फिर भी वह अपने स्वभाव एवं मान की रक्षा के लिए सर्वस्व दौंव पर लगा देता है। इतिहास में ऐसे व्यक्तियों के अनगिनत उदाहरण भरे पड़े हैं जिन्होंने अपने स्वाभिमान की रक्षा हेतु तरह तरह के कष्ट सहते परन्तु अपनी निजी आवश्यकता के लिए नहीं बल्कि जनहित की बात को ध्यान में रखकर। स्वाभिमानी का स्वभाव नम्र होता है परन्तु नम्रता को कठोरता में बदलते देर नहीं लगती। स्वाभिमानी को नम्र एवं कमजोर जानकर लोग उस पर अत्याचार करने में भी नहीं चूकते परन्तु वह इसका जवाब बड़ी समझदारी से देता है और विजयी भी होता है।

स्वाभिमानी वैभव से अधिक अपने मान को महत्व देता है वह अपने नीति-नियम स्वयं बनाता है। किसी और के द्वारा बनाये गये नीति-नियमों पर अपने को नहीं ढालता। ऐसे अनेक व्यक्ति हैं जिन्होंने एक बार कुछ निश्चित कर लिया वह पत्थर की लकीर है उसे कोई भी नहीं बदल सकता चाहे बहाना ही स्वयं क्यों न आ जाय। कर्ण की कथा भी जगत प्रसिद्ध है जिन्हें पता था कवच हाथ से जाने के बाद उनका जीवन संकट में पड़ जायेगा। फिर भी वे धराराये नहीं बल्कि अपना रक्षा कवच सहर्ष इन्द्र को दान में दे दिया।

स्वाभिमानी सब कुछ दौंव पर लगा सकता है। परन्तु अपने नीति-नियमों की बलि नहीं दे सकता है। संसार में अनगिनत व्यक्ति ऐसे भरे पड़े हैं। कोई दानी तो

कोई आज्ञाकारी तो कोई भातृस्नेह से परिपूर्ण इत्यादि। जिस तरह माता कैकेयी के वचन की आन रख ने के लिए राम ने चौदह वर्ष का वनवास सहर्ष स्वीकार कर लिया। यह व्यक्ति विशेष का स्वभाव है। स्वाभिमानी व्यक्ति के लिए अपने स्वार्थ से अधिक जनहित राव देशहित की बात महत्व रखती है। वह उसके लिए किसी भी प्रकार के संकट का सामना करने के लिए तैयार हो जाता है।

स्वाभिमानी मोह माया के जाल से दूर रहता है। वह हर परिस्थिति में अटल रहता है। वह जीवन से कभी हार नहीं मानता। वह किसी भी परिस्थिति को भाग्य के भरोसे नहीं छोड़ता बल्कि अपने द्वारा ही उसे सुलझाने का प्रयास करता है। स्वाभिमानी अपनी आत्मा को ही अपना सच्चा साथी मानता है। यहाँ रविन्द्रनाथ टैगोर की यह पंक्तियाँ 'एकला चलो रे' उसके जीवन में बड़ी महत्व रखती है। कोई आए या न आए पर तुम्हें अपने पथ पर स्वयं अग्रसर होते जाना है। यही ध्यान में रखकर स्वाभिमानी इस समर में कूद पड़ता है और विजय की पताका फहराते रहता है। स्वाभिमानी का पुरुषार्थ ही उसका सबसे बड़ा अस्त्र है। □

स्वीकार करो नमन

☞ सुभाष कुमार झा

उच्चतर माध्यमिक, प्रथम वर्ष

मैं नन्ही वाला अलबेली हूँ।
धरती माँ के गोद में खेली हूँ।।
सीमा पर मैं भी जाऊँगी।
दुश्मनो को भार गिराऊँगी।।

माँ के लिए कुछ कर जाऊँगी।
दुश्मनों के वार से न घबराऊँगी।।
उनके कर कमलो में मिट जाऊँगी।
उन पर औँच न आने दूँगी।।

स्वीकार करो माँ मेरा नमन।
मेरे तन, मन, धन तुझको अर्पण।।
माँ तुझको न झूकते दूँगी।
दुश्मनो से लड़ने के लिए तत्पर हूँगी।।

सुनकर अव मेरी दहाड़।
दुश्मन सब जाएँगे भाग।।
माँ तेरे लिए मर मिट जाऊँगी।
दुनियाँ को सबक सीखलाऊँगी।।

□□□

“नन्हे सैनिक”

रवि गोयल

उच्चतर माध्यमिक, प्रथम वर्ष

नन्हे सैनिक हम हिन्दुस्तान के,
मातृभूमि के रखवाले हैं।
चट्टानों से अटल इरादे हैं,
तूफानों से लड़ने वाले हैं।
अगर है हिम्मत दुश्मनों में,
बुरी नजर डाल कर दिखलाए।
टकराएगा जो भी हमसे,
मिट्टा देंगे उनको जहाँ से।
चाहे लाख मुश्किले आए,
हिम्मत कभी न हम हारेगें।
आन देश की घटने न देंगे,
बलिदान इस पर हो जाएगें।
नन्हें सैनिक हम हिन्दुस्तान के,
मातृभूमि के रखवाले हैं।

□□□

प्यारे तारे

रितु यादव

उच्चतर माध्यमिक, द्वितीय वर्ष

नीले नीले अम्बर में तारे,
लगते कितने प्यारे तारे।
नभ में बिखरे सारे,
चमके ऐसे मोती जैसे।
चुन-चुन इनकी माला बनाऊँ,
भारत माँ को इससे समाऊँ,
माँ को आदर शीश नमाऊँ।
दूर-दूर चमके ये तारे,
भारत माँ के आँचल में दमके ये सारे
दमके ऐसे वीरों जैसे
माँ की शोभा वीर बढ़ाते।

□□□

माँ तुम्हें मेरी कसम है

✍ अजय शर्मा

उच्चतर माध्यमिक, द्वितीय वर्ष

माँ, तुम्हें मेरी कसम है,
वतन पर मरना सिखा दो।
हो गए कुर्बान जो
अपने वतन की आन पर।
आंच आने दी न इरगिज
देश के सम्मान पर।
आज उन सारे शहीदों की,
अमर गाथा सुना दो।
ताज काटों का पहन
वे चल पड़े जिस राह मे।
होड़ भी गरदन कटाने की,
वतन की राह मे।
वे चले जिस राह, उस पर
उस पर मुझे चलना सिखा दो
माँ, तुम्हें मेरी कसम है
वतन पर मरना सिखा दो।

□□□

दहेज प्रथा

रंजु साह

स्नातक प्रथम वर्ष

दहेज समाज के माथे पर एक भारी कलंक है। प्राचीन काल में दहेज की कुछ भी उपयोगिता रही है। आज तो यह निश्चित रूप से एक अभिशाप है। जिस प्रकार लोग दहेज को एक अभिशाप मानते हैं, उसी प्रकार लोग बेटी को भी एक अभिशाप मानते हैं। प्राचीन काल में जब लोगों के घर में बेटा पैदा होता था तब वे लोग खुशियाँ मनाते थे। पर अगर बेटी पैदा होती थी तो वे लोग दुःखी हो जाते थे और बेटी के पैदा होते ही उसे मार देते थे और कहते थे कि उसी बेटी को बेटा के रूप में उन्हें वापस दे दे। क्या बेटियों को जीने का कोई हक नहीं होता ? क्या वे लोग यह नहीं जानते कि अगर बेटी नहीं तो यह संसार आगे ही नहीं बढ़ सकेगा। जो लोग बेटी को पैदा होते ही मार देते हैं, क्या वह यह नहीं जानते कि अगर बेटी नहीं होती तो उनका जन्म भी असंभव होता। क्योंकि वह भी एक औरत का ही बेटा है। दहेज के कारण लड़की को बोझ समझा जाता है। लड़की के पैदा होते ही घर में मातम छा जाता है। उन्हें लड़को से हीन समझा जाता है और उनकी परवरिश और शिक्षा पर ध्यान नहीं दिया जाता।

विवाह के अवसर पर कन्या पक्ष को ओर से वर पक्ष को दिया जानेवाला धन, बस्तुएँ आदि दहेज होते हैं। आजकल समाचार पत्रों में दहेज को लेकर होनेवाली हत्याओं और मौतों के समाचार लोगों के दिल दहला देते हैं। आजकल दहेज को लेकर मरनेवालों की संख्या बढ़ती हो जा रही है। कितनी ही औरतें खुद ही मर जाती हैं और कितने को दहेज के लिए मार दिया जाता है। दहेज के कारण कुछ लड़कियों की शादी भी नहीं हो पाती।

कभी कभी ऐसा होता है जिसका मेल नहीं होता उसका विवाह कर दिया जाता है। अनमेल विवाहों का कारण भी दहेज ही होता है। गरीब मौँ-बाप अपनी बेटी के लिए दहेज नहीं जुटा पाते, इसलिए अपनी सुन्दर और सुशील बेटी का विवाह किसी बूढ़े, अपहिज और चरित्रहीन व्यक्ति से कर देते हैं और उस लड़की का जीवन बर्बाद हो जाता है। कई पढ़ी-लिखी सुसंस्कृत बेटियों और बहनों के लिए अच्छा रिश्ता जुड़ने के चक्कर में घर बर्बाद ही जाता है। क्योंकि लड़केवाले इतनी

मांग करते हैं जो उन लोगों को हैसियत से बहुत ज्यादा होता है। ऐसे अनमेल और अनचाहे विवाहों के दूरगामी प्रतिकूल परिणाम निकलते हैं। इसका दुष्प्रभाव होनेवाले बच्चों पर भी पड़ता है। उन्हें अपने माता-पिता का प्यार नहीं मिल पाता। उनका पालन-पोषण ठीक से नहीं होता उन्हें अच्छे संस्कार नहीं मिलते और वही बच्चे बाद में जाकर बिगड़ जाते हैं। लापरवाह हो जाते हैं। उन्हें अपनी जिम्मेदारी का एहसास नहीं हो पाता। और यह सब दहेज के कारण ही होता है।

दहेज के कारण ही समाज में बुराईयाँ फैलती जा रही हैं। लोग चोर, डकैत बन जाते हैं और इसका कारण दहेज ही है। लड़की का पिता दहेज के लिए सही गलत रास्तों अपनाता है। चोरी करता है, बेईमानी करता है, झूठ बोलता है। काले धन और दो नम्बर का सौदा करता है। लेकिन कुछ माँ-बाप ऐसे भी होते हैं जो बेटी का विवाह न होने की कारण खुद को ही समझते हैं और इस घुटन में उनको मौत भी हो जाती है। कई माँ-बाप ऐसे होते हैं जो अपना सबकुछ बेचकर बेटी का विवाह तो कर देते हैं पर बेटी का ससुराल में सुख नहीं प्राप्त होता है। उनहें हर बात पर धिक्कारा जाता है। उससे नोकरी की तरह काम करवाया जाता है। उसे उसके ससुरालवाले मारते पीटता है। कभी कभी लड़की इस सब से बचने के लिए आत्म हत्या कर लेती है। और कभी ऐसा होता है कि उसके ससुरालवाले उसे जला देते हैं। उसे मार डालने हैं। ताकि उसके मरने के बाद अपने बेटे को दूसरी शादी कर सके। इससे अच्छा तो यही था कि लड़की को पैदा होते ही मार दिया जाता था क्योंकि उस समय उसे इतनी तकलीफ नहीं होती जो शादी के बाद हीती है।

कुछ लोग लड़की को लक्ष्मी मानते हैं। उसे बेटे की तरह ही प्यार करते हैं। जो बेटे को देते हैं वही बेटी को भी देते हैं। वे बेटी को बेटे से अलग नहीं समझते। कहा जाता है कि बेटी माँ-बाप की इज्जत होती है। जिस प्रकार समुद्र अपनी हद में रहता है अगर वह अपनी हद पार कर देता है तो तूफान आ जाती है। उसी प्रकार लड़कियाँ जब तक अपनी मर्यादा में रहती हैं तब तक माँ-बाप को इज्जत बनी हुई रहती। कुछ लड़कियाँ ऐसी होती हैं कि अगर दहेज का पैसा इक्कठा नहीं हो पाता है तो वह भाग जाती हैं उसका कारण भी दहेज ही है।

सच कहा जाता है कि भारत में स्त्रियों की संख्या कम होने का कारण दहेज ही है। सरकार और समाज को मिलकर इस पर पहल करणी चाहिए। एक ऐसा कानून बनाना चाहिए कि दहेज लेनेवाले और दहेज देनेवालो की कड़ी से कड़ी सजा दी जा सके। ताकि फिर कभी वे किसी से दहेज न ले सके। युवक-युवतियों की

शपथ लेनी चाहिए कि वे बिना दहेज के शादी करेंगे। दहेज लेने और देनेवाले दोनों को पर्दाकाश कर सजा दिलाएँगे। समाज के जिम्मेदार व्यक्तियों, नेताओं, शिक्षकों और ऊँचे पदों के व्यक्तियों को ऐसी शादी में जाना नहीं चाहिए जिसमें दहेज लिया और दिया गया है। समाज के महिलाओं को भी इस पर पहल करनी चाहिए। उन्हें यह नहीं सोचना चाहिए कि वह अबलाएँ हैं, कमजोर हैं। उन्हें अपनी शक्ति का फायदा उठाना चाहिए। उन्हें एक साथ होकर उनका सामना करना चाहिए और दहेज के प्रति विरोध करनी चाहिए। आज के युग में संगठन ही शक्ति है। उन्हें एक साथ संगठित होकर जुलूस निकालना चाहिए। छानबीन करनी चाहिए और इस दहेज प्रथा को जड़ से उखाड़ फेंकना चाहिए। □

मधुर वाणी

श्वेता भारती

एच. एस. प्रथम वर्ग

“कागा काको धन हरै, कोयल काकू देत ।
तुलसी मीठे वचन ते, मन मानो हरि लेत ।”

कोयल की मीठी तान भला किसे अच्छ नहीं लगती है ? कोयल की मीठी-तान सुनकर सबके मन-प्राण जूड़ जाते हैं। परन्तु कागा हमारे घर के मुँड़े पर बैठकर जब काँय-काँय करता है, तब उस की कर्कश आवाज हमारे मन को उसके प्रति घृणा से भर देती है। यही हे मीठी और कर्कश वाणी का अंतर ! हालांकि न कोयल कुछ देती है और न कौआ कुछ लेता है, पर एक के प्रति मन में आकर्षण है और दूसरे के प्रति विकर्षण। मधुर वाणी आत्मा का संगीत है। उबले हुए क्रोध को मीठी बोली की शीतल बूँदों से शांत किया जा सकता है। मीठी वाणी, विनम्र वाणी ऐसा शस्त्र है जो द्वेष की पल भर में झुका सकता है। सत्य बोलना हमारे सात्विक चरित्र की मांग है। पर सत्य भी प्रियता के साथ अभिव्यक्त होना चाहिए। नीतिशास्त्र कहना है—

“सत्यं ब्रूयात्, प्रियं ब्रूयात्, मा ब्रूयात् सत्यमप्रियम् ।”

कबीरदास ने मधुरवाणी की महत्ता का वर्णन करते हुए लिखा है—

“ऐसी वाणी बोलिए मन का आपा खोय ।
औरन को शीतल करै, आपहु शीतल होय ।”

समाज में कुछ ऐसे नकलची लोग भी हैं, जो मधुरवाणी में बाहरी मिठास तो घोल लेते हैं, पर आंतरिक मिठास नहीं घोल पाते हैं।

“वशीकरण एक मंत्र है, तज दे वचन कठोर ।
तुलसी मीठे वचन ते, सुख उपजत चहुँओर ।”

मधुर वाणी में वशीकरण मंत्र है। संगीत को मिठास का प्रभाव हिंस्र-से-हिंस्र पशु पर भी देखा गया है। बीन की मादक ध्वनि पर सर्प को भी झुमते हुए देखा गया है।

अतः यदि हमे किसी को प्रभावित करना चाहते हैं, समाज में मधुरता पैदा करना चाहते हैं, तो हमें अपनी वाणी में माधुर्य घोलना होगा और हृदय को सात्विकता के रस में डुबाना होगा। □

शिक्षा

रंजु कुमारी साह

स्नातक प्रथम वर्ष

शिक्षा क्या है ? शिक्षा मनुष्य के जीवन की एक बहुमूल्य चीज है। इसके बिना मनुष्य का जीवन बेकार है। शिक्षा का आरम्भ उसी समय से ही जाता है। जब से मनुष्य का जन्म होता है और उसका अन्त मनुष्य के मृत्यु के साथ ही होता है। जिस प्रकार मनुष्य को जिंदा रहने के लिए भोजन को आवश्यकता होती है उसी प्रकार उसे काम करने के लिए शिक्षा की आवश्यकता होती है। आजकल शिक्षा सभी जगहों में और सभी के लिए उपलब्ध है। आजकल गाँवों में भी अच्छे से अच्छे स्कूल खोले जाते हैं ताकि कोई भी बच्चा अनपढ़ न रह सके। और उन्हें अच्छी शिक्षा दी जाती है ताकि वे आगे चलकर अच्छा काम कर सकें। शिक्षा मनुष्य के जीवन को सुधार देती है। शिक्षा मनुष्य को जीना सिखाती है। शिक्षा बहुत जरूरी है। अगर शिक्षा न होती हम कुछ भी नहीं कर सकेंगे। कुछ बच्चे ऐसे होते हैं जिनके पास खाने के लिए भी पैसे नहीं होते हैं लेकिन वह पढ़ता चाहते हैं। आजकल सभी बच्चे पढ़ते हैं लेकिन कुछ बच्चे ऐसे होते हैं जो अपनी पढ़ाई को कभी नहीं भूल पाते और वह जीवन में बहुत आगे जाते हैं और जो भूल जाते हैं उनके लिए पढ़ाई करना बेकार होता है क्योंकि वे बच्चे शिक्षा के महत्त्व को नहीं जान पाते और ऐसे बच्चे जीवन में कभी आगे नहीं बढ़ सकते। शिक्षा ऐसी चीज है जो बाँटने से और बढ़ता है घटता नहीं। हमें चाहिए कि जो अनपढ़ और गरीब है, जो अपनी पढ़ाई का खर्चा नहीं उठा सकते हमें उन्हें पढ़ाना चाहिए। कभी कभी ज्यादा पढ़ने के बाद भी मनुष्य को अच्छी नौकरी नहीं मिलती। अच्छा काम नहीं मिलता तो वह सोचते हैं कि हमारी इतनी सालों की मेहनत सब बेकार हो गयी। उस समय भले ही उसकी स्थिति खराब हो पर बाद में वही पढ़ाई उनके जीवन को सुधारती है। उनके जीवन में खुशियाँ लाती है। पढ़ा-लिखा आदमी कुछ भी कर सकता है। उनके लिए कोई काम मुश्किल नहीं है। लेकिन जो अनपढ़ होते हैं, वह अच्छा काम नहीं कर पाते। और उन्हें बहुत से कठिनाईयों का सामना करना पड़ता है। पहले के जमाने में लड़कियाँ भी पढ़ती हैं और वह भी लड़कों के साथ कदम से कदम मिलाकर चलती हैं। जो

काम लड़के कर सकते हैं अब वह लड़कियाँ भी कर सकती हैं। जिस प्रकार जीवन में चीजे जरूरी हैं उसी प्रकार पढ़ाई भी जरूरी है।

आजकल सरकार ने भी छात्राओं के लिए बहुत सी सुविधाएँ उपलब्ध की हैं। इसके अलावा स्कूल और कालेज में भी बहुत से सुविधाएँ दी जाती हैं। हमें चाहिए कि हम उन सुविधाओं का लाभ उठाएँ और अच्छी तरह से पढ़ाई करें ताकि आगे जाकर जीवन में हमें किसी कठिनाईयों का सामना न करना पड़े। शिक्षा का सही उपयोग उसी समय दिखाई देता है जब बच्चों अपने माता-पिता, शिक्षक और अपने सँ बड़ों का आदर करें और उनका सम्मान करें। जो बच्चों बड़ों का आदर करते हैं, लोग उनका आदर करते हैं। आजकल शिक्षा के द्वारा मनुष्य कहीं से कहीं जा चुके हैं। ऐसा कोई भी काम नहीं जो मनुष्य नहीं कर पाते। कोई भी काम मनुष्य के लिए असंभव नहीं। विज्ञान ने भी आजकल बहुत तखकी की है। ऐसी कोई बीमारी नहीं जिसका इलाज बैज्ञानिक न कर सके। और यह सब शिक्षा के द्वारा ही संभव है। पढ़ाई करने की कोई उम्र नहीं होती। आजकल बूढ़े भी पढ़ाई करते हैं ताकि उन्हें किसी के सहारे की कोई जरूरत न पड़े। और वह अपना जीवन खुल कर जी सके। □

